

Fukuoka9

Arts in krijgs- gevangenschap

M.M.Hilfman

Fukuoka 9

Arts in krijgsgevangenschap

M.M.HILFMAN

C 100242320

BS
H

BOHN, SCHELTEMA & HOLKEMA

UTRECHT/ANTWERPEN 1985

9209
H
64

© 1985 Bohn, Scheltema & Holkema B.V., Utrecht
Grafische vormgeving: Harry N. Sierman G.V.N., Amsterdam
Fotografie: Feddo van Gogh, Amsterdam
Tekeningen: Ebe van der Meer, Deventer

De figuur op het omslag van dit boek
is een vergrote weergave van een censuurstempel dat de
Japanners in de boeken plaatsten die zij voor gebruik in de
kampen toestonden. De drie bovenste karakters betekenen
'de censor gepasseerd'; het ronde stempel geeft de
naam van de censor, in dit geval Ishi Kawa.

De afbeelding tegenover de titelpagina toont de twee
dagboeken, het 'Tjimahi-register', de notenbalktrekker
en enig in het kamp 'verdiend' Japans geld.

Bohn, Scheltema & Holkema *wetenschappelijke uitgeverij*
Emmalaan 27, 3581 HN Utrecht
Santvoortbeeklaan 21-23, 2100 Deurne-Antwerpen

ISBN 90 313 0689 4
D/1985/3407/19

B7001 124 762 2

Behoudens uitzondering door de Wet gesteld, mag zonder schriftelijke toestemming van
de rechthebbende op het auteursrecht c.q. de uitgever van deze uitgave, door de recht-
hebbende gemachtigd namens hem op te treden, niets uit deze uitgave worden verveel-
voudigd en of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anders-
zins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. De uitgever is
met uitsluiting van ieder ander onherroepelijk door de auteur gemachtigd de door derden
verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2 der Auteurswet
1912 en in het KB van 20 juli 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b der Auteurswet 1912, te doen
innen door en overeenkomstig de reglementen van de Stichting Reprerecht te
Amsterdam.

Inhoud

Voorwoord	7
De eerste zestien maanden	9
Vertrek uit Bandoeng	21
Vertrek uit Tjimahi	29
Vertrek uit Batavia	32
Aankomst te Singapore	34
Vertrek uit Changi	37
Debarkering en terugkeer naar Changi	38
Tweede vertrek uit Changi	42
Aankomst in Japan	49
1944	58
1945	104
Vertrek naar Batavia	155

Aan mijn vrouw

Een kleine veertig jaar na de Japanse capitulatie neem ik voor de zoveelste maal mijn dagboek-journaal op, met de bedoeling er een boek van te maken dat zal worden uitgegeven. Dit 'officiële' dagboek is kort na onze terugkeer in Nederland (1950) gefotokopieerd door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

Het thans verschijnende boek heb ik *Fukuoka 9* genoemd, de naam waarmee kamp 9 in het Fukuoka-district in Zuid-Japan werd aangeduid, het kamp dat onze verblijfplaats is geweest van december 1943 tot september 1945.

In krijgsgevangenschap heb ik ook af en toe een privé-dagboek bijgehouden, waarin ik persoonlijke gedachten neerschreef, die ik voor mijzelf wilde bewaren – mijmeringen over vrouw, kinderen, mijzelf –, maar waarin ook notities voorkomen die een goede aanvulling vormen op de wat nuchter gestelde aantekeningen van het dagboek-journaal.

Bij de herlezing van dit laatste doken vele herinneringen bij mij op, die naar mijn mening eveneens moesten worden vastgelegd. Nu zijn herinneringen minder betrouwbaar dan een bijgehouden dagboek; ze moeten dus als zodanig herkenbaar zijn. Derhalve zijn alle aantekeningen uit het dagboek-journaal over de volle regel afgedrukt, evenals de [met een kopje gesignaleerde] passages uit het privé-dagboek. De ingevoegde passages met herinneringen zijn echter met inspringende regels afgedrukt.

Het belangrijkste is het dagboek-journaal. Dit is in zijn geheel weergegeven, zonder weglatingen of toevoegingen. Wel is terwille van een betere leesbaarheid de oude spelling omgezet in de nieuwe. Bovendien zijn de soms al te kryptische passages wat soepeler lopend gemaakt door kleine omzettingen of door inlassing van enkele verbindende woorden.

In de tekst staan teksthaken en ronde haken. De teksthaken [] zijn

toegepast bij later toegevoegde verklarende of vertalende aanvullingen.
De ronde haken () staan ook in het oorspronkelijke document.

Herfst 1984

M. M. HILFMAN

De eerste zestien maanden

Op 8 maart 1942 was de ongelijke strijd van Nederlands-Indië tegen de Japanse overmacht geëindigd in de onvoorwaardelijke capitulatie van het KNIL [Koninklijk Nederlands-Indisch Leger]. Alle militairen dienden zich terstond bij hun onderdeel te melden.

[UIT MIJN PRIVÉ-DAGBOEK]

12 april 1942 Nu begint ook mijn gevangenschap. Vanaf de capitulatie tot nu toe heb ik met een Japanse 'permit' in Bandoeng rondgereden op een BMW-motor van de [KNIL] Militaire Motor Dienst. [Zo kon ik de verschillende militaire kampementen van Bandoeng nog dagelijks bezoeken, ziekenrapport houden, patiënten behandelen, advies geven.] Ik kwam bijna elke dag thuis en zag mijn vrouw en drie kinderen. Eergeren moest ik mijn permit inleveren. Nog heb ik twee dagen rondgereden op een dagpas, maar sinds vandaag kon ik ook die niet meer bemachtigen. Ik zit dus muurvast. Zelfs medicijnen kan ik sinds twee dagen niet meer krijgen. Geen acetosal-tablet meer aanwezig!

De Japanners hebben een prikkeldraadversperring gemaakt rondom ons kampement met het 1e Depot-Bataljon, het 15e Bataljon, de Lucht-doel-Artillerie en de straten daartussenin. Zo is een groot complex ontstaan met ongeveer 13.000 militaire bewoners. Alles ligt overvol. Het 1e Depot-Bataljon biedt plaats aan ongeveer 1500 man; er liggen er nu 3500. De meesten hebben geen krib, velen geen strozak, en slapen op een paar voden op de stenen vloer. De chambrées zijn stikvol.

Het eten is zeer sober, maar voldoende. Alleen ontbreekt er afwisseling. En rijst mag een zeer voedzaam eten zijn, als je je portie op hebt, voel je je nog niet verzadigd. Ons Europese eten bevat veel meer cellulose, vetten en eiwitten, en geeft eerder een gevoel van verzadiging.

Officieel wordt de rokerij beperkt en kan niemand meer dan twee sigaretten per dag krijgen. In werkelijkheid dampst iedereen er echter lustig op los [ik ben géén roker]; waar de sigaretten vandaan komen, begrijp ik niet.

Op mijn slaaptafel zit ik te mijmeren en af en toe, als een bepaalde gedachte zich wat duidelijker aftekent, noteer ik die. Deze kamer zal waarschijnlijk de eerste tijd mijn woonplaats zijn. Tegenover mij kijk ik door het raam, over een horretje, en zie de van draadwerk voorziene muur van het kampement. Daarvóór hebben onze mannen onder leiding van een paar Japanners twee prikkeldraadversperringen gelegd. Aan gene zijde loopt de openbare weg waar enig verkeer is en waar zich soms familieleden van onze mannen vertonen. Vandaar dat tegen het hek voor mijn raam steeds militairen staan, die hopen een bekend gezicht te zien, of anders stil meeleven met het contact op afstand over de draadversperring heen.

Een onaangenaam drukkend gevoel heeft zich over mij gelegd, als zo'n dikke gewatteerde deken waaronder ik in Holland helemaal placht weg te kruipen als het erg koud was, maar die na enige tijd wanhopig benauwend en loodzwaar ging drukken en mij dwong tenminste mijn neus naar buiten te steken. Dat moet wel het gevoel van gevangenschap zijn dat me komt bevangen. Visioenen van die heerlijke dagen van wel-er duiken op en maken plotseling plaats voor wensdromen over wat ik ga doen als ik hier eens uit kom.

Een harde klap door een steen, die over de prikkeldraadversperring van buiten naar binnen komt vliegen, zeker met een briefje of een pakje eraan vastgebonden. Waarom mogen we toch geen brieven en pakjes ontvangen! Dat hebben wij aan de geïnterneerde NSB-ers indertijd toch wel toegestaan. En wat zijn we nu eigenlijk, krijgsgevangen of niet? En als we krijgsgevangen zijn, waarom zegt de Japanner dat niet duidelijk, dan weten wij hoe hij ons beschouwt en dan kunnen we hem op het tractaat van Den Haag van 1907 wijzen, waarin onze rechten als krijgsgevangenen staan omschreven. Dat tractaat is immers door Japan mede ondertekend... Jawel, tractaten, bepalingen, rechten. De Japanner zegt:

ik ben overwinnaar en jij doet wat ik commandeer. Bepalingen gelden niet.

Maar het is toch te gek, dat wij onze eigen mannen het ontvluchten moeten beletten, laten de Japanners dat doen; het gaat toch niet aan dat wij tegen onze eigen mannen moeten optreden. Luitenant Bosch heeft dat vanmiddag op het officiersappél duidelijk geformuleerd. Eigenlijk, zei hij, moesten we onze mannen helpen ontvluchten, en U, majoor, beveelt ons elke morgen de namen van ontvluchte militairen aan de Japanners op te geven. Ach, ach, luitenant, ziet U dan de werkelijkheid niet? We zitten knijp, moeten doen wat de Japanner ons gebiedt, en als we dat niet doen, volgen strenge straffen. We zitten hopeloos vast, als ratten in een val. En omdat we dit nog niet kunnen verwerken, verbeelden we ons dat we nog rechten hebben en dat we eisen aan de overwinnaar kunnen stellen.

13 april Er zijn hier zeven artsen, twintig beroepsverplegers, dertig militie-, kort-verband- en muzikant-ziekendragers in het Depot. Deze laatsten zijn de onwilligen. Van beroep muzikant, worden ze in oorlogstijd tot ziekendrager gebombardeerd, een vak dat hun meestal in het geheel niet ligt en waaraan ze een hekel hebben. Er zijn bovendien ook handelsmensen bij en controleurs van het Binnenlands Bestuur en andere academici, die volgens hun eigen mening op een andere plaats veel nuttiger werk zouden kunnen verrichten.

We hebben het werk verdeeld. Ik ben de oudste en doe daarom het ziekenrapport. Van der Meer is een driekwart huidarts en behandelt dus alle huid- en geslachtsziekten. Jentink ligt momenteel met een periphlebitis in het Immanuel Hospitaal. Jenner is internist, heeft de zorg voor het ziekenzaaltje en de verschillende waterzuiveringsinstallaties in het kampement op zich genomen. Van der Linden beheert onze voorraad medicijnen. Westerkamp let op de hygiëne van het kampement. Lutter heeft een soort dieetkeuken ingericht.

Er wordt gestolen als de raven. Plotseling waren 1500 tabletten Dagenan verdwenen. Gasoline en brandspiritus zijn ook zeer geliefd. Daar moeten de verplegers zelf schuldig aan zijn.

Elke dag drossen enige tientallen van onze soldaten, ook verplegers. Daardoor wordt het onmogelijk een wachtrooster op te stellen, want telkens kom je voor de verrassing te staan dat die of die 'van de larie' is.

Elke middag om zes uur houd ik verplegers-appél. Sinds enige tijd mankeren steeds meer verplegers, ook van de niet-gedrosten, ondanks alle waarschuwingen mijnerzijds. Vandaag ben ik daarom tot strafmaatregelen overgegaan en ik heb met toestemming van de majoor vijf onwilligen achter slot en grendel laten zetten. Het effect was verbluffend. Er werden geen protesten meer gehoord en iedereen deed zijn plicht.

Vanmiddag kwam een soldaat mij achterop gelopen, toen ik na het ziekenrapport weer naar mijn kamer ging. Ik heb daar een reuze hekel aan, maar er zijn nu eenmaal van die typen die het niet gedaan kunnen krijgen op een gewone manier en op de vastgestelde tijd op het ziekenrapport te komen, maar altijd de arts daarbuiten aanklappen en hem om raad vragen, meestal om vrij onbelangrijke redenen. Zo ook deze man:

'Dokter, dokter, wat ik nou toch heb...'

Ik draai me om, korzelig, en zeg met mijn wijsvinger op zijn borst: 'Platjes!'

Verschrikt staart de man me met open mond aan:

'Hoe weet U dat, dokter!...'

15 april We hebben vandaag de aanzegging van de Japanner gekregen dat we morgen moeten verhuizen. De Europeanen worden van de niet-Europeanen gescheiden en mogen niet meer in een verhouding van dienstbaarheid tot elkaar staan. Daarom moeten alle Europeanen uit het 1e Depot-Bataljon weg, terwijl alle niet-Europeanen daar komen te liggen.

Wij 'Europeanen' moeten morgen om 9 uur Nippon-tijd aangetreden staan op het grasveld voor het 15e Bataljon, met alleen handbagage bij ons. In de maand verblijf hier heeft iedereen allerlei comfort-artikelen ontvangen, zoals boeken, kussens, blikjes conserven, waarvan men niet

gemakkelijk afstand doet. Ik heb ze bij mekaar gepakt en naar Lampe gebracht in de Huidcentrale, die sinds twee dagen ook achter het prikeldraad ligt en waarschijnlijk voorlopig niet zal verhuizen.

Vanavond is dus de laatste in mijn privé-kamertje, waar ik een maand heb gehuisd, en waar ik toch steeds een zeker gevoel van privé-terrein heb gehad, omdat ik daarbinnen alles kon doen wat ik wilde, zonder iemand te storen en zonder dat iemand mij stoorde.

We hebben het vandaag erg druk gehad. De zieken en al het materiaal moesten worden overgebracht. De zieken gingen naar het ziekenzaaltje van Poortman, in de Luchtdoelkazerne, de bedden, echte hospitaalbedden met springverenmatrassen, werden naar de ziekenzaal gebracht. De restanten van de binnengekomen hulpverbandplaatsen, die ik een paar dagen tevoren door Van der Linden had laten opstapelen en inventariseren, werden weer ingepakt en naar de Militaire Apotheek gebracht.

In deze kamer is nu alles gepakt behalve het matrasje waarop ik lig. Ik kan in vijf minuten klaar staan voor vertrek. Waar zal ik morgen slapen?

16 april Vanmorgen om 9 uur stonden we inderdaad met onze handbagage aangetreden. Ik had mijn veldzak op de rug, en aan elke zijde een rode-kruistas waarin boeken enz. Mijn matras, kussen en dekens opgerold op mijn hoofd. Het was gelukkig goed weer, terwijl de zon toch ook niet heet brandde.

De uittocht uit het Depot was een triest gezicht. Ook de voortekenen waren ontmoedigend. Toen ik mij gepakt en gezakt bij de majoor meldde, riep hij me in zijn kantoor binnen en zei: 'Dit is een droevige dag, dokter'. Ik knikte, niet wetende wat te antwoorden. Daarop ging hij voort: 'De waterkraan voor mijn bureau loopt niet meer'. Hij stakte even en wees naar de hangklok die stil stond en vijf over half zes wees. 'Die is vanmorgen bij de reveille, die juist om vijf over half zes werd geblazen, blijven stilstaan.' Hij draaide zich om want hij had tranen in de ogen.

Op het veld aangekomen, bleek al dadelijk dat we nog lang zouden moeten wachten. Om één uur kregen we opdracht om dwars door het x^{ve} Bataljon naar de Stadhouderslaan te marcheren. Daar waren enige woningen voor het CORO [Corps Opleiding Reserve Officieren] gereserveerd.

Intussen was ik terechtgekomen in een groepje mensen die evenals ik enigszins 'erbij bungelden'. Dit groepje, met mijzelf meegerekend bestaande uit twee officieren van gezondheid (Van der Meer en ik), een onderluitenant (Van Oostrum) en drie sergeanten, bezette een kamer van 3½ bij 4½ meter, die dus wel ongeveer vol was. De drie sergeanten namen de huishouding in handen. Er was plenty water en een schone WC! In de twee andere kamers van het huis (een vroegere onderofficierswoning) trokken elf CORO-leden, terwijl in de keuken nog vier een plaatsje vonden.

18 april Vanmorgen vroeg werden we gewekt met de mededeling dat alle bedden, matrassen, kasten, tafels en fauteuils door de Japanner werden opgeëist. Alle luxe-artikelen moesten worden ingeleverd.

Het is intussen duidelijk geworden dat de Japanners elke dag enige maatregelen nemen die onze bewegingsvrijheid en ons gemak meer beperken. Vandaar dat wij deze opdrachten gelaten aanvaardden. Zo komt er net een order dat alle fietsen en motorfietsen morgen moeten worden ingeleverd. We zijn dan ook helemaal van de buitenwereld afgesloten. Ook de telefoon-aansluitingen zijn nu verbroken. Dat is een maatregel die niet in volle omvang dadelijk tot je doordringt. Het hele leven in dit kamp is te onwettelijk om alles dadelijk te beseffen.

22 april Tot nog toe ontsnapten elke nacht enige militairen uit het kamp. De Japanners dreigden met doodschieten, maar tot heden hoorden we niets van executies. Integendeel, er waren Japanners die de mensen schijnbaar hielpen bij het ontvluchten. Wij begrijpen hun gedrag niet en zeggen dat het een Oosters volk is, dat ondoorgrondbaar is. Maar elke dag zijn de maatregelen strenger geworden. Vandaag is be-

volen dat alle militairen tot de rang van adjudant-onderofficier moeten worden kaalgeschoren [later gold dit ook voor de officieren], vermoedelijk om ontsnapten gemakkelijk te kunnen herkennen. Maar vandaag zijn ook de eerste doodvonnissen voltrokken. Drie ontvluchten die door de Japanners waren opgepakt en reeds de nodige slagen hadden ontvangen, stonden gedurende enige uren vastgebonden, met het gezicht naar een kale muur. Vervolgens werden ze geëxecuteerd, doodgestoken! Het bericht hiervan bracht een golf van ellende, maar ook van woede over het hele kamp. Het waren twee Europeanen en een Indische jongen. Men zegt dat de twee Europeanen geblinddoekt werden, maar dat de Indische jongen weigerde zich te laten blinddoeken.

Tenslotte hebben de Japanners onszelf verantwoordelijk gesteld voor het ontvluchten. Als iemand ontvlucht, wordt zijn directe chef daarvoor aansprakelijk gesteld.

22 mei Een maand lang niet de minste zin gehad om in het dagboek te schrijven. Ook nu nog niet. Maar ik wil toch straks niet met lege handen uit het kamp komen.

In de afgelopen maand ben ik zes maal verhuisd. Onze groep is nog steeds bij elkaar. Daardoor gingen de verhuizingen gemakkelijk. Er was steeds wel een 'treinkar' te krijgen waarop we de bagage transporteerden. Zelfs toen de officieren helemaal afgescheiden moesten gaan liggen, gingen de twee sergeanten, Piet en Anton, mee om als ordonnans dienst te doen.

Hier zitten we nu in een huis [weer een onderofficierswoning], Sociëteitsstraat 57, waar we met 4 officieren twee kamers ter beschikking hebben. Het huis wordt goed schoon gehouden en er zijn weinig vliegen. Wel hebben we last van muggen 's nachts. Van der Meer had een klamboe, ik niet. Dus knipte hij de klamboe in twee stukken, zodat ieders hoofd nu tenminste beschut ligt.

Het eten was aanvankelijk nog karig, vaak rijst met rijst sadja [alleen maar], maar nu is het veel beter. We krijgen zelfs eens in de twee dagen een eigengebakken broodje, dat wel niet erg lekker is, een beetje te zwaar, maar dat desondanks heerlijk smaakt.

Bovendien komt er nu weer het een en ander door de poort naar binnen, natuurlijk tegen betaling. Het is verwonderlijk dat er nog steeds geld in het kamp is. Natuurlijk zijn er ook velen die geen cent meer hebben en men heeft een zeer goede maatregel genomen om ook die op tijd iets te doen toekomen. Zo wordt de suiker eerst voorverkocht tegen een iets te hoge prijs en vervolgens krijgt iedereen een zekere hoeveelheid cadeau.

De stemming in het kamp is veel verbeterd. Er sippelen enkele berichten en vele geruchten naar binnen die hoopgevend zijn. Maar ook de samenleving gaat beter. Er zijn reeds 88 cursussen aan de gang. Men wil daarnaast nog een soort propaedeuse voor verschillende studievakken opzetten en heeft mij gevraagd voor een cursus in histologie. Ik meen dat zo iets onmogelijk is zonder boeken, microscopen en preparaten. Zelf werk ik van 's morgens tot 's avonds. Tot elf uur Hebreeuws, daarna geneeskunde. We hebben een ouderwetse schoolbank in de tuin staan en daar tronen we de hele dag met z'n tweeën op [Van der Meer en ik]. De culture physique wordt niet vergeten. De hele dag loop ik in een kort lendenbroekje, uit twee mitella's samengesteld. Elke dag een halfuur zonnebaden. We zien er dan ook allemaal bruin en gezond uit.

5 augustus We zijn kuddedieren geworden. Er is in het kamp niets interessants te beleven. We zijn [alweer] verhuisd naar Societeitstraat 12. Ik ga om de andere dag mee met een broodcorvee, georganiseerd door de onderluitenant Kagie.

Die corvees waren, althans in deze vorm, geen noodzaak. Het was duidelijk de bedoeling dat degenen die megingen, onderweg hun verwanten te zien en misschien zelfs te spreken zouden krijgen. Langs geheimzinnige wegen werd dan een dag tevoren een briefje uit het kamp gesmokkeld naar de bedoelde familie, die zich tijdig ergens langs de weg die het corvee volgde kon opstellen. Wat mijzelf betreft, ik heb zo enige malen met vrouw en kinderen kunnen praten, zij het vluchtig en vaak fluisterend, zodat de Japanse bewaker er geen bezwaar tegen zou maken.

Na de oorlog vertelde mijn vrouw hoe men die corvees van buitenaf bekeek. Daar zag je dan een handkar, geduwd en getrokken door een man of tien, meestal reeds met kale koppen, met niet meer dan een broekje aan, sloffend op zelfgemaakte houten klompjes. Daar liepen ze dan, tot voor kort de 'heren' uit de Indische maatschappij, maar nu gedegradeerd tot koelies, onder toezicht van een Japans soldaat. Men kan begrijpen hoe de Indonesische bevolking dat schouwspel opvatte.

13 augustus Plotseling zijn alle corvees door de Japanner verboden. We mochten er nog éénmaal uit. De tocht werd in een soort begrafenisstemming volbracht. Ik kon nog even over de hoofden van mijn dochttertjes strijken. Maar mijn zoontje herkende mij niet. Hij zocht, zijn ogen rustten even op mij, daarna zocht hij verder; ik was een vreemde voor hem geworden!

Ik heb me maar weer op de studie geworpen. Bovendien heb ik in de tot concertzaal omgebouwde gymnastiekzaal enige malen een concert gegeven, samen met een pianist (een Engelse officier, Lewis, of onze internist Jenner).

In de tuin ben ik aan het werk gegaan, heb vorige week tomaten gezaaid en ben van plan elke maand te zaaien om aan de lopende band tomaten te produceren. Ook boontjes ga ik proberen. Het omspitten van de grond is een prettiger lichaams oefening dan culture physique.

Vanmorgen hebben we een vloeistof te drinken gekregen waarvan drie onzer beweerden dat het koffie was, terwijl twee het op thee hielden; het zal dus wel koffie zijn geweest.

Terwijl we nu in het geheel geen berichten meer binnen krijgen, hebben de Japanners voor een verrassing gezorgd: er is drie dagen een verduisteringsoefening geweest. Dat gebeurt in elk geval niet zonder reden! En dat moet op de Indonesiërs toch een even grote indruk maken als op ons!

De dagen gingen nu vrij eentonig voorbij. Maar circa één jaar later, op 10 juli 1943, kwam in ons leven plotseling een grote verandering.

[HIER BEGINT MIJN DAGBOEK-JOURNAAL]

10 juli 1943

Aangewezen door de Japanse kampcommandant voor vertrek uit Bandoeng.

Er ontstond onmiddellijk een grote bedrijvigheid. De in het kamp aanwezige militaire apotheker Timmers bracht een vrij grote hoeveelheid geneesmiddelen en verbandmateriaal bijeen en liet ze verpakken in 26 kistjes (materiaal uit een hulpverbandplaats).

Van de Japanner kregen we te horen dat uit de kampen te Batavia en Bandoeng een 'regiment' was samengesteld, bestaande uit drie 'bataljons' van ongeveer 1000 man, die allen een armband moesten dragen van een bepaalde kleur. Samen met mij werd mijn kamergenoot Van der Meer aangewezen als arts bij het 2e Bataljon, met rose armbanden. We hebben met z'n tweeën nog ernstig overwogen of we ons aan de Japanse opdracht zouden onttrekken, gesteld dat dit mogelijk was. Maar we werden het erover eens, dat men zijn lot niet in eigen hand moest nemen.

Ik had het duidelijke gevoel dat we aan een stuk(je) geschiedenis begonnen, en dat dit moest worden vastgelegd voor later. Vandaar dat ik nu begon aan een min of meer officieel dagboek-journaal. Ik had daarvoor nog gelukkig een oud dictaat-cahier ter beschikking waarin slechts enkele bladzijden beschreven waren (met neurologische aantekeningen).

Het aanstaande vertrek, met onbekende bestemming, riep bij mij de vraag op, wat ik zou kunnen meenemen. Mijn viool en wat muziek, dat stond vast. Maar boeken? Er was een kamp-bibliotheek waaruit de vertrekkenden mochten kiezen. Ik besloot mij te beperken tot gedichten. Van een kampgenoot had ik een Engelse gedichtenbundel cadeau gekregen: *The Golden Treasury of the Best Songs and Lyrical*

Poems in the English Language (Francis Turner Palgrave), een dun-druk-uitgave van ruim 500 bladzijden. Verder besteedde ik een halve nacht aan het overschrijven van Franse gedichten. Tenslotte besloot ik ook mijn leerboek Nieuw-Hebreeuws *Sefat 'Aménœ* (= de taal van ons volk) mee te nemen.

16 juli

Van overste Wilkens f 50,— ontvangen voor medische voorzieningen.

18 juli

De medicijnen uit de 26 kistjes verdeeld in drie urgentie-groepen: 1e urgentie 'op de man', 2e urgentie in vier kistjes, 3e urgentie in 22 kistjes.

19 juli

De van overste Wilkens ontvangen f 50,— verdeeld: aan Baalde f 15,—, aan Pauw f 10,—, aan Van der Meer f 12,50, bij mij f 12,50.

Er zijn in het rose bataljon ongeveer 600 Nederlanders en ongeveer 400 Engelsen. Het geheel staat onder commando van wing commander Howell. Verbindings-officier: 1e luitenant ter zee Marijn; commandant van de Nederlandse groep: id. Steenkamp. De vertrekkende groep werd ondergebracht in het 1e Depot-Bataljon, en vanaf 20 juli, 17 uur, door een prikkeldraad plus bilik [palmladeren] wand gescheiden van het overige kampgedeelte.

Het begrip 'commando' had vanzelfsprekend slechts beperkte betekenis. De Jap commandeerde, wij hadden te gehoorzamen. Maar binnen de groep krijgsgevangenen bleef toch de ladder van rangen bestaan, die door allen gerespecteerd werden.

21 juli

15 u.: Door sergeant Hoshino aan elke officier drie maanden 'zakgeld' uitbetaald. Ik ontvang f 30,—. Gezamenlijk koffie bij wing commander Howell.

Vanmorgen inspectie door de Japanse dokter. De hele troep in vier

rijen aangetreden; de dokter wandelde er langs. Baalde had voor afkeuring 5 Engelsen uitgezocht, ik 10 Nederlanders, waarover de Japanse dokter zeer kwaad werd, hoewel hij toch toestemming gaf. Later bleek één Engelsman toch nog te zijn teruggestuurd door de Japanse dokter.

Rose armbanden met cijfers van de Jap gekregen; ze moeten door alle militairen van het 2e Bataljon worden gedragen, om de linker bovenarm. Ik ben bij de regimentstaf ingedeeld, evenals apotheker Pauw; Van der Meer bij de 1e compagnie (Nederlandse Marine), Baalde bij de reserve-compagnie. Er zullen uit Batavia nog drie Engelse doktoren komen: Wilson, die bij de 2e compagnie (Nederlandse militairen) wordt ingedeeld, McSweenie en McGrath bij de 3e en 4e (Engelsen).

22 juli

Voorparade gehad voor vertrek, opgeladen met alles. Alle bagage moet gedragen worden, we kunnen dus bijna niets meenemen. Alle 2e- en 3e-urgentie-medicijnen en verbandmiddelen teruggestuurd naar apotheker Timmers, aangezien de Jap verbood, medicijnen mee te nemen. Intussen waren de 1e-urgentie-artikelen reeds uitgedeeld, verder waren zes tassen met eerste-hulpstukken bij de verschillende compagnieën geplaatst.

Om 16.30 u. zijn overste Paulus en wing commander Nichols uit het oude kamp overgekomen en hebben de vertrekkende groep toegesproken.

's Avonds werd door de Jap aan iedereen (officieren zowel als manschappen) uitgedeeld brood, eieren, zeep; voorts suiker, zout, koffie alleen aan officieren.

Vanmorgen is het toch gelukt, nog vier patiënten (acute astma-aanval, malaria, cystitis, lumbago) af te keuren en te laten vervangen.

Vanavond een patiënt met dysenterie en een met een tonsillair abces laten opnemen in het kamphospitaal.

Vertrek uit Bandoeng

23 juli 1943

Om 6 u. (Nippon-tijd) reveille; 8 u. afmars van de eerste groep: staf plus twee Nederlandse compagnieën. Naar het station gelopen, van daar per trein naar Tjimahi, alwaar in het voormalig 9e Bataljonskampement ondergebracht (aankomst plm. 11 uur). Om 12.30 u. vertrok de tweede groep (twee compagnieën Engelsen plus de reserve-compagnie, waarbij Baalde) en arriveerde om 16 u. te Tjimahi.

In het 9e Bataljon werden nog twee andere afdelingen ondergebracht, met als commandanten majoor Wessels en majoor Canter Visser. Al dadelijk bleek dat er vrijwel geen medicijnen waren.

24 juli

Enige Japanse inspecties. 's Middags officiers-appél, waarbij de Japanse luitenant Shono verscheen en zich voorstelde als de nieuwe kampcommandant.

Gisterenavond is de afscheiding tussen de groep uit Batavia en ons opgeheven, en we maakten kennis met de Engelse collegae McGrath, McSwiney en Wilson.

25 juli

's Middags officiers-appél, waarbij de hele Japanse wacht (ongewapend) aanwezig was, en onze armbanden aan hen werden gedemonstreerd. Vanaf heden is overste Roelofs (van het Korps Mariniers) onze kampcommandant.

Vandaag alle uitgedeelde 1e-urgentie-medicijnen van het 2e Bataljon door mij weer ingenomen.

De Japanse sergeant Tachibana heeft zich bereid verklaard, de 26 achtergebleven kistjes medicijn uit Bandoeng te gaan ophalen.

26 juli

Tachibana heeft inderdaad de medicijnen gestuurd. De Japanse sergeant Fujii heeft de hele inhoud gecontroleerd en toonde zich zeer tevreden; alleen waren er volgens hem te weinig vitamine K, kinine en enige andere middelen.

27 juli

Lange besprekingen met sergeant Fujii. Medicijnen bekeken die hij in een kamer had opgestapeld. Deze zouden alle worden ingepakt en meegenomen. Lijsten door en voor de drie 'bataljons' opgemaakt van benodigde medicijnen.

28 juli

Bericht ontvangen omtrent het aftreden van Mussolini. Voor de drie 'bataljons' twee huizen aangewezen als ziekenzaal, met één Engelse en één Nederlandse arts.

Het bericht omtrent Mussolini zei ons weinig. We hadden zó weinig contact met de buitenwereld dat de samenhang met het oorlogsgebeuren ons ontging. Van de strijd in Europa hoorden wij in het geheel niets.

29 juli

Voor het eerst hebben de drie 'bataljons' corvee moeten leveren.

Eergisteren vernomen dat de Japanse luitenant Shono de daggelden niet meer zal laten uitbetalen, maar zelf daarvoor extra-voeding zal kopen.

30 juli

Alle artsen van het 'regiment' aangetreden, en voorgesteld aan de Japanse dokter Jasui die voortaan onze medische chef zal zijn. Hij vroeg zeer vriendelijk om coöperatie en droeg ons op te waken voor de hygiëne, speciaal tegen besmettelijke ziekten. We kregen een model-lijst om dagelijks in te vullen over aantallen en soorten patiënten.

Baalde en apotheker Goni (1e 'Bataljon') moesten met sergeant Fujii chirurgische instrumenten uitzoeken. Verder moesten enige verplegers met Fujii samen medicijnen in kistjes pakken.

's Middags werd ik bij dokter Jasui geroepen en door hem aangesteld als 'regimentsarts', met als directe opdracht, voor morgen een inspectie te organiseren van alle zieken, met bijbehorende lijst.

31 juli

De inspectie is bevredigend verlopen. Dokter Jasui stelde vele vragen.

In de ziekenzaal vele enteritis-gevallen. Begonnen met enquête om de oorsprong na te gaan. De meeste gevallen zijn recidieven bij mensen die van elders hierheen zijn gekomen.

De microscoop ontpakt. De Wijn zal als laboratoriumarts optreden, morgen te beginnen. Apothekersassistenten zijn onder leiding van De Wijn en apotheker Goni begonnen met het bereiden van dedek-aftreksel, dat 's morgens door de pap zal worden gemengd [dedek is het afval van rijst bij het stampen en in pellerijen; bevat vitamine B].

1 aug.

Eerste opdracht van dokter Jasui: morgen een staat indienen van mensen die door de doktoren ongeschikt voor vertrek worden geacht.

Tweede opdracht: elke ochtend indienen een staat model A (aantallen zieken) en een staat model B (nominatieve opgave van de zieken).

Derde opdracht: van elke maaltijd een portie aan dokter Jasui laten bezorgen.

In Tjimahi hebben we veel overlast gehad van zwervende hongerige honden. We maakten ons bezorgd, omdat op Java hondsdolheid voorkwam. In gezamenlijk overleg besloten we de honden op te ruimen, met strychnine, in gehakt gemengd. Er was echter geen strychnine te krijgen. Daarom zouden we het proberen met warangan (rattenkruid). [Ik herinner me niet hoe dit is afgelopen, en het dagboek vermeldt er verder niets over.]

2 aug.

Luitenant Shono heeft ons eten geïnspecteerd en gezegd: 'Itoe sadja? Nanti saja maoe marah sama Nippon' (Dat alleen? Straks zal ik boos worden op Japan). Hij wil voor de 3400 mannen per man per dag 5 cent aan extra voeding besteden, af te houden van de $2500 \times f0,10$ die per dag hier uitbetaald zullen worden. Hij vraagt van de doktoren een lijst van aanbevolen voedingsmiddelen.

Als dieet-arts aangesteld Pijman van het 3e 'Bataljon'. In de dieet-keuken zijn zeven man werkzaam onder soldaat De Bruijn. De dieet-keuken is in dezelfde keuken ondergebracht als de 'sambal-centrale', hygiënisch onvoldoende. De vloeren zijn steeds modderig. Er zijn geen tafels, er is geen zeep. Gekookt wordt in een grote ketel (zeer goed) op arang [houtskool]. Het vertrek is vliegenvrij.

3 aug.

Opdracht van dokter Jasui: verantwoording indienen van de wijze waarop de door hem verstrekte geneesmiddelen worden gebruikt. Aangevraagd bij dokter Jasui: $\frac{1}{2}$ kg zeep per dag (voor ziekenzaal en keukens).

Aan kapitein Koesveld voorgesteld, een hygiëne-officier in de keukens te benoemen (voor controle nagels, handen wassen, algemene zindelijkheid, sterilisatie voedingsmiddelen, enz.).

Bij overste Roelofs ingediend een lijst van aanbevolen voedingsmiddelen (zie 2 augustus).

4 aug.

Door dokter Jasui uitgevraagd over influenza. Opdracht om alle influenza-patiënten te onderzoeken en te rapporteren.

De tandartsen zijn momenteel (primitief) ingericht en kunnen een soort conserverende behandeling verrichten. Verder is er een primitief laboratorium ingericht onder De Wijn. Er is een microscoop aanwezig, volgens mededeling door collega Mooy ter beschikking gesteld. Er wordt een kamer ingericht voor de chirurg, tevens voor massage.

7 aug.

Een dieetkeuken ingesteld, na veel gepraat. De drie 'bataljons' zullen naar vermogen (niet naar aantal patiënten) bijdragen, zodat het 2e 'Bataljon' wel het meest zal betalen; een en ander na overleg met o.a. wing commander Howell.

8 aug.

Voorbesprekingen voor gistfabricage (uit mais) onder leiding van De Wijn. Idem voor het instellen van een hygiëne-politie (er zijn zes ingedeelde en zeven reserve MGD-ers) [MGD: Militair Geneeskundige Dienst], die geen medisch werk verrichten en [door de Jap] voor niet-medisch werk worden opgecommandeerd, zodat twee doelen worden bereikt: zowel het instellen van de hygiëne-politie als het voorkómen dat MGD-personeel voor ander werk wordt gebruikt; het geheel onder leiding van collega McGrath.

Morgen begint Wilson als oogarts spreekuur te houden.

De Japanse intendance laat weten dat er geen katjang idjoe te krijgen is [katjang idjoe: een kleine boonsoort, rijk aan eiwit en vitamines].

9 aug.

Voor het eerst niet bij de Japanse dokter geroepen.

13 aug.

De Japanse kampcommandant heeft de onderofficieren en minderen van de MGD laten aantreden ter controle van hun bewijzen dat zij tot het Rode Kruis behoren. Van de door de Jap oorspronkelijk zelf aangewezen verplegers bleken er maar tien 'deugdelijke' bewijzen te hebben. Het schijnt in de bedoeling te liggen, deze mensen extra te betalen.

15 aug.

De adjudant-onderofficier-apothekersassistent Van Donselaar heeft mij medegedeeld dat het merendeel van bovengenoemde verplegers vrijwillig eventuele extra-uitbetalingen in de algemene kampkas zal storten.

(dit is een eigenmachtige mededeling geweest, waarmee de anderen niet akkoord bleken te gaan).

Vandaag is er vlak voor het kampement op het grasveld een groot Japans feest. Ik verneem dat 15 augustus de datum is waarop wij (krijgsgevangenen) in 1942 door de Japanse stoottroepen aan de Japanse bezettingstroepen zijn overgegeven. – Door de poort kan ik net één zijde van het grasveld zien. Er is niet veel belangstelling van Inheemse zijde, alleen wat opgeschoten Eurasische meisjes en jongens. De hele dag klinken buiten Nippon-liederen, afgewisseld door Amerikaans aandoende aanvuring van sport-teams.

16 aug.

Opdracht van dokter Jasui: nieuwe modellen indienen met stempels. – Van de gistfabricage heb ik een fles 'cider' aangeboden gekregen. Dit is een (goed smakend) bijprodukt, waarmee geld gemaakt kan worden.

17 aug.

De technische dienst maakt kribben voor de ziekenzaalpatiënten. De Japanse autoriteiten hebben medegedeeld dat voortaan minder rijst zal worden verstrekt, en dat er derhalve twee broodmaaltijden en één kari-ge rijstmaaltijd zullen worden gegeven.

21 aug.

Aan de Nederlandse kampcommandant schriftelijk voorgesteld: 1 de nodige medicijnen voor dagelijks gebruik zelf te kopen, aangezien de Jap er ons onvoldoende van voorziet; 2 een voorraad kinine aan te schaffen (30.000 tabletten, voor f 450,—) voor het geval we moeten verhuizen naar een malaria-streek. (Hiervan is niets terechtgekomen; onze 'toko' kon niet meer dan twee flessen machtig worden.)

22 aug.

De gistfabricage staat praktisch stil wegens gebrek aan mais.

Een scabies-epidemie [schurft] onder de Engelsen is bestreden en vrij-

wel beëindigd. De patiënten werden in twee barakken geïsoleerd en behandeld met unguentum sulf. comp. en zwavelolie; kleren en dekens werden uitgekookt.

25 aug.

Er is een nieuwe epidemie onder de Engelsen: klierluizen. We zullen algemene lichaamsinspecties houden, en kleren en dekens uitkoken. Ik geloof dat zowel de scabies als de klierluizen en het feit dat ze speciaal bij de Engelsen zijn voorgekomen, moeten worden toegeschreven aan: 1 Onzindelijkheid; bij het wegen was het mengluchtje van sperma en zweetvoeten bijna niet te verdragen; de niet-Engelsen rieken niet. 2 Naar ik vermoed, slapen de Engelsen bij elkaar, niet als homoseksuelen, maar omdat ze te weinig dekens hebben. Over homoseksualiteit: wel heb ik opgemerkt dat de Engelsen veel meer aan elkaars lichaam hangen, hetgeen opvalt, waar wij lichamelijk contact met een man mijden.

Dit zou ik nu, veertig jaar later, anders geformuleerd hebben; er is bij 'ons' natuurlijk wel homoseksualiteit geweest, maar ik heb er niets van gemerkt. Anderzijds heb ik zelf het 'handtastelijke' van de Engelsen ondervonden: gedurende de eerste 16 maanden van onze krijgsgevangenschap stond ik vaak met Engelsen tezamen op de planken van de tot theater verbouwde gymnastiekzaal in het 15e Bataljon. Ik zag de Engelsen achter de coulissen 'vriendschappelijk' met elkaar omgaan en daarbij een arm op een schouder of om de hals van een ander leggen. Ook ik mocht daarin delen, hetgeen mij vaak een gevoel van gêne heeft gegeven; anderzijds aanvaardde en apprecieerde ik hun kameraadschap.

Op last van de Japanse dokter alle kampbewoners gewogen. De gemiddelde Engelsman weegt 63 kg, de gemiddelde Nederlander 66, de groep Bandoeng (waarbij de 1e compagnie Nederlandse Marine) 70 kg.

26 aug.

Opdracht van dokter Jasui: een lijst opmaken van mensen die niet mee

kunnen met een treinreis van tien dagen. Dit bleken 95 militairen te zijn, onder wie 33 die we vroeger reeds voor afkeuring hadden voorgedragen; verder de inmiddels ziek geworden mannen en enkelen die met een vergroot hart rondliepen.

28 aug.

Opdracht van de Jap: op 30 augustus moeten om 9 uur alle zieken aantreden voor overgang naar het andere kamp.

30 aug.

107 patiënten overgegaan naar het '4e Bataljonskampement'.

Vertrek uit Tjimahi

31 aug. 1943

Vertrek per trein. Na acht uur rijden met luiken die gesloten werden zodra we in de nabijheid van een plaats kwamen, arriveerden we te Weltevreden (Batavia), station Koningsplein. Korte mars naar bestaand POW-kamp, het voormalige 10e Bataljonskampement. Slechte behuizing, vijf man in een hokje. De Japanse commandant is een 'flagellaat' die met rietjes slaat, en stenen gooit.

1 sept.

Aankomst van de rest van het 'regiment'. Algemeen onderzoek op faecale bacteriën ('staafproef', waarbij iedereen in de open lucht, en plein public, de broek moest laten zakken en een glazen staaf in de anus gedouwd kreeg, waarna de staaf op een agarplaat werd uitgestreken. Het onderzoek geschiedde door Japanners, die daartoe over een complete organisatie beschikten, die op een vrachtauto werd vervoerd). Verder bloedonderzoek op malariaparasieten.

Na aankomst in dit kampement berichtte De Wijn dat de microscoop door sergeant Fujii was weggehaald, op last van dokter Jasui. Deze had mij al medegedeeld dat dokter Mooy zijn microscoop had teruggevraagd.

2 sept.

Voor onze staf is door de Jap een andere kamer aangewezen. Ook hebben we wat kantoorruimte gekregen. Ik slaap nu op een veldbed, onder een veldklamboe, op de buitengalerij van een chambrée, naast de tolken Dissevelt en Maas.

9 sept.

's Morgens 'staafonderzoek', 's middags cellofaan-ontlasting-onderzoek van ruim 500 Batavia-mensen (3e en 4e compagnie van het 3e Bataljon, met De Wijn en Ensing als artsen).

Om 3.15 u. 's nachts gewekt door sergeant Fujii, die een afscheids-speech hield, en mij een brief van collega Mooy overhandigde, waarin een verklaring dat hij op 2 september de microscoop terug had ontvangen. Fujii zelf zou niet met deze groep vertrekken.

10 sept.

Om 4.30 u. vertrek van de gisteren gekeurde Batavia-groep. Sergeant Fujii had ons op 8 september zes verschillende kisten met medicijnen laten inpakken, waarvan één kist met de vertrekkende groep meeging. Bovendien heb ik van onze eigen voorraad de eerste- en tweede-graads urgentie-artikelen in zes hoeveelheden laten verdelen, en aan de vertrekkende groep één zesde 'op de man' meegegeven.

Om 18.30 u. vertrok de 'reserve', ongeveer 70 man, mét de afgekeurden van de vanochtend afgekeurde groep; zij keerden terug naar hun originele kampen, met medenamen van hun liggende patiënten.

13 sept.

Gewaarschuwd door de Japanse sergeant Kidi dat hogere Nippon-commandanten er op uit waren, alle medicijnen die zij overbodig achtten, in beslag te nemen, hebben wij onze eigen voorraad verminderd met alles wat niet strikt nodig was (b.v. Kalzan-tabletten, lever-injecties), en dit afgestaan aan de apotheker majoor Goudswaard, voor de apotheek van het Batavia-kamp. De rest in tweeën gesplitst: één deel om onder de manschappen te verdelen en één deel dat in kistjes werd verpakt. Van de oorspronkelijke 29 (26?) kistjes bleven daardoor slechts 16 over. Deze zullen over de tien resterende compagnieën worden verdeeld om ze zo onopvallend mogelijk te kunnen vervoeren. De kistjes zijn van een ander uiterlijk dan onze vroegere groene; ze zijn door de Technische Dienst hier uit de groene gemaakt.

15 sept.

De onkosten, tot nu toe voor de zieken in Batavia gemaakt, zijn als volgt: eieren f 5,03; 40 kg katjang idjoe f 10,—; op 14 september 136 eieren f 5,44.

17 sept.

Heden is bij het 1e 'Bataljon' de staafproef uitgevoerd. Door de Japanse sergeant werd ons aangeraden, ons Indisch geld in te wisselen tegen Nippon-valuta (c.q. Indisch-Japans geld).

24 sept.

Staafonderzoek van het hele 'regiment'.

Drie dagen geleden zijn hier enige Nederlandse hoofdofficieren uit Bandoeng aangekomen, onder wie generaal Statius Muller en overste De Waal; zij zullen waarschijnlijk met ons meetrekken.

25 sept.

Faeces-in-cellofaan-onderzoek van iedereen.

26 sept. 1943

Vertrek in drie groepen. Voor de eerste groep, waarbij de staf, reveille om 3.30 u. Afmars om 5 u. Gelopen naar station Koningsplein. Van daar per trein naar Tandjong Priok. Officiersbagage werd voor ons vervoerd, per officier één collo. Met ons mee ging een groep hoge Nederlandse en Engelse officieren, onder wie generaal Statius Muller, generaal Bakker, overste De Waal, en de groep van group-captain Noble, die bij onze aankomst in Batavia reeds daar zat.

Sergeant Kido zou voor de medische bagage zorgen. We beschikken nu over 18 kisten van ons zelf, en 6 kisten ons door de Jap verstrekt.

Om ongeveer 8 u. werden wij op een der kaden van Tandjong Priok toegelaten, waar enkele Japanse schepen lagen. Ik verwachtte veel vernielingen te zien, maar alles was intact! Wel zagen wij bij het uitvaren twee gezonken schepen met de masten boven water uitsteken.

Op de kade liet men ons uren in de gloeiende zon staan, tot we om 14 u. in zeer langzaam tempo aan boord van een der schepen, de *Makassar Maru* werden gelaten. Vrij spoedig daarop vertrok het schip.

De legering aan boord is schandelijk. Het is een vrachtschip van ongeveer 500 ton. In de ruimen en op het dek liggen onze mensen dicht op elkaar. Er is geen plaats om de benen te strekken. Er zijn voor de krijgsgevangenen geen privaten; buiten boord van het voordek hangen aan weerszijden vier kisten met openingen in de bodem. Er is enige acrobatiek voor nodig om over de verschansing in de kisten te klimmen. Het defaeceren gaat in hurk-zit, wat voor ons niet zo ongewoon is, maar in dit geval wordt bemoeilijkt, niet alleen door de bewegingen van het schip, maar ook door het ongewone gezicht naar beneden op het boegwater en de golven.

Het eten bestaat uit plakkerige rijst met 'soep' (vrijwel water), tweemaal per dag uitgedeeld.

Enigszins tot onze verbazing liggen in het ruim ook enkele Jappen; wel hebben die iets meer ruimte en beter eten. Water om te baden is er niet. Iedereen eet zo weinig mogelijk om zo weinig mogelijk te moeten defaeceren. Onze mensen gedragen zich voortreffelijk, houden de stemming er een beetje in.

Ik had met enkelen, onder wie de tolk luitenant Dissevelt en apotheker Pauw, een plaats gevonden in een der wagons van de Staatsspoorwegen die, vastgesjord aan het dek, uit Java werden afgevoerd.

27 sept.

Vannacht regen gehad, iedereen kletsnat (behalve wij in de wagon). We varen richting noord of noord-west. Om ongeveer elf uur zijn we in Straat Bangka.

28 sept.

Alweer 's nachts regen. Wanhopige toestand voor de mensen op dek. Gelukkig geen dysenterie (drie onzekere gevallen). Echter enige astmapatiënten, van wie een met een hevige aanval. Gesprek in de hut van de drie Japanse sergeanten.

Hierbij was luitenant Dissevelt aanwezig als tolk, zodat de Jappen zich niet in krom-Engels of -Maleis behoeften uit te drukken. Het gesprek leverde overigens geen bijzonderheden op.

29 sept.

Vanmorgen vroeg opgemerkt dat we in zuidelijke richting varen. Het heeft vannacht niet geregend.

Vele mensen, honderden, hebben oedeem van de onderbenen, enkele tientallen met petechiën [kleine onderhuidse bloeditstortingen], waarschijnlijk het gevolg van mechanische stuwning door de langdurig gedwongen houding. Het oedeem verbetert iets door beweging.

30 sept.

Plotselinge hevige regenbui met donder en blikseminslag vlak naast het schip. De dekpassagiers hebben vijf uren in de regen doorgebracht.

Aankomst te Singapore

30 sept. 1943

Om ongeveer elf uur debarkering. Op vrachtauto's dwars door Singapore gebracht naar Changi, waar een groot krijgsgevangenenkamp is, met voornamelijk Engelsen. Vroeger hebben hier 90.000 krijgsgevangenen gezeten. Er is een hospitaal ingericht van 3500 bedden. Ons 'regiment' kreeg een afgescheiden stuk van het kamp toegewezen met houten barakken en uitgestrekte stukken zandgrond.

De voeding is slecht: 's ochtends witte rijstpap, 's middags witte rijst plus een visje, 's avonds idem plus $\frac{1}{2}$ lepel boombladeren, kangkoeng-achtig [kangkoeng is een waterplant, waarmee een spinazie-achtig gerecht wordt bereid]. We verlangen nota bene terug naar het voer van de *Makassar Maru*.

1 okt.

Het oedeem dat zich op de boot ontwikkeld heeft, is nog niet verdwenen.

Contact gehad met overste Hubach (chef vlieg-medische dienst). Veel medewerking van de Assistant Director Medical Service (ADMS), collega Hutchinson en collega Collins, chef van het hospitaal.

Vier dysenterie-gevallen.

2 okt.

Drie nieuwe dysenterie-gevallen.

3 okt.

Het oedeem van de benen is nog niet verdwenen. Het is wel wat verminderd. Het komt bij officieren ongeveer even veel voor als bij de manschappen en berust dus niet op beriberi, want de officieren hebben drie

weken lang in Batavia elke dag een mangga of 2-4 pisangs gehad. Naast mij liggen 7 marine-officieren, van wie 5 nu nog oedeem van de benen hebben. Bij alle vijf zijn de kniepeesreflexen rechts = links = positief, de achillespeesreflexen eveneens. De sensibiteit van de benen is ongestoord. Ik houd het dus op strangulatie-oedeem door de langdurige gedwongen houding aan boord van de *Makassar Maru*. Alleen begrijp ik niet waarom het oedeem zo lang is blijven bestaan. Bij de manschappen heb ik meer petechiën gezien dan bij de officieren. Dit klopt, ze hebben waarschijnlijk een hypovitaminose-C, ze hebben geen vruchten gehad.

5 okt.

Het oedeem is praktisch verdwenen. Voedsel schandalig weinig. We zullen voor de eerstkomende zes dagen ongeveer f 1800,— aan extra-voeding besteden.

Eergisteren mijn 'spaargeld' van de Jap ontvangen: f 662,50. Dit mag hier gebruikt worden. We mogen er niets van naar onze vrouwen zenden.

12 okt.

Nieuwe rod test (staaf-onderzoek). Voorts dysenterie-vaccinatie. Tot nu toe 39 patiënten moeten opnemen in het grote hospitaal, van wie 29 lijdend aan dysenterie; betrekkelijke meevaller!

14 okt.

Staafproef en injecties. Er ontwikkelt zich een merkwaardige onverschilligheid. Elke dag zijn er gevallen van verwondingen, bv. doordat een wiel van een trailer over een voet is gereden; van opzet om zich ergens aan te onttrekken blijkt niets; de mensen verzoeken zelf, vooral niet te worden achtergelaten.

17 okt.

Gisterenavond kwamen hier plotseling een paar Japanners om te zeg-

gen dat er geen zieken meer mochten worden overgeschreven naar het 'outside hospital' [het grote Engelse hospitaal].

Vanochtend om tien uur appél voor het 1e en 3e Bataljon; teken van vertrek?

Ik bracht een afscheidsbezoek aan overste Roelofs. Deze droeg mij het 'commando' op van de vertrekkende groep. Ik wees hem erop dat een arts geen commando van een troep mocht voeren. 'Niets mee te maken', zei hij, 'in deze omstandigheden wijs ik U aan als commandant'. Ik accepteerde 'onder protest'.

Vertrek uit Changi

18 okt. 1943

Om 7.30 u. vertrek op auto-trucks naar dezelfde kade in Singapore waar we zijn aangekomen. Na uren wachten op de kade volgde embarkering op een stoomschip van ongeveer 6000 ton, een verwaarloosd schip. We werden in drie ruimen geperst. Het was verboden, op dek te slapen; hiermede werd echter de hand gelicht.

19 okt.

's Morgens vroeg vertrek van het schip, dat echter voor anker ging op de rede, waar nog enige schepen op stoom voor anker lagen, o.a. een Japans hospitaalschip, volgens de internationale regels beschilderd. Uit enige lichters werden kolen gebunkerd; dit ging 's nachts door.

20 okt.

Steeds kolen bunkeren.

Drie maaltijden per dag: 1 pap, 2 rijst plus soepje, 3 idem; in elk geval niet slechter dan in Changi.

De ligging van de krijgsgevangenen is evenals het voedsel iets beter dan op de *Makassar Maru*. Maar in de ruimen is het wel benauwd. Ook hier buitenboordkisten als hurkprivaten.

De luitenant ter zee tweede klasse Van Rees heeft op mijn verzoek de totale lig-oppervlakte op het schip opgemeten. Deze bedroeg voor de drie ruimen samen 919 m², hierbij inbegrepen de luiken, waarop we eigenlijk van de Jap niet eens mochten liggen. Ons totaal bedroeg 1290 man; per man was dus beschikbaar 0,713 m².

Debarkering en terugkeer naar Changi

22 okt. 1943

Om 18 u. plotseling bevel tot pakken en schip-verlaten. De laatste groep ging pas om 0.30 u. aan wal. Het debarkeren geschiedde met kleine havenvaartuigen waarin we als vee werden gestopt, na afgifte van onze bagage, die volkomen door elkaar werd gesmeten. Aan de wal werden we in vrachtauto's geperst en terug vervoerd naar Changi, waar we om 5 u. v.m. arriveerden, bek-af.

Per dag hebben zich aan boord ongeveer 6 nieuwe dysenterie-gevallen voorgedaan; dit was volgens de Jap de reden waarom we van boord zijn gehaald.

De Japanners waren doodsbenaauwd voor allerlei besmettelijke ziekten; ze namen zelfs ook bij gewone verkoudheid beschermingsmaatregelen: ze liepen dan met een lap gaas voor neus en mond.

Intussen werden de dysenterie-patiënten volkomen verwaarloosd en tussen de anderen in vervoerd.

In Changi aangekomen, vernomen dat juist vanmorgen het 2e 'Bataljon' plus de hoofdofficieren vertrokken en geëmbarkeerd zijn.

25 okt.

De laatste dagen steeds Jappen over de vloer gehad, twee tot drie maal appél, dreigementen aan het adres van de doktoren als de dysenterie niet zou worden bedwongen, indienen van allerlei staatjes, alles met typisch Japanse uitvoerigheid en tijdverspilling. Desniettemin staande worden we steeds aangespoord om 'lekas-lekas' [vlug, vlug] te werken, zodat het af en toe onhoudbaar wordt.

Gisteren op verzoek van de ADMS [assistant director medical service] mijn mening op schrift gesteld over de dysenterie, naar aanleiding van een opdracht van het 'Imperial Japanese Army':

'Dysentery amongst Java party 17:

1 General weakness due to insufficient food.

2 Overcrowding in billets and ships, a. in Batavia, b. o/b ss. *Makassar Maru*, c. o/b unnamed ship from 18/10 to 22/10. The room on this ship was 919 m² for 1290 men, i.e. 0,713 m² per man. Insufficient sanitary on board ship: 2 urinoirs, 6 latrines on the deck, only 2 days later 4 out board boxes. Insufficient arrangements for washing hands after passing stools.

3 Bore-holes of the camp impossible to keep as clean as desirable (sand round the holes, impregnated with faeces and urine. No disinfectant to kill fly-larvae which develop in this sand).

4 'Tjebok' (washing of the anus after passing stools). In normal conditions laudable, but in our case a way of conveying bacillae from the hands to the tins etc. Many people are using their eating tins for lack of bottles, and don't wash their hands afterwards for lack of soap.'

26 okt.

Mededeling van de Jap dat de staaftoets gisteren geheel negatief is uitgevallen, ook die van de hospitaalpatiënten. Volgens de Jap is het dus geen dysenterie waaraan zij lijden.

? nov.

Elke dag heeft de Jap iets nieuws waarmee hij ons het leven zuur maakt. Eindeloze inspecties en tellingen. Elke week een staaftoets. Bagageinspecties.

3 nov.

Om 21 uur in de kampziekenzaal overleden J. H. Geerlings, soldaat, algemeen stamboeknummer 21718, POW nr. 14005, aan dysenterie. Sectie: beeld van Shiga-Kruse [de ernstigste vorm van dysenterie; als er alleen diarree met koorts was, spraken we van enteritis].

Toch is het klinisch verloop niet zoals bij Shiga-Kruse geweest. De patiënt was twee dagen matig ziek, niet geïntoxiceerd. Kreeg 3 nov. een

collaps, die niet meer te keren was, ondanks toediening van Dagenan, koffie met suiker, Cardiazol, kamferolie.

Dit was het eerste sterfgeval dat zich bij onze groep heeft voorgedaan. G. was in ons ziekenzaaltje opgenomen, werd daar door een der collegae behandeld, en is vrij plotseling overleden.

In het algemeen heeft de dysenterie een matig verloop gehad. Tot nu toe één dode (Geerlings). Weinig patiënten die zwaar ziek zijn. Geen toxische ziektebeelden. De Jap heeft tweemaal een staafproef genomen en beweert dat het geen dysenterie was, ook niet bij de patiënten in onze ziekenzaal en in het grote hospitaal. M.i. is dit toch geen echte Shiga-Kruse-dysenterie, maar een minder virulente stam (Sonne? E?) die bij goed gevoede mensen alleen wat enteritis en diarree veroorzaakt, maar bij mensen met verzwakte weerstand het beeld van dysenterie teweegbrengt. De wijze van verspreiding is m.i. het tjebokken [het wassen van de anus] geweest, waarbij vaak etenspannetjes werden gebruikt, terwijl er geen zeep was om na afloop de handen te wassen.

Om de dysenterie te bestrijden, zijn de volgende maatregelen getroffen: 1 Isolatie van patiënten en zo snel mogelijk opname in het outside hospital. 2 Verbod van tjebokken. 3 Vliegen doden. Per 1000 vliegen werd 0,5 dollar betaald. 4 Bij de latrines emmers met desinfectans om de handen te desinfecteren. 5 In de keukens onderzoek van de ontlasting van het keukenpersoneel; verstrekking van zeep voor het handenwassen. 6 'Theorie' (les met populaire uiteenzetting over ziekte en hygiëne) door de artsen.

Argument waarom het tjebokken als voornaamste wijze van verspreiding werd aangezien: de Engelsen hebben slechts één geval van dysenterie gehad, de Nederlanders over de honderd. (De Engelsen kennen de Indische gewoonte van tjebokken niet.) Dit treft te meer, aangezien overigens de levenswijze van de Engelsen onzindelijker is dan de onze en zij voor een deel uit dezelfde keukens eten als wij.

In de laatste dagen steeds meer tekenen van ondervoeding; bijna iedere dag 1 à 2 patiënten met retinitis retrobulbaris ('kampogen'), die deels in het hospitaal worden opgenomen, deels door ons zelf worden

behandeld met dedek-aftreksel, katjang idjoe, marmite, later ook gist.

De marmite werd ons afgestaan door de Engelsen, die er een grote voorraad van hadden. Naar ik vernam was de consumptie van marmite een algemene maatregel in het Engelse koloniale leger. Bij het KNIL had men deze gewoonte niet.

Voorts waren er enige gevallen van lichte beriberi [avitaminose B₁] en scorbuut [avitaminose C], met petechiën [onderhuidse bloedinkjes] aan de onderbenen.

In totaal vandaag 72 patiënten in het hospitaal, 76 in de kampziekenzaal. Hiervan 44 resp. 60 buikpatiënten (dysenterie, enteritis). Dit op een totaal van ongeveer 1450 man.

Vanavond mededeling ontvangen dat we morgen om 13.30 u. gaan vertrekken.

Tweede vertrek uit Changi

6 nov. 1943

Om 13.30 u. vertrek op vrachtauto's; om 18 u. inscheeping op het stoomschip *Hawaii Maru*. Er zijn twee ruimen, een ruim voor, waarin 929 man worden gestopt, een ruim achter, waarin 300 man. Totale sterkte van ons transport 1229 man, waarbij 16 officieren, waarvan 5 officieren van gezondheid, 2 militaire apothekers, 1 militaire tandarts, 3 officieren Zeemacht, 5 officieren KNIL.

We hebben nog steeds de uit Bandoeng meegenomen medicijnen in 17 colli bij ons. Verder meegenomen (betaald uit Kampfonds) 700 lbs katjang idjoe en 1 zak katoel [rijstzemelen, rijk aan vitamine B₁].

7 nov.

Om 9.30 u. afvaart. Eén dysenterie-patiënt.

8 nov.

Metingen van een Marine-officier hebben uitgemaakt dat het voorruim met 919 man 690 m² groot is, het achterruim met 310 man 265 m², dat is gemiddeld per man 0,77 m².

In de ruimen waren houten stellages aangebracht, zodat er een planken vloer was op een meter van de grond. Ikzelf lag op zo'n etage, met naast mij apotheker Pauw. Ik had nog steeds bij mij (persoonlijk) een blikje met ongeveer 1000 Dagenan-tabletten en een blikje met ongeveer 1000 tabletten morfine à 10 mg.

's Middags orders ontvangen van de Japanse sergeant Hata, o.a.: Op dek mag niemand meer liggen. Alleen van 9-10 en van 15-16 uur mogen we op het luik zitten. Aangezien hoogstens 50 man daarop plaats vinden, kan iedereen maar tien minuten 's morgens en 's middags in de open lucht.

Patiënten: 2 dysenterie, 1 diarree, 1 nierstenkoliek, 2 verbranding (er was een pot hete pap naar beneden gevallen).

11 nov.

Om 16 u. aankomst op de rede van Saigon, alwaar voor anker. Dysenterie en diarree niet verontrustend.

12 nov.

Gedurende het verblijf hier mogen we helemaal niet meer aan dek, behalve voor urineren en defaeceren. De atmosfeer in ons ruim is heet en vochtig, in het voorruim eveneens. We zitten allen half naakt en transpireren maar. Geen kans op een bad, zelfs geen handen wassen. Onze kleren stinken. Tweemaal per dag eten, rijst met een groffe soort groente, waarvan maar één lepel, en enkele dobbelsteentjes vlees. Japanse thee om te drinken.

Heden 4 patiënten met enteritis, 1 diarree, 1 verbranding 2e graad aan linker voet. In totaal nu 8 dysenterie-patiënten; ze liggen in het centrum van het achterruim; de dysenterie is vrij goedaardig.

De patiënten lagen min of meer geïsoleerd, tegenover mijn eigen plaats, zodat ik er voortdurend zicht op had. Apotheker Pauw en ik wreven de tabletten Dagenan tot poeder, die we in verknipte velletjes wc-papier verdeelden tot porties van ongeveer ½ gram. De patiënten die bloed en slijm in de ontlasting hadden, kregen drie poeders per dag. Al of niet ten gevolge van deze medicatie bleef de dysenterie beperkt tot twee of drie dagen, en sterfgevallen hebben zich tijdens de reis in het geheel niet voorgedaan.

13 nov.

Om 18 u. vertrokken we van Saigon. Heden 0 buikpatiënten, één sinusitis maxillaris (ontsteking van de bovenkaakholtte).

14 nov.

Vrij snelle vaart, ruim 10 mijl. Heden 1 patiënt met diarree.

15 nov.

Vannmorgen zag ik door de patrijspoort een tegenligger, licht gekleurd, met de Franse vlag beschilderd.

Ons convooi bestaat blijkbaar uit slechts drie schepen, soms geëscorteerd door een kleine torpedobootjager, soms door een watervliegtuig. Goed weer, wat deining, daardoor een aantal zeezieken. Geen nieuwe patiënten.

16 nov.

Drie patiënten met dysenterie, 2 met diarree.

17 nov.

2 Dysenterie, 3 diarree.

Tijdens een echte tropische regenbui stond de Jap ons toe, naakt aan dek te komen. Dit was ons eerste en enige 'bad' dat wij op deze reis hebben gehad. Het was na alle stank in de ruimen een plezierige ervaring. Wel een komisch tafereel, al die naakte mannen, dicht opeengepakt, op een klein dek-oppervlak.

18 nov.

Ruw weer; alle patrijspoorten blijven dicht, stank in het ruim. 's Nachts lopen steeds kakkerlakken en ratten om en over ons heen. In mijn hoek stinkt het naar rattenuitwerpselen.

's Middags storm. Onze keuken, die op het dek stond, is door een golf uit elkaar geslagen. De katjang-idjoesoep die al klaar was, is over het dek gestroomd. Er moet nu in de Japanse keuken worden gekookt.

De op het voor- en achterdek aanwezige privaat-hokjes zijn verschoven en gehavend, dreigen overboord te slaan. In het voorruim slaat steeds zeewater naar binnen. 1 Dysenterie, 2 diarree.

19 nov.

Storm. Het schip vordert slecht. Verder als gisteren. 2 Dysenterie, 1 enteritis, 1 diarree, 1 angina lacunaris [ontsteking van de tonsillen], 2 influenza.

20 nov.

Storm. Als gisteren. De Jappen doen niets om te verhinderen dat er zee-water in de luiken stroomt en dat de privaten overboord slaan. 1 Dysenterie, 1 enteritis, 3 diarree, 1 influenza.

De dysenterie-patiënten moesten even goed als alle anderen van de buiten-boordkisten gebruik maken om te defaeceren. Velen waren zo zwak dat zij slechts met de grootste moeite uit het ruim de trap naar het dek konden opklimmen, vaak ondersteund door enige kameraden. Tijdens de storm was dit nog veel erger. De patiënten konden soms de ontlasting niet ophouden, lieten die schieten, waarop de wind de faecesdeeltjes tot in alle hoeken van het ruim blies.

21 nov.

Vannacht is het schip als nog niet tevoren tekeergegaan.

Om 12 u. aankomst voor de rede van Takau (op Formosa). Op tijd, want sinds twee dagen geen groente meer gehad. Vandaag rijst met visafval. Het blijkt dat we twee dagen te laat zijn aangekomen, door de storm. 1 Dysenterie, 3 enteritis, 2 diarree.

22 nov.

Gisteren de haven binnengevaren en in het midden aan boeien vastgelegd, voor en achter.

13 u. Staafproef voor iedereen. 1 Dysenterie, 5 diarree, 1 bronchitis acuta.

23 nov.

De hulpkeuken op dek wordt weer opgebouwd door de Jap. Deze heeft aan ieder van ons een molton-deken uitgereikt. Er was ook warme kleding toegezegd, doch deze hebben we niet ontvangen. We proberen vis te kopen van de wal. 1 Dysenterie, 1 diarree.

24 nov.

We kunnen niets van de wal kopen. Er wordt een kleine hoeveelheid voedsel geladen. 2 Dysenterie, 1 enteritis.

25 nov.

De Jap deelt mee dat we voortaan geen olie meer krijgen voor de toebereiding van het eten, en $\frac{1}{2}$ portie vlees (we zagen toch al geen vlees). De keuken op dek is weer in elkaar getimmerd en in gebruik genomen. 4 Dysenterie, 2 diarree, 1 abscessus perinei (abces tussen de anus en de balzak).

26 nov.

Vertrek van Takau om elf uur. 4 Diarree.

27 nov.

Bewogen zee. Groente-portie door de Jap met de helft verminderd. Om 9.30 u. vliegtuig-aanval.

Drie kleine vliegtuigen kwamen uit het westen aanvliegen, wierpen enkele bommen en verdwenen naar het oosten. De hele aanval heeft niet meer dan enkele minuten geduurd. Ik heb, zittend op mijn plaats, zelf wat geraas en enkele knallen gehoord. We moesten alle patrijspoorten sluiten en mochten niet naar buiten kijken, wat we natuurlijk toch deden. Merkwaardig was, dat niemand enig teken van angst vertoonde.

Om 12 u. bleek dat één schip van het convooi zodanig was geraakt, dat het langzaam begon te zinken, zodat de opvarenden eraf moesten. Ze werden ten getale van ongeveer 900 met sloepen naar ons schip vervoerd. Om plaats voor hen te maken, werden alle krijgsgevangenen uit het achterruim verhuisd naar het voordek. Ik kwam nu op het voordek te liggen, of liever, te zitten, want er was nu zó weinig plaats dat je alleen kon liggen als een buurman in zittende houding zijn benen introk, hetgeen we bij toerbeurt deden.

Na enige uren doorgestoomd, onder de Chinese kust. Kalm weer, ongeveer 10-mijlsvaart. Het zeewater is modderig (monding van de Jang Tse Kiang). In het voorruim werd het moeilijk (zie de cijfers over ruimte en aantal mensen).

28 nov.

Koud weer. Veel diarree. Enkele dysenterieën.

29 nov.

Als gisteren.

30 nov.

Gisteren om 17 u. voor anker vóór de Jang Tse, om op hoog water te wachten; om 21 u. opgestoomd naar ? (bij Shanghai). 's Morgens aan een kade bij Shanghai gemeerd.

12 u. Vertrek van Shanghai. Gladde zee, veel buikpatiënten.

1 dec.

Gladde zee; 25 (nieuwe) buikpatiënten. De controle over de patiënten was nu moeilijk geworden. Om een patiënt te bereiken moest ik over benen en lichamen heenstappen. In vele gevallen werd derhalve 'op afstand' een advies gegeven.

2 dec.

Ongeveer 23 nieuwe buikpatiënten.

3 dec.

? nieuwe buikpatiënten.

Het (zuidelijkste Japanse) eiland Kyushu,
met de plaatsnamen die in het dagboek-journaal voorkomen.

3 dec. 1943

Om 17 u. aankomst op de rede van Modji op het eiland Kyushu, het zuidelijkste van de Japanse eilanden. Door de wind bijna tegen de wal opgevaren. IJskoud.

4 dec.

Staaftoets bij alle diarree-patiënten. Om 17 u. debarkering. We werden verzameld in een grote loods, een bioscoop.

In de loods werden belegde broodjes uitgedeeld aan alle krijgsgevangenen, een ongekende weelde op dat ogenblik. Onze groep werd opgesplitst in kleinere eenheden, die elk naar een andere bestemming werden gedirigeerd. Ik behoorde bij de grootste groep (407 man). Met mij mee de apotheker Pauw, en vijf officieren, onder wie de tolk luitenant Dissevelt.

Om 21.30 u. in trein vervoerd naar plaats van bestemming. Van het station tot aan het kamp een zeer moeilijke voettocht, om 1 u. 's nachts, gelukkig slechts 3/4 uur.

Dit kamp, gelegen in het Fukuoka-district (het noordwesten van het eiland Kyushu) werd aangeduid als 'Fukuoka 9'. De tocht er heen was bijzonder zwaar voor een aantal Indische jongens onder de soldaten; zij hadden niets anders aan dan een katoenen broekje en een hemd. Sommigen liepen op blote voeten.

In het kamp moesten wij al onze bagage afgeven, voor nadere inspectie. Daarna aantreden, buiten, in de vrieskou. We werden gehuisvest in houten barakken, waar voor ieder 4 'dekens' en een stel bovenkleden lag. Ondanks de dekens kon niemand slapen, door de kou.

De barakken waren nieuw, zeer primitief van constructie (zie de schets). De wind gierde overal door spleten en gaten. De uitgereikte

dekens waren van een grijze groffe vezel en isoleerden slecht. Ik kroop met hoofd en al onder de dekens, maar werd niet warm.

5 dec.

Formaliteiten. Eedsformulieren moeten ondertekenen.

In het daglicht konden we onze nieuwe woonplaats bezichtigen. Het kamp lag tegen een berghelling, met een donkere, steenharde grond. Het laagst bevond zich de toegangspoort, en daarachter het wachtlokaal van de Japanse bewakers, alsmede het kantoor van de Japanse kampcommandant en enkele straffcellen. Het hele kamp was omgeven door een hoge houten schutting. Tegen de helling op waren een aantal barakken neergezet, slaapbarakken, een eetzaal, een verzamelzaal, een keuken, een ziekenhuisgedeelte bestaande uit een onderzoekkamer plus bergruimte, en drie hospitaalbarakken. Midden op het terrein stond het badhuis, met erachter een paardestal en een kippenren.

Een slaapbarak bestond uit een lange gang, die langs een aantal slaapkamers liep (zie de schets). Deze lagen 50 à 60 cm boven het niveau van de gang. Het was voorschrift, dat men in de gang zijn schoenen uit deed en op kousevoeten de slaapkamer beklom. De grond daarvan was belegd met een stroomat (tatami). Als men de gang tot het einde doorliep, kwam men uit op een of twee privaten: een plank met een rond gat, waar men in hurkzit zijn behoefte kon doen. De ontlasting viel door het gat in een grote ronde metalen bak, die pas werd geleege als hij dreigde over te lopen. De bak werd dan naar buiten gedragen, waar de inhoud als mest over de akker werd verspreid. Uit zo'n bak steeg een vaag geluid op, dat duidelijk te horen was als men er boven zat; het geluid werd teweeggebracht door de massa's wormen die in de faecesmassa goed schenen te gedijen; men kon ze ook – al was het er wat duister – zien bewegen en krielen.

De slaapkamers werden aan de tegenover de gang liggende zijde van de buitenlucht afgesloten door een schuifwand, bestaande uit houten ruitjes die met papier waren dichtgeplakt. Door de primitieve

Schets van een slaapbarak.

constructie was er geen echte afsluiting. Als er wind was, kon die door vele spleten naar binnen gieren.

In een slaapkamer had iedereen zijn eigen plaats, waar hij bij het slapen gaan zijn deken kon uitspreiden, om die bij het ontwaken weer op te rollen en als een bundel met zijn bezittingen 'netjes' tegen de wand gedrukt te laten liggen.

Ikzelf werd met de apotheker Pauw en vier verplegers (geen beroepsverplegers aanwezig, dus vrijwilligers) in een der hospitaalbarakken ondergebracht. Aangezien de bagage van de officieren van meet af aan kon worden vervoerd, had ik o.a. een matrasje en een veldklamboe kunnen meenemen, waarvan ik veel profijt heb gehad. Wij mochten niets zelf regelen, de Jap deed alles. Tweemaal daags moesten alle Nederlandse officieren op rapport bij de Japanse commandant verschijnen. Deze regeling werd maar kort aangehouden. Daarna moesten de officieren zowel 's ochtends als 's avonds op het algemeen appél ('tenko') aantreden, en mee nummeren, met alle andere manschappen. Op het Japans bevel 'nummeren' werd door ons in het Japans – en vooral luid – geantwoord: 'ietsj, nie, san, sjie, go... (1, 2, 3, 4, 5...).

Het appél werd soms afgenomen door de Japanse commandant, meestal echter door een Japans sergeant die dan, voorzien van zijn sabel (een Japans zwaard) heel gewichtig uit het wachtgebouw omhoog

schreed naar de hoogste plek van het appél-terrein, en mij bevel gaf de troep te presenteren. Soms was een tenko een ware kwelling, bv. bij koud weer, of wanneer de Jap ons maar liet staan wachten. Voor ons officieren was dit het minst erg, maar voor de manschappen, die verder de hele dag of nacht in de mijn moesten werken, was het bijna ondraaglijk.

Ons voedsel bestond uit tweemaal daags een kommetje Japanse rijst (grove korrels, als gort), een kommetje groentesoep (meestal alleen lobak, een soort ramen). Zelden vlees of vis. Als voedsel dus onvoldoende.

Een Japanse dokter hield 'hygiënische inspectie', alleen informierend. Deze dokter kwam slechts eenmaal per week hier. Ik stond onder bevel van een Japans sergeant- en een soldaat-ziekenverpleger, en was verplicht te doen wat zij zeiden. In sommige gevallen moest ik, ondanks protest mijnerzijds, verkeerde of onnodige dingen doen, bv.odeloze injecties toedienen, of een hypodermoclyse [onderhuidse vochtinjectie] met onvoldoende gesteriliseerde irrigator en vrij koele vloeistof.

Bij het begin werd alle bagage geïnspecteerd. Alle rugzakken en koffertjes werden afgenomen, zo ook messen en schrijfgereedschap (officieren mochten dat houden, omdat ze dat voor hun werk nodig zouden hebben).

Alle mensen kregen een nieuw nummer, ik werd nr. 1. Dat heb ik geweten! Elk ogenblik hoorde ik een Jappenschreeuw uit het wachtgebouw: namba oeaan!! (number one); dan moest ik weer eens opdraven, in de houding gaan staan voor de een of andere Japanner en bevelen in ontvangst nemen, of rekenschap en verantwoording geven als er iets in het kamp was gebeurd dat de Jap niet zinde.

Na het ochtendappél hield ik ziekenrapport, waarbij lopende patiënten werden onderzocht en eventueel behandeld. Daarna volgde (in mijn functie van commandant) compagniesrapport, waarbij ik degenen te woord stond die iets wilden vragen of opmerken, en voorts een oordeel uitsprak over mensen die iets hadden misdreven, en daarvoor door hun 'barak-commandant' (de hoogste in rang van de be-

woners van een barak) bij mij voorgeleid werden. Van mij werd verwacht dat ik in de daarvoor in aanmerking komende gevallen een straf oplegde.

De straffen moesten worden aangepast aan de uitzonderlijke omstandigheden waarin wij verkeerden. Slechts zelden heb ik een vergrijp moeten melden aan de Japanse commandant, die altijd daarop inging en opsluiting in een cachot beval. Toen ik merkte dat daarbij soms geslagen werd, en bovendien ervoer dat 'men' de door mij opgelegde straffen billijkte, heb ik geen geval meer bij de Jap gemeld.

Het was moeilijk, straffen te bedenken die hier konden worden uitgevoerd. Bij zeer lichte vergrijpen, zoals brutaliteiten tegenover meederen, volstond ik met een 'vaderlijke' berisping. Meestal strafte ik met inhouding van 'extra-verstrekingen', vooral wanneer het vergrijp bestond uit diefstal van voedsel. In slechts enkele zware gevallen van recidivisten volgde een zwaardere straf, bv. 'expositie als barakdief' en een zeer enkele keer het opleggen van een soort isolering in die zin dat het de kampbewoners verboden werd met de gestrafte te spreken, terwijl het aan hem verboden was, een andere barak te betreden dan zijn eigen. Ik verwonder mij er nog steeds over dat de mannen in onze beroerde omstandigheden ontvankelijk waren voor de hun opgelegde straf- en tuchtmaatregelen, en dat er zich – althans bij mijn weten – geen enkel geval van verzet daartegen heeft voorgedaan.

Na enkele dagen bleek dat onze mannen allerlei uit Indië hadden meegenomen, waarvan zij verwachtten dat het nuttig zou kunnen zijn. Een hunner had in Tjimahi een gekartonneerd register van de (Nederlandse) strafgevangenis meegenomen. Hij kon er zelf niets mee beginnen en overhandigde het aan mij. Er waren slechts enkele bladzijden in beschreven, die ik er uit scheurde. In dit boekwerk noteerde ik de namen van al onze kampgenoten, en de voornaamste medische gegevens. Een deel van het boek werd gebruikt als strafregister. Mij kwam dit boekwerk zeer van pas; ik kon echter niet begrijpen waarom iemand het uit Java had meegesjouwd. Nog veel

vreemder was het geval van een atletisch uitziende jongeman die twee bakstenen in zijn ransel had gestopt, zoals hij zeide, om zijn spieren in training te houden. Een ander bracht mij twee dikke delen van een oud Frans-Nederlands woordenboek (van Kalisch).

6 dec.

Steeds nachtvorst, en slechte slaap door koude.

Later begreep ik dat het koudegevoel niet zozeer afhankelijk was van onze kleding en de aantallen 'dekens' als wel van de zich reeds thans manifesterende toestand van ondervoeding.

Heden begonnen met een hele reeks bepalingen, in opdracht van de Japanse dokter: gewicht, lengte, borstomvang, handkracht, visus [gezichtsscherpte], BSE [bezinkingssnelheid van de erythrocyten = rode bloedlichaampjes], bloedgroep.

Sinds gisteren toenemend aantal zieken, bijna allen met diarree, dysenterie, bronchitis, reumatische pijnen. Niemand heeft nog de door de Jap toegezegde wollen sokken ontvangen; enkelen lopen nog op blote voeten!

Later liepen wij allen op primitieve houten sandalen: een plankje, met erover een riempje van leer of van zeildoek.

7 dec.

Heden visus-bepalingen. 15 nieuwe buikpatiënten; in totaal liggen in ons kamphospitaal 58 buikpatiënten.

11 dec.

Om 5.30 u. overleden L. M. J. Siau, soldaat, kampnr. 83, aan dysenterie en plotseling optredend asthma cardiale [door hartzwakte veroorzaakte hevige benauwdheid]. Hij werd 's middags gecremeerd. Er is nog een ernstige patiënt [De Wilde]. De Jap, gealarmeerd, zond direct vier doktoren om de toestand te bekijken. Na veel gepraat werden tenslotte voor de ernstige patiënt allerlei goede maatregelen getroffen: hypodermoclyse (echter onvoldoende steriel, zie boven), bloedtransfusie, zelfs een

paar kleine flessen melk! Voor de andere patiënten werd praktisch niets gedaan. In de voeding werd niet de minste verandering gebracht.

12 dec.

Mijn 40e verjaardag in klein gezelschap met een kopje koffie gevierd (aangeboden door de luitenants Dissevelt en De Vries).

De gezondheidstoestand is sterk achteruitgaande. Enkele zware dysenterieën die niet op Dagenan reageren.

13 dec.

Heden moesten alle soldaten en onderofficieren hun preciosa inleveren (horloges, ringen, enz.). Alleen officieren mochten ze houden.

Op een vraag van de Japanse commandant, waaraan volgens mij het hoge percentage zieken lag, geantwoord: 1 ondervoeding; 2 koude. Voorgesteld, ten minste in één lokaal een kachel neer te zetten. Antwoord (van de Japanse commandant): in heel Japan branden geen kachels meer bij particulieren, alleen in kantoren. Daarom is een kachel in onze polikliniek wel geoorloofd. Dit is echter een te klein lokaal om er alle mensen in toe te laten.

Om 15.30 u. overleden G. de Wilde, soldaat, kampnr. 375, aan dysenterie [dit is het 2e sterfgeval in dit kamp].

14 dec.

Wandeling onder leiding van Japanners, buiten het kamp.

15 dec.

Een nieuwe Japanse dokter aangekomen, die hier in het kamp zal blijven, 'omdat de Japanse commandant ongerust is over de twee sterfgevallen'. Dat is tenminste beter dan voorheen, toen ik de loopjongen was van de sergeant-'dokter'. De echte dokter is echter de volgende dag toch vertrokken.

Vóór zijn vertrek droeg hij mij op, van alle zieken nauwkeurig aantekening te houden. Ik deed dat in het Tjimahi-register, dat ik demon-

stratief open en bloot op de tafel in de polikliniek liet liggen, evenwel met dit dagboek erbij; ik ging ervan uit dat de Japanners het toch niet konden lezen, en dat het dus de veiligste, want minst verdachte plaats was om het te bewaren.

Vandaag [van de Jap] de opdracht gekregen dat er geen zieken meer in het kamp mogen voorkomen. We moeten onze soldaten bevelen, voor hun gezondheid te zorgen. Van betere voeding is intussen geen sprake. Het aantal zieken neemt iets af. Elke dag BSE-bepalingen bij 30-50 man. Er wordt ook gevaccineerd, tegen pokken en tegen ziekte van Weil.

Al spoedig kregen we te horen dat onze mensen in een nabij gelegen kolenmijn zouden worden tewerkgesteld. Alleen voor de officieren werd een uitzondering gemaakt, en – tijdelijk – voor de zieken, zo lang het ons lukte, hen thuis te houden.

De kolenmijn was een civiele onderneming, met een burger-directie. De topman verscheen vaak bij ons in het kamp, maakte geen onvriendelijke indruk. Hij liep in burgerkleding, op gymnastiek-schoentjes (wegens gebrek aan leer).

18 dec.

Eerste tocht naar de mijn. Voorlopig alleen voor halve dagen, en alleen bovengronds werk.

20 dec.

Vele mensen met stomatitis [ontsteking van het mondslijmvlies], ook burning feet, gecombineerd met wintervoeten. Ook ik heb gezwollen voeten, met 's nachts hevig branden als de voeten warm worden.

De groentesoep is de laatste twee dagen verbeterd, bevat thans inkt-vis en tahoe [een produkt van sojabonen]. Kerstfeest in voorbereiding.

De Jap heeft ons toestemming gegeven, het Kerstfeest op bijzondere wijze te vieren, met inbegrip van een maaltijd, waarvoor vele extra-ingrediënten ter beschikking zijn gesteld.

25 dec.

Vanochtend Kerstpakketten van het Rode Kruis ontvangen, waarin o.a. conserven, zout, drie kisten Pertussin.

's Avonds Kerstavond, met 'diner', in de grote eetzaal, met de Japanse commandant als 'gast'. IJskoude eetzaal, maar geheel versierd, en voor de maaltijd extra vis, koekjes, sinaasappelen.

Voor het Kerstfeest hadden de mensen zich zo goed mogelijk gekleed. Ikzelf beschikte nog over een compleet Indisch veldtenue, inclusief puttees.

Er heerste een stemmige stilte in de zaal. Tijdens de maaltijd stond ik op en hield een toespraak, die duidelijk aansloeg. Onder invloed van de stemming kwamen de woorden als vanzelf bij mij op. Hoewel ik mij geen spreker weet, merkte ik dat de mensen aandachtig luisterden. Trouwens ook later, als ik het woord nam, bv. voor een korte toespraak na afloop van een appél, merkte ik dat er goed contact was met de mensen.

Ter gelegenheid van Kerstmis werd ons toegestaan een briefkaart naar onze familie te schrijven, volgens bepaalde, door de Japanners opgestelde richtlijnen.

31 dec.

Volgens onderluitenant De Vente worden onderluitenanten en vaandrigs niet overeenkomstig hun rang behandeld (door de Japanners in mijn 2) en gedwongen zelf mee te werken.

Volgens vaandrig De Jong is heden een ongeluk gebeurd: de matroos Rast, kampnr. 178, heeft een stuk steen op zijn hoofd gekregen, met als gevolg een lichte hersenschudding. De Japanse opzichter (met de rode ring) had gewaarschuwd om niet onder die steen te werken, had 'abunai' gezegd. De directe hantjau (opzichter) van ploeg 30 heeft de mensen er tenslotte toch heen gestuurd, met als gevolg dit ongeluk.

1 jan.

Vrije dag voor iedereen. Kerkdienst, middagbijeenkomst, met Thomas-vaer en Pieternel, enige declamaties en een openingsrede van mij. Extra-maaltijd uit Rode-Kruisblikjes.

? jan.

Er wordt in twee mijnen gewerkt, door dag- en nachtploegen. Zwaar werk, dat 8 à 9 uur duurt, maar met een uur rust en het aantreden en de afmars samen is de troep ongeveer elf uur achtereen uit het kamp weg. Telkens na terugkomst moeten allen in het Japans bad.

Het badhuis stond midden op het terrein. Het was een primitief, maar ruim gebouw, met een verwarmingsinstallatie die bediend werd door twee onzer mensen, door de Jap aangewezen. Er waren twee grote cementen bakken van 2 bij 3 meter oppervlak en ongeveer 80 cm diep. Uit een aanvoerpijp kwam het water dat in de verwarmingsinstallatie verwarmd was. Eerst moest men, naast het bad zittend, zich 'schoon' wassen, daarna het bad in. De eerste keer schrokken wij van het hete water en durfden er niet in. Later raakten wij meer gewend en gingen het bad zelfs appreciëren. Wonderlijk was, dat de huid vuurrood werd, en dat men na afloop met alleen een kort broekje aan, in de vrieskou naar de barak terug kon lopen, zonder iets van de kou te voelen.

De Japanse commandant had bepaald dat de officieren het eerst in bad moesten, vóórdat de mijnwerkers thuiskwamen. De officieren hadden dus elke dag een schoon bad. De mijnwerkers die daarna in het bad moesten, waren verplicht, evenals de officieren, eerst het lichaam schoon te wassen, alvorens het bad in te gaan. Toch was het badwater dan al heel gauw vies, vetig zwart.

Veel later, tegen het eind van de gevangenschap, kwam van de toen functionerende Japanse commandant het bevel dat de officieren ná de mijnwerkers in bad moesten (duidelijke pesterij).

Er zijn vele patiënten met aandoening van de luchtwegen, en zelfs een paar echte pneumonieën, verder pleuritis en bronchitis. Veel lopende hoesters, zodat de Pertussin van het Rode Kruis zeer welkom is. De dysenterie is nu ongeveer afgelopen, wel doen zich nog vele gevallen voor van diarree, door kouvassing.

Vele mensen hebben 'kampvoeten', met licht tot sterk oedeem, hevige neuritische pijnen, subjectief ongevoeligheid, bandgevoel dwars over de voet. De pijnen zijn minder of geheel afwezig in de kou, verergeren in de warmte, vooral 's nachts. Sommige patiënten steken 's nachts de voeten in koud water! Anders kunnen zij niet inslapen van de pijn. De voeten zien er uit als bij beriberi. Echter steeds positieve kniepees- en achillespeesreflexen en geen objectieve sensibiliteitsstoornissen. M.i. deel van een neuritis centralis.

Vele patiënten hebben stomatitis [ontsteking van het mondslijmvlies]: perlèche, scherpe rand op de lip, aan de binnenkant vuurrood. Tong vuurrood, atrofisch, glad, alsof er een dun laagje kleurloze olie over ligt. De tong en de keel zijn pijnlijk bij contact met zout en pedis (scherpe kruiden). De keel: rood, met vrij scherpe rand op het zachte gehemelte, het voorste deel van het gehemelte normaal. Uvula (huig), tonsillen en pharynx (keel) zeer rood. Uvula vaak gezwollen en verlengd. Soms een eigenaardige bleke band voor de gehemeltebogen, waarvóór weer een rode zone. Op de tonsillen witte vlekken, opalesce-rend.

Langzamerhand vele patiënten met urticariële (netelroos-achtige) verschijnselen, vrij plaatselijk, langdurend. Oorzaak mij onbekend. Toch geen bilharzia japonica?

10 jan.

Mijn directe chef is nu een Japans sergeant die 'in the near future' dokter zal worden, en ook patiënten 'onderzoekt'. Verder is er hier nog een

Japans hospitaalsoldaat. Eens in de week komt een 2e luitenant-arts ter inspectie. In het begin was de samenwerking moeilijk. Nu laat men mij iets meer vrijheid van handelen. Maar alle medicijnen die we van Java hebben meegebracht, zijn in een 'apotheek' opgesloten en wij kunnen er niet aan komen, zonder de Jap te waarschuwen, die dan het slot (mijn eigen Lips-hangslot!) opent. Overigens ontvangen we enkele medicijnen van de Japanners: 'region'-ampullen (sulfanylamide), nitras bismuthicus basicus, dermatol, wat verband.

Behalve de Japanse militaire arts zijn er twee burgerdoktoren die hier ter inspectie komen en die vrij menselijk met onze patiënten omgaan. Na veel vragen kregen wij een urinaal en een steekpan (welke laatste onbruikbaar bleek vanwege de voor ons vreemde, onpraktische vorm).

Enkele patiënten met stomatitis geïnjecteerd met nicotinezuur-amide. Na twee injecties reeds sterke verbetering van de klachten, echter objectief niet veel verschil. [Thans zou men dit als een placebo-effect beschouwen.]

Begin januari zou al ons geld worden gewisseld in yens. De officieren kregen Y 50, de onderofficieren Y 25, de soldaten Y 10 als maximum. De rest ging op de bank, in rekening-courant. Mijn bankrekening bedraagt Y 321,20.

Heden om 10 u. overleden vaandrig J. C. P. van Raalten, kampnr. 19, aan pneumonie (ons 3e sterfgeval).

13 jan.

Vaandrig Hekman meldt: Vandaag na het werk plotseling moeten looppassen, toen de mensen van het werk naar huis gingen. Hekman zei toen dat hij het niet kon vanwege zijn pijnlijke voeten. De Japanse geleider (een soldaat die hier thuishoort) stiet twee personen met de gewerkolf, o.a. ook Goossens, die eveneens niet mee kon wegens pijnlijke voeten.

15 jan.

Achterstallig maandsalaris uitbetaald, te weten oktober en november

samen Y 245 en december Y 95,50. Dit werd (op Y 0,50 na) op onze rekeningen bijgeschreven, zodat mijn tegoed nu Y 661,20 bedraagt.

21 jan.

Om 9.35 u. overleden landstormsoldaat P. H. Groenevelt, kampnr. 81, aan pneumonie (4e sterfgeval).

Vandaag een 'vrije dag'. Er zijn drie vrije dagen per maand. Op die dagen wisselen de dag- en nachtploegen.

22 jan.

Om 6.30 u. overleden soldaat J. P. D. de Bruyn, kampnr. 226, aan pleuritis exsudativa dextra (5e sterfgeval).

De gezondheidstoestand laat nog steeds veel te wensen over. Er zijn vele patiënten met pneumonie, terwijl onze voorraad Dagenan snel vermindert. Bovendien reageren deze pneumonieën niet goed op Dagenan. Er komt wel een crisis na ongeveer twee dagen, maar na één dag begint de temperatuur weer te stijgen. De patiënten blijven hoesten, wel wordt het sputum minder.

Er zijn nu 5 patiënten met zeer dikke voeten, zeer pijnlijk, echter geen beriberi-symptomen. Bij twee hunner uitgebreide subcutane bloedingen. Deze twee zijn zeer mager, doen enigszins dement aan, lijden aan tremoren.

De laatste week is het medische werk iets gemakkelijker geworden. De sergeant en zijn hulpje laten mij meer vrijheid. Ik geef briefjes af voor 'kwartierziek' (= blijven liggen op de eigen slaappleats in de barak) en neem meestal zelf patiënten in ons hospitaal op.

Twee weken geleden zijn in enige kamers van het hospitaal stenen koolpotten (angelo's) geplaatst, zodat gelukkig de ergste kou daar kan worden geweerd.

Eergisteren heeft de Jap sigaretten aan de troep uitgedeeld, verstrekt door de mijn. Gisteren zijn er suikerballetjes verkocht, 17 à 15 sen; iedereen kreeg één zakje. (De zakjes moesten weer worden ingeleverd; ook de sigarettendoosjes moesten worden ingeleverd.)

Enige dagen geleden toonde de Japanse commandant mij 26 kistjes van het Canadese Rode Kruis, waarover ik het 'beheer' krijg, d.w.z. dat ik telkens aan de Japanse korporaal van de keuken moet vragen of ik er wat uit mag hebben.

Drie dagen geleden tweede weging van iedereen. Gemiddelde gewichtsdeling sinds 6 december: 2,4 kg. Gemiddeld gewicht op 6 december: 60,1 kg; op 18 jan. 57,7 kg. N.B. op 6 december was de gemiddelde lengte 1,70 m.

Er is nu een dagelijkse sleur ontstaan in het kampleven, zelfs voor mij, die toch door de patiënten telkens voor nieuwe problemen word geplaatst. Als ik na het ochtendappél, ziekenrapport en compagniesrapport had gehouden, was meestal het 'ontbijt' gereed. Dan volgde zaalvisite in het kamphospitaal. Bij dit werk werd ik in het bijzonder gesteund door twee vrijwillige verplegers: R. Stam en C. Doup. Eerstgenoemde was Indisch tandarts en heeft als zodanig heel wat nuttig werk in het kamp verricht. Hij en Doup stonden dag en nacht gereed om te helpen, en deden dat met ongelooflijke handigheid.

Bij het ziekenrapport waren steeds behulpzaam de apotheker Pauw en de apothekersassistent sergeant P. A. Morin. Deze kon ook wonden verzorgen en verband leggen.

Na de zaalvisite had ik meestal enige tijd voor mijzelf. Die bracht ik door in de polikliniek-onderzoekkamer, of op mijn slaapkamer. Vrijwel iedere dag kon ik viool-studeren. Het is merkwaardig dat de Jap hiertegen nooit bezwaar heeft gemaakt.

Tijdens gesprekken met de officieren werd de opmerking gemaakt, dat hun geheugen zo achteruitging. Ik had nog niets daarvan gemerkt, maar nam mij voor, mezelf aan een dagelijkse geheugentraining te onderwerpen. Daartoe leerde ik elke dag vier regels van een gedicht uit het hoofd. En iedere volgende dag repeteerde ik de gedichten van de vorige dagen. Tenslotte beschikte ik over een ruime gedichtenvoorraad, die mij op onvermoede wijze te pas kwam, nl. bij het vervelende ochtend- en avondappél. Als de Jap ons dan liet wachten, zei ik in gedachten mijn gedichten op. Eens lukte het mij, tijdens

zo'n wachtperiode, de hele Rubayat van Omar Kayam geluidloos op te zeggen. Ik voelde dat ik een schatkamer herbergde, die niemand mij kon afnemen. Ook heb ik veel bevrediging (om niet te zeggen troost) gehad door het bestuderen van mijn Hebreeuwse leerboek *Sefat 'Aménœ* (de taal van ons volk) dat ik uit Bandoeng had meegenomen.

23 jan.

Om 14.20 u. overleden soldaat A. L. van Hoven, kampnr. 360, aan uitputting (6e sterfgeval). Hierbij was de Japanse militaire arts aanwezig. Ik wees hem op de bovengenoemde gewichtcijfers.

Kort daarop werden de Nederlandse officieren bij de Japanse commandant geroepen, die zei dat hij op inspectie in de mijnen was geweest, dat hij zeer tevreden was over de wijze waarop daar werd gewerkt en dat derhalve de voeding met één klap omhoog zou worden gebracht met 20%, het zij in kwantiteit (rijst, gort), hetzij in kwaliteit (vlees, vis).

24 jan.

De eerste kist van het Canadese Rode Kruis geopend. Melkpoeder, boter, enz. Zeer welkom! Voornamelijk voor de zieken. Momenteel zijn er 50 patiënten in het hospitaal, 20 zijn kwartierziek. De 26 kisten bevatten elk: butter 1 tin (1 lb) – chocolate 1 tin (5 oz) – KLIM milk 1 tin (1 lb) – jam 1 tin (1 lb) – corned beef 1 tin (12 oz) – tea 1 pk (4 oz) or coffee 1 pk (6 oz) – soap (toilet) 1 bar (2 oz) – pilot biscuits 1 box (1 lb) – sardines 1 tin (3 3/4 oz) – salmon 1 tin (8 oz) – salt and pepper 1 pkg (1 oz).

29 jan.

Om 1.30 u. overleden sergeant P. C. J. E. van Dura, kampnr. 245, die met deficiëntieverschijnselen in het kamphospitaal lag, aan hartverlamming (7e sterfgeval).

Heden 251 eieren kunnen kopen voor Y 18,90, op officiële wijze door bemoeienis van de Japanse commandant.

Dadelijk na het overlijden van Van Dura werd ik bij de Japanse sergeant van de medische dienst geroepen om op te geven wat ik als bijvoeding noodzakelijk achtte voor de zieken. Ik vermeldde eieren, melk, vruchten. Na elk sterfgeval hebben we een dergelijke concessie van de Jap gehad. Inderdaad is de algemene pot wat verbeterd, met iets meer rijst, soms vis of vlees, veel groente, echter geen vet, weinig zout. Sinds heden per man per dag 1 brood van ongeveer 300 gram.

N.B. Van Dura wordt begraven, de eerder overledenen zijn gecremeerd.

Merkwaardig was dat van elke uitvaart door de Japanners een militaire ceremonie werd gemaakt. Alle aanwezige krijgsgevangenen moesten zich in een lange rij opstellen en salueren. De Japanners zelf stonden gewoonlijk bij de poort opgesteld, en brachten eveneens een groet. De verbrandingsresten werden in kistjes gedaan en bij elkaar opgesteld, vermoedelijk om ons in staat te stellen, deze na afloop van de oorlog mee naar huis te nemen. De Japanners zelf deden dat ook met de as van hun eigen gesneuvelde militairen. Hun as werd in een kistje (of urn?) naar Japan gebracht en daar met ceremonieel bijgezet.

31 jan.

De Japanse commandant heeft ons zijn 'programma voor de maand februari' uiteengezet: verstrekking van vitamine B, langere slaaptijden, en 'more positively work of the medical staff'. Het voornaamste punt, de voeding, wordt verzwegen of in de tweede plaats genoemd. Na de voedselverbetering van een paar dagen geleden is het potje weer slecht geworden.

De verjaardag van prinses Beatrix in stilte herdacht.

1 febr.

Vrije dag. Uitdeling van sigaretten als prijs voor 'honest work' in mijn 5 aan 70 personen. Toespraak van de Jap, als gewoonlijk vol holle woorden. Deze toespraken zijn regel geworden. We staan met z'n drieën op een bank: de Japanse commandant, de Japans-Engelse tolk die de toe-

spraak zin voor zin in gebrekkig Engels vertaalt, en ik, die er Nederlands van maak. De bijeenkomsten hebben plaats in de recreatiezaal, een gewone houten barak, zonder enige vrolijkheid.

's Middags op last van de Japanse commandant 14 zwakke kampgenoten uitgekozen, die werk in het kamp zelf krijgen, nl. manden vlechten. Dit is een zeer grote verbetering voor enkelen hunner (hartkwaal, zwakte, ouderdom). Ze krijgen zelfs, evenals de mijnwerkers, 10 sen per dag. Een verbetering is ook dat de tenko (het appél) die aanvankelijk in de open lucht werd gehouden, ondanks de koude, en waarbij de Jap ons soms zeer lang liet staan wachten, nu in de recreatiezaal plaatsvindt, om 6 u. en 20.30 u.

Het houden van de tenko's in de recreatiezaal is maar korte tijd volgehouden; daarna vond de tenko weer op het appélterrein in de open lucht plaats.

We hebben een kist met 251 eieren gekocht voor Y 18,90 (militaire prijs; de vrije marktprijs is veel hoger).

9 febr.

Vaandrig Filet heeft gevochten met een hantjau (opzichter). Deze gaf hem een schop tegen zijn heup, toen hij, na een tijd hard gewerkt te hebben, het wat langzamer aan ging doen. F. viel en de hantjau kwam met een kakita (houweel) in opgeheven houding op hem af, doldriftig. F. pakte de kakita beet en de hantjau probeerde die los te rukken. Dit worstelen duurde enige tijd. De hantjau met 1 rode ring (over ploegen 23, 26, 29) stond erbij toe te kijken.

10 febr.

Om ongeveer elf uur is sergeant Meyer door de 'roodring' (in vorige zin genoemd) in de nek getrapt, zodat hij bewusteloos is geraakt, en door vaandrig Filet, Meeuwssen en Chatelin naar boven in de schacht moest worden gebracht. Reden van de trap onbekend. Meyer is door de Japanse luitenant een ijverig werker genoemd.

12 febr.

Er is een microscoop aangekomen, splinternieuw reismodel, met opklapbare objecttafel en samenvouwbaar statiefpoot; 3 lenzen (een immersie); voorts een bloeddrukmeter, een weegschaal, een Thoma-bloedtelapparaat. De Japanse mijndirecteur heeft enkele reagentia toegezegd.

De microscoop en het bloedtelapparaat zijn na enkele dagen verdwenen, onbekend waarheen.

Enige dagen geleden was de mijndirecteur hier in gezelschap van een jonge Japanse dokter en een verpleegster (of arts?). Enige patiënten gedemonstreerd, vnl. burning feet, welke de meeste aandacht trokken. Sommige patiënten met burning feet hebben bovendien bevriezingen op de tenen, beginnend op de toppen der tenen. Er is geen geval van bevriezing bij mensen die geen burning feet hebben. De verklaring zal wel zijn: 1 de circulatie is bij burning feet in de war, er is duidelijk stase [stilstand van de bloedstroom], zodat kou eerder inwerkt dan op een normale voet; 2 patiënten met burning feet houden de voeten liefst zo koud mogelijk, dan hebben ze geen pijn.

Burning feet, neuritis retrobulbaris [zenuwontsteking achter de oogbol, 'kampogen'], stomatitis, huidaandoening zoals dermatitis scrotalis [ontsteking van de huid van de balzak], duizeligheid en ataxie (positief symptoom van Romberg) schijnen tot één ziektebeeld te behoren, en daarvan alleen maar verschillende fasen te markeren; ze komen namelijk meestal alléén voor, maar wel na elkaar bij dezelfde persoon. Hier hebben we na elkaar epidemieën gehad, eerst van stomatitis, daarna van burning feet, daarna van duizeligheid. Weinig gevallen van dermatitis scrotalis, weinig nieuwe gevallen van kampogen. Mijn eigen voeten zijn beide gezwollen, maar niet pijnlijk.

Gemiddeld gewicht op 1 febr.: 58,2 kg (+ 0,5), gemiddeld gewicht op 11 febr.: 57,9 kg (- 0,3).

De voorgespiegelde vooruitgang in het voedsel is slechts gedeeltelijk in vervulling gegaan. Er is wat meer rijst, en af en toe wat vis en wat vlees. De meeste dagen krijgen we echter geen dierlijk eiwit.

Alle officieren, ook Pauw en ik, hebben 's ochtends van 6.20 tot 6.40 u. moeten spitten (de anderen moeten bovendien ook overdag spitten en planten). Het lijkt zo onzinnig, want het dient 'to promote our health'. Maar wel laat men de troep nodeloos een halfuur in de kou in de regen staan.

Het spitten gebeurde op de kleine open plekken in het kamp. De grond daar was zwart, leek op kolengruis. Desondanks bleek er toch iets te kunnen groeien, in ons geval kool (dus kool op kool!). Merkwaardig was de instelling van de Japanse bewakers, die de koolstronken koesterden als kostbare schatten.

We zijn heden in de gelegenheid gesteld, per man ongeveer 4 mikans (mandarijntjes) tegen betaling te verstrekken. In de mijn vindt ruilhandel plaats tussen onze mensen en de Japanners: kleren tegen voedsel. Er wordt bijna elke dag gestolen. De daders worden slechts in enkele gevallen gepakt en op mijn voordracht door de Japanse commandant gestraft (celstraf). Vandaag gemerkt dat mijn scheermes (een ouderwetse 'cut throat') verdwenen is.

Na een paar dagen kwam sergeant Peters mij vertellen dat hij mijn scheermes had zien liggen, in de lade van de Japanse korporaal-verpleger. Wat te doen? Ik adviseerde: als het kan, terugstelen. Dit gebeurde; ik kreeg mijn scheermes terug, en de Japanner deed 'of zijn neus bloedde'. Peters was toen herstellend van een ziekte en door mij tewerkgesteld in de apotheek-polikliniek, als hulp. Hij heeft mij heel wat diensten bewezen.

18 febr.

In mijn 2 zag soldaat Wijnhamer dat een Japans soldaat bezig was met het roosteren van een stuk brood, dat W. aan de speciale vorm als het zijne herkende. De Japanner gaf overigens direct toe, hij wilde het met rijst vergoeden. Het stuk brood moet door de Japanner uit de bento ('lunchpakket') van W. zijn gehaald.

19 febr.

Om 8.15 u. overleden sergeant Klaas Borst, kampnr. 285, aan otogene sepsis (8e sterfgeval).

Om 19.45 u. overleden soldaat J. L. M. Meuwese, kampnr. 133, aan pneumonie (9e sterfgeval).

20 febr.

Weging. Gemiddeld gewicht heden 58,5 kg (+ 0,6).

Bij de behandeling van patiënten grote moeilijkheden met de Japanse sergeant-verpleger, die iedereen wil zien die ik thuis wil houden. Hij stuurt de meesten toch naar de mijn.

24 febr.

Kanonniër 1e kl. Langenberg afgeranseld door de Japanners Watanabe en Imahori; W. is bijziende, geeft onuitvoerbare opdrachten, ramt er dan op los.

25 febr.

Om 8.45 u. overleden soldaat F. van der Weerd, algemeen stamboeknr. 195913, kampnr. 105, aan pneumonie (10e sterfgeval).

De mijndirectie wenste de officieren te betalen (Y 0,90 per officier per dag) voor het werk dat zij verrichten. We hebben op rapport gevraagd, hiervan verschoond te blijven, aangezien officieren niet voor werk betaald behoren te worden.

We kunnen thans vrij geregeld 40 eieren en 4 kg mikans [mandarijntjes] per dag krijgen.

Vaandrig Bruynsteen en brig. inf. J. Bos afgeranseld door de Japanner Akadaki, mijn 2, wegens het niet verstaan van Japanse orders.

Negen kistjes met as van de gecremeerde overledenen naar mijn 2 gebracht door Vreeken, Beljaars, Boellaard van Tuyll jr., Freeth jr.

Sergeant-majoor jhr. J. C. van Holthe afgeranseld door de Japanner Shirata (mijn 2) zonder begrijpelijke reden. Te veel kleren aangehouden? Het tochtte in de mijngang.

1 maart

Gemiddeld gewicht 58,3 kg (— 0,2).

Gisteren is er een gewichtige inspectie gehouden door een Japanse kolonel. Ter voorbereiding van deze inspectie is iedereen tien dagen tevoren druk bezig geweest.

Aan de Japanse luitenant voorgesteld, elke dag 50 liter (runder-) bloed te verstrekken, gedurende minstens een maand, aan iedereen. [Hieraan is geen gevolg gegeven.]

2 maart

Soldaat Jansen door twee hantjau's (Komadsan, Okesan) in mijn 2 met een stuk hout op hoofd (buil) en rug (dikke striem) geslagen omdat hij een zware mand niet kon tillen.

5 maart

Vier konijnen gearriveerd. Er zal een kweek worden opgezet van 300 konijnen en 100 kippen. [Later niets meer hiervan gehoord.]

Op rapport bij de Japanse commandant is ons meegedeeld dat we voortaan geen kranten meer zullen ontvangen. [In feite hebben we nooit kranten ontvangen!] Verder dat binnenkort de mijn het beheer van dit kamp zal overnemen van het leger.

11 maart

Gemiddeld gewicht 57,4 kg (— 0,9).

Sinds enige tijd voelde ik mij lusteloos, had diarree, dikke voeten, bovendien sinusitis frontalis (ontsteking van een voorhoofdsholte). Ik gebruikte al vitamineproducten, zonder succes. Sinds een paar dagen heb ik mezelf een ei toegestaan en nam zelf injecties met vitamine B₁.

De officieren zijn sinds twee weken ondergebracht in de eerste barak van het ziekenhuis. Als gunst mogen zij tweemaal per dag een angelo (koolpot) branden. Als 'appreciatie voor hun werk' hebben ze van de mijn een kist appels cadeau, en een kist mikans te koop aangeboden gekregen.

De voeding is in de laatste tijd weer achteruitgegaan (zie het laatste gewichtcijfer).

16 maart

Binnen enkele dagen vier gevallen van dengue (?) In de laatste tijd veel gevallen van enuresis nocturna (nachtwateren). Merkwaardige insufficiëntie van de sphincter vesicae (afsluitspier van de blaas).

Gisteren inspectie door een ambtenaar van de Japanse administratie. Wensen kenbaar gemaakt.

21 maart

Gemiddeld gewicht 58,3 kg (+ 0,7).

Sinds een week hebben we, even buiten het kamp, een lap grond en een vijver toegewezen gekregen resp. om te beplanten en vis te telen. Dagelijks gaan onder luitenant De Vries enige kampgenoten daar aan het werk.

De Japanse commandant is in de laatste tijd zeer vriendelijk tegen de officieren. Dit kamp is namelijk bij de Japanse inspectie gebleken nr. 1 te zijn.

Bij een algemeen onderzoek is mij het volgende gebleken: Aantal onderzochten: 327. Hiervan hadden: jeuk met zichtbare afwijkingen 87, jeuk zonder zichtbare afwijkingen 18, ogen achteruitgegaan 137, oren achteruitgegaan 37, last van duizeligheid 135, last van spierkrampen 112, last van kampvoeten (sensibiliteitsstoornissen) 41, van kampvoeten (opzwelling en tintelingen) 26.

28 maart

Drie Amerikaanse verplegers gearriveerd. Ze zijn in april 1942 op Bataän gevangen genomen. Note gaie: na enige dagen werd mij officieel door de (Japans-Engelse) tolk opgedragen, de Amerikanen beter Engels te leren, daar hij ze niet kon verstaan.

1 april

Gemiddeld gewicht 57,4 kg (— 0,9). Bij inspectie veel jeuk met afwijkingen door klierluizen veroorzaakt, en furunkels.

Verscheidene gevallen waargenomen van voetoedeem dat verdween door een eenvoudige dorstkuur gecombineerd met 'Apeze'-tabletten (vitamines A B C D). Is het mogelijk dat door veel urineren veel vitamine uit het lichaam verdwijnt? Zodat de dorstkuur zowel direct als indirect werkt? Direct door vochtonthouding, waardoor het oedeem wordt gesorbeerd; indirect door vasthouden van de vitamines, waardoor de oorzakelijke aandoening geneest [verbetert].

9 april

Paas-zondag. Vrije dag in plaats van morgen. Iedereen krijgt een ei. Een (in het uitzicht gestelde) wandeling naar het park, alwaar kersebloesem, kan wegens slecht weer niet doorgaan.

Morgen zal het kamp officieel aan de mijn worden overgedragen. Slechts enkele Japanse militairen blijven, waaronder de kampcommandant.

Geen gevallen van 'dengue' meer gezien. De jeuk die in de laatste tijd zo veel voorkwam, blijkt te zijn veroorzaakt door klierluizen. We hebben gelukkig nog wat derrispoeder.

Morgen wordt de broodbereiding weer stopgezet. We zijn geheel van nieuws verstoken, hebben alleen nog de *Nippon Times* van november 1943 gelezen.

De briefkaarten die met Kerstmis zijn geschreven, zijn twee weken geleden eindelijk verzonden, nadat ze alle op officiële briefkaartformulieren waren overgetypt. [Voorzover ik weet, heeft niemand van de families ooit iets ontvangen.]

11 april

Gemiddeld gewicht 58,9 kg (+ 1,5).

Bij de Japanse commandant voorgebracht dat onze soldaten in de mijn te veel worden afgebeuld. Op het ziekenrapport zijn de klachten

nu niet meer koorts, hoesten, enz., maar gevoel van machteloosheid en van erbij neervallen. Daarnaevens ook vele furunkels en huidinfecties.

14 april

Alle zeven officieren hebben met de Japanse commandant een lange wandeling gemaakt. Bento ('lunchpakket') mee. Gepicknickt aan een bergstroom. Veel cherry blossom. Prachtige natuur. Eerste keer dat ik buiten het kamp kwam (behalve bij de uitvaart van Van Raalten).

De Japanse commandant, een luitenant van ietwat tengere gestalte, met een onzeker optreden, wilde zich 'ridderlijk' tonen t.o.v. de Nederlandse officieren. Hij had luitenant Dissevelt (onze tolk) opgedragen, zijn boodschap over te brengen.

's Ochtends wandelden wij de poort uit, gevolgd door een Japanse jongen die een houten dienbak meedroeg, bedekt met een doek, waaronder – zoals later bleek – enige lekkernijen. De tocht ging eerst door het mijngebied, een troosteloze, grauwe omgeving zonder plantengroei. Na een halfuur waren wij door de ongewone beweging al doodmoe, maar de Japanner sjouwde voort. Langzamerhand veranderde het beeld van de omgeving, het werd steeds mooier: we kwamen in een streek met kersebomen in volle bloei. Aan een bergriivertje werd halt gehouden. De Japanse luitenant klauterde over enige rotsblokken naar een boven het riviervertje uitstekende punt, waar hij met gekruiste benen ging zitten mijmeren. Dissevelt waarschuwde ons, hem niet te storen, want hij ging mediteren. Na enige tijd stond hij op en zei tot Dissevelt een Japans gedicht dat hij nu had gemaakt, een haikoe, een drieregelig vers met ongeveer als inhoud: De rivier stroomt steeds, een bloemblad valt en stroomt mee. Dissevelt moest het voor ons vertalen. Wij applaudisseerden, waarop de Japanner een hoofse buiging maakte. Daarna werden de meegebrachte lekkernijen uitgedeeld, die ons goed smaakten. Na ongeveer een uur op deze poëtische plaats te hebben vertoefd, keerden wij naar het kamp terug.

18 april

Enige dagen geleden is het kamp door de mijn overgenomen van het leger. Gisteren zijn alle Japanse militairen vertrokken, behalve de luitenant en enkele militaire functionarissen. Ik heb nu een burger als chef. Hij spreekt alleen Japans.

De laatste dagen zijn er ware razzia's gehouden onder de herstellende patiënten. Velen werden te vroeg naar de mijn gestuurd. Allerlei mensen die met gegronde klachten op het ziekenrapport komen, worden gedwongen toch door te werken.

Drie weken geleden zijn hier in het kamp twee aambeien-operaties verricht door de Japanse dokter, met assistentie van twee verpleegsters. Ondanks obsolete methode goed geslaagd. De nazorg is echter onvoldoende. Thans zijn de patiënten ongeveer hersteld.

De Japanse dokter, Suzuki, herinner ik mij als een kleine, vriendelijke man, die vrij goed Duits sprak. Hij zocht telkens contact met mij, probeerde over allerlei een gesprek aan te gaan. Ik moest echter een weerstand overwinnen om hem 'vriendelijk' te woord te staan. In een later stadium sprak hij de wens uit, dat wij na de oorlog contact met elkaar zouden onderhouden. De tegenzin in alles wat Japans was heeft mij na de oorlog ervan weerhouden enige toenadering te tonen. Sinds een week gaat er dagelijks een groepje van tien à dertig van onze mensen naar een boerderij die hier een halfuur rijden met de trein vandaan ligt. Er zijn daar veertig koeien en er wordt landbouw bedreven.

Voor onze mensen is dit een gezonde afwisseling van het mijnwerk. Niet alleen is het werk er lichter, het is ook veel prettiger. Bovendien zijn de Japanse burgers met wie zij daar in contact komen, niet onvriendelijk. Velen krijgen daar de kans, wat melk te drinken.

Met de koeien is het er niet best gesteld. Ze zijn van het type Fries stamboekvee, maar sterk vermagerd, hetgeen niet verwonderlijk is, want er is geen goed grasland.

21 april

Alle (Nederlandse) officieren met de Japanse luitenant naar de boer-

derij. Bezichtiging en maaltijd samen met de mijndirectie. Na afloop bespreking over de mogelijkheid, een grote groep van onze mensen hier aan het werk te zetten.

Gemiddeld gewicht 57,8 kg (— 1,1).

22 april

Sergeant W. F. A. Koppeschaar, kampnr. 260, wegens pleuritis met empyeem naar het Japans hospitaal, waar hij werd geopereerd: ribresectie en hevel drainage.

Volgens mijn register is hij 10 mei in het kamp teruggekeerd, hij bleef nog enige weken lichte koorts houden, werd op 18 augustus 'genezen' ontslagen.

Vandaag hebben wij alle Rode-Kruisartikelen onder eigen beheer gekregen. We brachten ze over naar ziekenzaal 1, achter de officierskamers.

We hadden nooit een officiële mededeling van de Jap ontvangen dat er Rode-Kruisartikelen waren aangekomen, noch ook hoeveel. Wij vermoedden dat sommige Japanse bewakers er zich te goed aan hadden gedaan, maar bewijzen konden wij dat niet. We hebben ook nooit gehoord, wat de Jap ertoe heeft gebracht, de artikelen nu aan ons over te dragen. Misschien hield dit verband met het bezoek dat we enkele dagen erna ontvingen.

25 april

Vandaag bezoek gehad van de gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis, de heer Max Pestalozzi, wonende te Yokohama. Met hem mee kwam de gedelegeerde van het Japanse Rode Kruis, verder de kolonel die ons laatst heeft geïnspecteerd.

De zeven officieren uit ons kamp werden aan Pestalozzi voorgesteld. Hij informeerde, ik antwoordde. Wij vroegen om levertraan, sulfapyridine, pulvis Doveri, een tandartsenset; blikjes vlees en vis; kleding en schoeisel. Uitgelegd dat onze mensen in de mijn te hard moeten werken en te zwak zijn. Gevraagd om nieuws te mogen ontvangen; om meer en beter contact met familie in Holland en Indië.

Voor het gezelschap was een maaltijd door onze keuken klaargeemaakt, waarvan ook wij officieren wat hebben gehad.

's Middags togen allen met de mijndirectie naar de boerderij, alwaar warme melk gedronken, en koeien bezichtigd. Daar kon ik iets minder officieel met de kolonel en met de gedelegeerde spreken. Daarbij vernam ik dat contact met Genève alleen via Siberië mogelijk was. De Rode-Kruispakketten die wij ontvingen, waren afkomstig van uitwisselschepen. Ik vertolkte onze dank en beschreef onze gevoelens bij het ontvangen van de Rode-Kruispakketten. De voertaal was Engels.

Heden plotseling tien nieuwe influenza-patiënten.

28 april

Om 17.15 u. overleden soldaat J. M. Florentinus, kampnr. 365, aan kroepeuze pneumonie (11e sterfgeval).

1 mei

Gemiddeld gewicht 57,7 kg (— 0,1). De laatste tijd veel influenza, die meestal 3-5 dagen duurt, met ongeveer 38,5° koorts en lichte catarrale verschijnselen.

De Japanse commandant is een razzia begonnen onder de thuiswerkers, stuurt bijna iedereen naar de mijn, ook zieken.

6 mei

Overleden om 16.35 u. soldaat mr. E. van Riemsdijk, kampnr. 368, aan kroepeuze pneumonie (12e sterfgeval).

7 mei

Overleden om 8 u. soldaat G. A. Flouwer, kampnr. 78, aan kroepeuze pneumonie (13e sterfgeval).

De stemming in het kamp is plotseling veel slechter. De Japanse commandant, die tot voor kort de beminlijkheid zelve was, is nu gemelijk, onberekenbaar in zijn reacties. Hij straft willekeurigen onrechtvaardig, draagt onmogelijke werkjes op. De kenpei (het leger) is op het spoor

gekomen van allerlei goederen die door onze mensen aan Japanners zijn verkocht. De commandant is nu aan het uitzoeken, wie wat verkocht heeft. Dit gaat gepaard met aframmelingen.

11 mei

Gemiddeld gewicht 58,1 kg (+ 0,4).

13 mei

Overleden om 13.30 u. soldaat R. Middendorp, kampnr. 58, aan uitputting, pleuritis exsudativa, kroepuze pneumonie (14e sterfgeval). De laatste drie sterfgevallen betreffen patiënten die, volkomen vermagerd en uitgeput, in het geheel geen weerstand meer hadden.

16 mei

Om 23.10 u. overleden soldaat A. de Mutzer, kampnr. 162, aan een leverziekte (Laennec? tumor?) (15e sterfgeval).

17 mei

Om 15.20 u. overleden sergeant 2e klasse W. Ch. Marcks, kampnr. 75, aan influenza, bronchitis plus diarree (16e sterfgeval).

De influenza-epidemie van de laatste weken is vrij licht verlopen. Drie sterfgevallen zijn misschien wel door influenza veroorzaakt, maar de slechte afloop was bij alle drie het gevolg van vermagering en uitputting.

Eergisteren naar aanleiding van de sterfgevallen een gesprek gehad met dokter Suzuki. Gezegd, dat de mensen bang zijn dat ze hier allemaal dood gaan. S. vroeg mij waar ik de sterfgevallen aan toeschreef. Ik antwoordde: uitputting door enerzijds onvoldoende voeding, anderzijds te zware arbeid; daardoor te weinig weerstand tegen infecties. Suzuki: Japanners krijgen maar 320 gram rijst per dag, jullie 710 (in de praktijk is dit 650). Ik: maar jullie krijgen er meer bij. Suzuki: wij krijgen veel minder dan jullie, maar hebben meer geistige Kraft. Ik: maar calorieën zijn toch nodig! Suzuki: Een Japanner heeft maar 2300 cal.

per dag nodig in de mijn. Ik: wij hebben 3500 nodig. – Het gesprek liep als gewoonlijk op niets uit.

Dit soort gesprekken hebben we in alle toonaarden met alle mogelijke autoriteiten gehad. Als resultaat werd er altijd een of andere ondoelmatige maatregel getroffen, zoals vitamine-verstrekking, en toespraken over het in acht nemen van onze gezondheid: 'Jullie moeten sterk en gezond naar je familie in Java terugkeren'. Dit vormt geen beletsel om bv. dezelfde avond, voor het appél de hele troep een halfuur in de koude regen te laten wachten.

Het werk in de 'harai' in de mijn is ook veel te zwaar. De jongens werken daar constant in de drup, doornat. Van die plek komen de meeste zieken.

Er bestaat een zekere controverse tussen de Japanners in de mijn en de militaire autoriteiten hier in het kamp. In de mijn wordt aangenomen dat iemand die komt werken voor 100 procent gezond is. Vaak sturen ze zieken terug naar het kamp. Soms gebeurt het dat een zieke die toch in de mijn verschijnt, daar een pak slaag krijgt, omdat hij is komen werken. De militaire autoriteiten gaan daarentegen van het principe uit dat ze zo veel mogelijk mensen naar de mijn moeten sturen en jagen daarom zelfs zieken erheen (ondanks het 'take care of your health!').

In de laatste 20 dagen zijn zes mensen overleden. De stemming in het kamp is beneden peil. Men vraagt zich af: wie zal de volgende zijn?

Er be kroop mij in deze periode herhaaldelijk een gevoel van onbehagen en moedeloosheid. Hoe lang zou deze toestand nog duren, en hoeveel slachtoffers zouden er nog vallen? Onze officieren namen in het kamp een bevoorrechte positie in; zij zijn ook bijna niet ziek geweest en zeker niet ernstig ziek. Ook zijn zij lang niet zo vermagerd als de overigen.

Wel werd ik mij bewust van een gevoel van afstomping, het eerst, en ook voornamelijk op esthetisch gebied. Het vioolspelen dat ik trouw elke dag had voortgezet, werd mechanisch. De gedichten die ik zo had bewonderd, verloren hun bekoring. Op een avond, toen ik in het kamp tussen de barakken rondwandelde, besepte ik opeens dat

het een prachtige zomeravond moest zijn. Weliswaar ontbraken er bomen en andere planten, en er waren geen vogels en dus ook geen vogelgeluiden, maar de hemel zag er uit als een schilderij met allerlei tinten; alleen, het deed mij niets, ik associeerde het beeld met een slecht gekleurde, goedkope prentbriefkaart van de Middellandse-Zeekust.

Gemiddeld lichaamsgewicht 57,4 kg (—0,7). De gemiddelde gewichten over de afgelopen maanden: dec. 1943 60,1 kg, jan. 1944 57,7 kg, febr. 58,2 kg, mrt. 58 kg, apr. 58 kg, mei 57,7 kg.

22 mei

Vaccinaties tegen dysenterie (14 mei eerste, heden tweede injectie).

23 mei

Pokkenvaccinaties en vaccinaties tegen tyfus-paratyfus.

'Tobias' (de Japanse luitenant Tobimatsu) heeft zichzelf gisteren in een cel opgesloten. Zijn ondergeschikten schijnen iets te hebben misdreven. Hij achtte zich schuldig aangezien hun misdaden bewezen dat hij in hun opvoeding was tekortgeschoten.

Onze 'gastheren' kunnen geen administratie voeren. Ze doen er ontzaglijk lang over en dan nog komen er vele fouten in voor. Overigens staat hun administratie los van de werkelijke toestand. Ze is niet ontstaan uit organisatie, maar vormt een soort 'Selbstzweck'. Als de administratie klopt, is iedereen tevreden. Het is alsof iemand hun heeft leren organiseren en hun daarbij ook heeft leren administreren, waarbij het niet tot ze is doorgedrongen dat administratie alleen een hulpmiddel is.

Elk ogenblik merken we dat de Japanners in het bezit zijn van Rode-Kruisgoederen. Aanvankelijk waren deze opgestapeld in een magazijn waarvan de Japanse sergeant de sleutel had. Maar sinds een maand hebben we ze onder eigen toezicht (zie 22 en 23 april) en kan niemand buiten ons om eraan komen. De 'gastheren' moeten dus een eigen voorraad hebben.

Het blijkt dat de 'normale' temperatuur van de mensen, evenals hun

polsslag gedaald is. Velen hebben een temperatuur onder de 36°. Gisteren kwam iemand op het ziekenrapport wegens slaptgevoel; hij bleek een temperatuur te hebben van 35°. De polsfrequentie bedraagt vaak 40 à 50 per minuut. De meesten hebben het steeds koud.

28 mei

[Uit mijn privé-dagboek] Het is hier nu werkelijk een sinister hol en ik ben in nauwer contact geweest met de dood dan ooit tevoren. Elke keer als voor mijn ogen iemand stierf, heb ik me voorgehouden: vandaag hij, morgen ik. Ik heb getracht mij te verzetten tegen de zo licht optredende routine-gevoelens, want onafwendbaar volgden bij een sterfgeval die handelingen die men bij een dode verricht: het ogen dichtdrukken, het afspreken omtrent afleggen en kisten, de begrafenis.

31 mei

Er worden in dit kamp geen schuine moppen getapt. Men spreekt niet over vrouwen, daar is geen belangstelling voor. Deze is geheel gericht op eten. Het geeft de mensen een soort bevrediging, elkaar te verhalen van allerlei lekkere kostjes die ze hebben gegeten of die ze van plan zijn later te gaan eten. Sommigen maken receptenboeken en bestuderen recepten uit de enkele oude tijdschriften die in het kamp rondzwerven.

Sinds een week is de Japanse commandant afwezig, men zegt, opgenomen in een hospitaal wegens psychische alteratie. Luitenant Schinkel heeft het druk met bloemen planten. In de laatste tijd delen we wat vaker Rode-Kruisartikelen uit. Met Pinksteren boter, jam, koffie.

De meeste kampgenoten begrijpen dat wij zuinig zijn op onze voorraad Rode-Kruisgoederen. Slechts één keer kwam iemand, een der ouderen, met de eis dat we hem de hem toekomende portie in haar geheel zouden uitreiken. Hij wilde zich eens helemaal 'zat vreten' en het kon hem niet schelen wat er daarna met hem zou gebeuren. De zaak werd bij mij voorgebracht en ik trachtte de man uit te leggen dat zijn wens weliswaar begrijpelijk was, maar dat het onverstandig zou zijn, eraan toe te geven. Hij bleef op zijn stuk staan, en ik kon niet anders doen dan weigeren.

De drie Amerikaanse verplegers zijn sinds een maand in de keuken tewerkgesteld. Ze zijn onbruikbaar in het hospitaal, niet alleen omdat ze de patiënten niet verstaan, maar ook omdat ze hun vak niet verstaan, dan wel lui zijn. Nu wordt mij medegedeeld dat ze weer terug moeten, want ook in de keuken kan men niet met ze opschieten. Ik zal trachten ze te gebruiken als nachtwaker en om de boel schoon te houden.

Negen dagen wordt in de mijn doorgewerkt, met dag- en nachtploegen; op de tiende dag wordt 'gerust'. Op de rustdag krijgen de jongens evenwel geen vrij, ze moeten dan tuin- en landarbeid verrichten. Tijd om te verpozen is er niet.

1 juni

De werkers van mijn 5 zijn vanmorgen daar aangehouden. De 'harai'-werkers hebben 17 uur achtereen gewerkt! Gemiddeld gewicht heden 57,8 kg (+ 0,4).

11 juni

Gemiddeld gewicht 57,1 kg (− 0,7).

Ook op deze vrije dag zijn alle mensen naar de boerderij gestuurd. Gisteravond op het tenko hield de Jap een toespraak om ons uit te leggen dat ze het zo jammer vinden dat ze ons op vrije dagen moesten laten werken. Dit zal echter nog maar enkele keren het geval zijn, het is noodzakelijk in verband met onze eigen voeding over enige tijd.

De diefstallen nemen toe. De daders zijn bijna nooit te pakken. Van alles wordt gestolen: voedsel, kleren, geld. De handel met de Japanners tiert welig. Er zijn er die Nederlands-Indisch geld opkopen!

16 juni

Vannacht voor het eerst werkelijk luchtalarm. Gedurende drie uren is er in de verte gebombardeerd en hebben zoeklichten en grondafweer gewerkt.

18 juni

Heden 100 man aangekomen onder leiding van eerste luitenant Horst-huis, allen Nederlanders, vrijwel allen Europeanen. Ze hebben vanaf 1942 in Thailand gewerkt onder zeer slechte omstandigheden, hebben vele doden gehad, vinden het hier goed! In het vervolg zal ik de oude groep aanduiden met de letter A, de nieuwe groep met de letter B.

Van de nieuwelingen hebben bijna allen geleden aan malaria, dysenterie en beriberi. Ze hebben evenwel gedurende de laatste drie maanden een vrij goed leven gehad.

21 juni

Gemiddeld gewicht groep A: 56,8 kg (− 0,3).

Gemiddeld gewicht groep B: 67,8 kg. Hun gemiddelde lengte bedraagt 1,77 meter.

29 juni

De verjaardag van Prins Bernhard gevierd met uitdeling van koffie, biscuit met kaas, en vlees. Toespraak tot de troep.

2 juli

Gemiddeld gewicht groep A: 57,5 kg (+ 0,7).

Gemiddeld gewicht groep B: 66,2 kg (− 1,6).

4 juli

Heden vernomen dat er nog 200 krijgsgevangenen in dit kamp zullen worden ondergebracht. De Japanners zijn bezig een nieuwe barak bij te bouwen. Eetzaal en keuken zullen worden vergroot.

De ziekenzaal wordt momenteel verbouwd. Er komt een houten vloer en er zullen houten bedden (kribben) worden geplaatst.

In de laatste tijd heb ik onder de A-mensen een vijftal gevallen gezien van een aandoening die het meest lijkt op erythema nodosum (periphlebitis migrans?): op het onderbeen vlekken van ongeveer 5 cm, geïn-filtreerd, pijnlijk, rood, iets verheven; lichte koorts, reumatische ge-

wrichtspijn, vooral in de voetgewrichten, licht algemeen ziektegevoel (patiënten Welter en Willemse). Bij één patiënt (Van Rijsewijk) een diffuus rode zwelling van de huid aan de binnenzijde van de linker bovenarm, lichte zwelling van een okselklier, lichte zwelling schouder-spijeren. Niet waargenomen de verkleuringen zoals na een bloeditstoring. De patiënten hoesten niet. Volgens dokter Suzuki komt deze aandoening in Japan epidemisch voor, heeft niets met tuberculose uitstaand, duurt ongeveer twee weken. Het bloedbeeld had hij nooit bekeken.

Sinds 13 dagen geen vlees of vis bij het eten gehad. De ogen van verschillende mensen gaan achteruit.

Twee weken geleden twee kisten geneesmiddelen van het Amerikaanse Rode Kruis ontvangen, waarin veel multivitamine, wat codeïne-tabletten, atebine. In totaal hebben we nu 4 kisten medicijn van het Rode Kruis gehad.

In de laatste tijd worden steeds meer van onze mensen in elektrische centrales tewerkgesteld. Is dat wegens het gevaar op die plekken bij luchtbombardementen?

6 juli

Bij een bezoek van een der mijndirecteuren (van mijn 5) heb ik enige feiten medegedeeld, o.a. het achteruitgaan van veler ogen. Heden kwam de oude kampcommandant binnen, liet de Nederlandse officieren (behalve apotheker Pauw en mij) opdraven, leidde hen buiten het kamp en hield daar een redevoering met als inhoud dat het absoluut verboden was, met 'buitenstaanders' te spreken. Als er klachten waren, moesten die bij hem worden voorgebracht. Hij was naar aanleiding van mijn klacht op het hoofdkantoor geroepen en had daar een berisping gehad.

Verscheidene patiënten, zowel oude als jonge, hebben hemorroïden, gecombineerd met anus-prolaps, denkkelijk een gevolg van vermagering. Er zijn reeds zes geopereerd door dokter Suzuki.

De derrispoeder die we uit Java hebben meegebracht, blijkt onwerkzaam te zijn. Gelukkig hebben we een Japans insektenpoeder 'Baktoi'

ontvangen, dat wél schijnt te werken. We hebben er echter na de eerste toezegging meer dan een maand op moeten wachten.

Insekten-overlast: In de winter hadden wij last voornamelijk van wandluizen (bedwantsen). Deze verscholen zich overdag in spleten, bv. in de naden van de klamboe. Ik doorzocht elke ochtend mijn eigen klamboe, vooral de zomen ervan, en ontdekte telkens opnieuw enkele wandluizen. 's Nachts komen ze tevoorschijn en zuigen bloed; meestal merkt men daar niets van, althans niet onmiddellijk; er blijven wel jeukende plekjes op de huid over.

In de zomer kwamen vlooiën opzetten, eveneens 's nachts. Als ik onder de klamboe lag, begon het na een halfuur: een optocht van vlooiën, die uit de hoeken van de kamer te voorschijn kwamen en met sprongen naderden. Ik hoorde het tikken op de tatami-mat. Ze kwamen in horden aan, grote en kleine, licht- en donkergekleurde, sommige getweeën, copulerend. Als ik mijn klamboe goed onder mijn ligdecken had gestopt, kwamen ze er niet door heen.

Het peil van de moraal is momenteel bijzonder laag. Het 'bietsen' (stelen) van eten wordt door de mensen over het algemeen niet meer als een misdrijf beschouwd. Als iemand daarbij wordt gesnapt en gestraft, heeft hij pech gehad. Maar ook geld en kledingstukken worden gestolen. Meestal blijft de dader onbekend. Ik heb de volgende maatregelen genomen: de dader wordt gestraft met inhouding van extra-verstrekingen; bij herhaling met het bekend maken van zijn naam aan de troep (op een appél); barak- en kamercommandanten hebben het recht zo iemand uit hun barak of kamer te weren; [ik heb] zelfs gedreigd met degradatie van gegradeerden die zich aan diefstal schuldig maken; bij ontdekking van enig produkt dat uit onze tuin afkomstig kan zijn, wordt in bepaalde gevallen de hele kamer gestraft. Als positieve bestrijding heb ik sergeant Hylkema, onze Protestantse voorganger, geautoriseerd om zoveel mogelijk met de mensen te praten en op het verkeerde van hun gedrag te wijzen. Verder heb ik enige toespraken tot de troep gehouden, hen herinnerd aan Java, hun familie, en ik heb hen gewezen op hun toekomst. Tenslotte heb ik van alle straffen een lijst aangehou-

den, die ik naar Java zal meenemen, om er daar het nodige gebruik van te maken.

De lijst met straffen heb ik nog in mijn bezit. Teruggekeerd op Java hadden wij wel andere zorgen dan het afrekenen met onze mensen; bovendien was te bedenken dat zij onder de druk van de omstandigheden tot een vergrijp waren gekomen.

12 juli

Visus(gezichtsscherpte)-onderzoek van alle kampbewoners. Totaal onderzocht 469 man. Aantal met beiderzijds normale ogen: 279. Bij 68 één normaal en één abnormaal oog. Bij 122 was beiderzijds de visus $\leq 1,0$; bij 90 $\leq 0,8$; bij 48 $\leq 0,6$; bij 26 $\leq 0,4$; bij 8 $\leq 0,2$; bij 3 $\leq 0,1$. Deze resultaten genoteerd in het groene Tjimahi-register.

20 juli

Lichaamsgewicht groep A: 56,75 kg (— 0,75).

Lichaamsgewicht groep B: 65,14 kg (— 1,0).

21 juli

In de laatste tijd vallen er weer meer klappen. Bovendien slaan en steken de Jappen met de bajonet. Vandaag is Noordendorp, kampnr. 214, afgeranseld met de kolf van een geweer, en met de bajonet in het bovenbeen gestoken, omdat hij in een urinoir stond te roken. Er ontstond een grote bloeding die niet te stelpen was. Tenslotte werd hij naar het Japans hospitaal vervoerd, alwaar een arterienaad werd gelegd; er was een zijtak van de arteria femoralis getroffen.

Het roken heeft herhaaldelijk aanleiding tot moeilijkheden gegeven.

In zekere zin was het begrijpelijk dat de Janners er zo fel op toezagen dat de voorschriften ten aanzien van het roken nauwkeurig werden opgevolgd. De barakken bestonden immers uit hout, papier en rieten matten, en er was dus voortdurend brandgevaar. Men mocht derhalve alleen roken met vóór zich een blikje, half gevuld met water; de sigaret mocht nergens worden neergelegd, en het resterende stompje moest onmiddellijk in het water worden gedooft.

We hebben sinds ongeveer twee weken elke dag wat vet bij het eten ontvangen, kennelijk na onze laatste klacht over toenemende blindheid. Vlees en vis hebben we echter sinds een maand niet meer gezien.

Gisterenavond cabaret-uitvoering, zeer opgewekt, goed geslaagd, hoewel primitief. Tot besluit Wilhelmus.

Afscheidsrede van de Japanse commandant Tobimatsu, bijgenaamd Tobias. Hij gaat naar Java of Sumatra. In een aparte toespraak tot de officieren waarschuwde hij dat we niet meer zulke slinkse trucjes moeten uithalen (mijn gesprek met de mijndirecteur over blindheid), want daarom werd hij nu van deze post weggehaald.

22 juli

Bij de Japanse kampcommandant geprotesteerd tegen misbruik van de bajonet door de wachtcommandant, gisteren. Hij zou dit onderzoeken en zorgen dat het niet meer voorkwam. Een uur later werden Dissevelt en ik bij de Japanse sergeant ontboden, die ons vreselijk toebulderde.

25 juli

Razzia door de Janners onder de kwartierzieken, van wie velen naar de mijn werden gestuurd. Er zijn vele zieken: 23 in het hospitaal, 41 kwartierziek, 21 herstellend of zwak, bovendien 10 mandenmakers (ook zwakken).

Het gevolg van een dergelijke razzia was natuurlijk dat er de volgende ochtend extra veel mensen op het ziekenrapport verschenen, en dan 'gaf' ik ze weer 'kwartierziek' of 'licht werk'. En na een paar dagen was de toestand weer als vóór de razzia. Het is overigens merkwaardig dat wij zo lang onder ons, zonder inmenging van de Jap, zoveel beslissingen hebben kunnen nemen.

Nieuwe legerorder: de rijstporties per dag per man als volgt bepaald: mijnwerkers 705 gram, binnenwerkers 510 gram, zieken 310 gram.

31 juli

Gisterenavond liet de Japanse sergeant Jasuda allen die niet naar de

mijn waren gegaan, aantreden. Vrijwel allen waren door mij gezien en wegens ziekte thuis gehouden. Aangezien ze geen briefje van de Japanse verpleger hadden, werden 29 naakt in drie kleine cellen gestopt, waar ze de nacht hebben doorgebracht, ondanks mijn onmiddellijk verzoek om niet hén te straffen, aangezien, als er iemand schuldig was, ik dit was.

Hedenmorgen onderzoek van de zaak door de Japanse commandant. Hij dreigde mij met zeer zware straffen omdat ik die mensen eigenmachtig van het werk had gehouden. Voortaan zal er streng worden gestraft, zowel de patiënten als ik. Alleen met een briefje van de Japanse verpleger mag men thuis blijven. De 29 gestraften zijn intussen om 7 u. vrijgelaten en onmiddellijk naar de mijn gestuurd.

3 aug.

Van de patiënten die een briefje aan de Japanse verpleger gaan vragen worden elke dag een paar met vuist- of stokslagen de deur uitgegooid.

Heden zijn alle zieken voor de Japanse dokter verschenen en hebben zij mutaties van hem ontvangen. Het lukt mij voorlopig niet meer, zelf iemand thuis te houden.

5 aug.

Lichaamsgewicht groep A: 56,6 kg (– 0,15).

Lichaamsgewicht groep B: 63,85 kg (– 1,29).

15 aug.

Vannacht is er in de Japanse keuken ingebroken en enig vet en suiker weggenomen. Als straf krijgen we geen vet meer verstrekt tot de daders zijn gevonden.

17 aug.

Vermeldenswaard is dat gisteren twee van onze mannen zich eigener beweging hebben opgegeven als de ware schuldigen, toen een paar anderen in de cel zouden worden opgesloten wegens roken na 21.45 u. Het

is voor het eerst dat zo iets in dit kamp gebeurt; misschien een symptoom van stijgende moraal.

19 aug.

Grote inspectie door de Japanse kolonel, commandant van alle krijgsgevangenenkampen.

20 aug.

Lichaamsgewicht groep A: 56,8 kg (+ 0,2).

Lichaamsgewicht groep B: 63,8 kg (– 0,05).

21 aug.

Luchtbombardementen in de omgeving, eenmaal overdag, eenmaal 's nachts.

27 aug.

We mogen voor de tweede maal sinds we in Japan zijn, naar huis schrijven. Voertaal Engels. Geen limiet in woordental.

Hedenavond cabaret: 'Nationaal programma', als viering van Koninginnedag (31 aug.), omdat het vandaag een vrije dag is voor iedereen.

5 sept.

Overleden om 6.30 u. militie-soldaat K. F. Boelen, algemeen stamboek-nr. 15018, kampnr. 311, aan nephritis acuta (17e sterfgeval).

7 sept.

Stormweer. Veel schade aan het kamp. Schutting omgewaaid. Planten vernield. Barakken onder water.

9 sept.

Gemiddeld gewicht groep A: 55,6 kg (– 1,2).

Gemiddeld gewicht groep B: 62,4 kg (– 1,4).

1 okt.

Gemiddeld gewicht groep A: 56,4 kg (+ 0,8).

Gemiddeld gewicht groep B: 61,6 kg (- 0,8).

In de afgelopen dagen alle kleding uitgedeeld die we van het Rode Kruis hadden ontvangen; het waren 110 volledige uitrustingen. Door loting werd vastgesteld, wat een ieder zou ontvangen. Streng straffen gesteld op verkoop naar buiten; onderlinge ruil en verkoop wel toegestaan.

10 okt.

Heden luchtalarm-oefening. Iedereen was thuis wegens vrije dag. Alle mensen werden bijeengedreven in mijn 8. Na enige tijd werden we teruggestuurd naar het kamp, waar we werden gefouilleerd op verboden voorwerpen en geld. Dit werd gevolgd door een inspectie op de barakken, terwijl wij vier uur lang buiten moesten blijven staan. De nachtploeg van mijn 5 kwam na 14(!) uur werken om 10 uur thuis, en moest even goed blijven staan.

Tegenwoordig is er weer eens in de tien dagen een vrije dag. Maar de twee dagen ervoor is het 'audachie' (= prestatie), d.w.z. extra lang werken.

19 okt.

Overleden om 7.07 u. sergeant B.H. Broersma, algemeen stamboek-nr. 94110, kampnr. 443, aan pneumonía crouposa sinistra (linkszijdige longontsteking) (18e sterfgeval).

20 okt.

De laatste dagen is de terreur van de Jap erger geworden. Ook in de mijn wordt er veel geslagen en mishandeld, vaak zonder aanleiding, maar volgens de Japanse sergeant Jasuda omdat de Japanse orders niet goed worden opgevolgd. Intussen kon ik bij de Japanse dokter en de Japanse commandant het ongemotiveerde slaan in de mijn voorbrengen.

Omdat het kampleven er zo onder lijdt, heb ik besloten te gaan toezien op betere naleving van de Japanse huishoudelijke orders zoals: niet eten op de barakken, bento ['lunchpakket'] in orde hebben als de troep uitgaat, geen messen, ringen, horloges meenemen.

Gedurende een lange nacht - ik had te veel Rode-Kruiskoffie gedronken, woelend op mijn matras, dacht eraan dat ik de volgende ochtend weer vroeg op tenko moest staan en dan de hele dag zou doorwerken - slikte ik een tablet morfine van 10 mg. Het effect was dat ik nog wakkerder werd, ging fantaseren, in gedachten muziek componeerde, opvoedkundige problemen met mijn kinderen oploste, en, begaan met het lot van mijn kampgenoten, een gedicht schreef [dat ik in mijn privé-dagboek noteerde]:

*Die in het donker dalen gaat
Zie bij het licht der bleke lampen
Zijn vaal gezicht zich zorglijk krampen
Als hij de handen aan de ketting slaat;*

*Die elke nieuwe dag vervloekt
Die door de macht der wrede Jappen
In de mijnschacht zich laat trappen
Geen uitkomst vindt en ook geen uitkomst zoekt;*

*Die woelt en wendt zich, zucht en zint
In lange slapeloze nachten
Vol bange kwellende gedachten
Bevreesd om land en huis, om vrouw en kind;*

*Verdedig toch Uw ziel en hef
Het hoofd. Geloof dat weer zal komen
'tGeen werd geroofd en ruw ontnomen;
Bereid Uw vrijheid voor in vast besef.*

Van slaap is er die nacht in het geheel niets gekomen. 's Ochtends stond ik als gewoonlijk op tenko. Gedurende de dag deed ik mijn normale werk. Maar 's avonds na het appél ben ik als een blok in slaap gevallen, tot het volgende ochtend-appél.

3 nov.

Gemiddeld gewicht groep A: 56,2 kg (— 0,2).

Gemiddeld gewicht groep B: 60,6 kg (— 1,0).

15 nov.

Een maand geleden was ons door de Japanse commandant meegedeeld dat er ongeveer 200 nieuwe krijgsgevangenen zouden aankomen. Die zouden worden gehuisvest in de barakken die bergopwaarts bijgebouwd waren. Wat later werd meegedeeld dat er 25 officieren zouden aankomen die als speciale taak zouden krijgen het verzorgen van de kaikon (tuin?) hier bij het kamp. In afwachting daarvan moeten onze officieren (behalve apotheker Pauw en ik) alvast met de landbouw beginnen, dagelijks van 8 tot 16 u. (zonder dat ze meer eten krijgen).

Bij vele kampgenoten is eten tot een obsessie geworden. Dit uit zich o.a. in het zinloos bewaren van voedsel, tot bederf toe, tot grote woede van de Japanse commandant. Ik heb nu bepaald, dat overeenkomstig de Japanse order al het voedsel in de eetzaal moet worden opgegeten, en dat er op de barakken niet mag worden gegeten. Er wordt gewaakt bij de eetzaal, en wie toch eten meeneemt, wordt dit afgenomen.

Eergisteren deelde 'Snel' (bijnaam van een Japanse sergeant) mee dat hij aan mijnwerkers per dag 100 gram rijst meer zou geven, voorlopig gedurende twee maanden. Een feit is dat onze mensen die in de benedenmijn werken, nu tweemaal zoveel rijst krijgen als de Japanse bewakers! Behalve dan de grote heren zoals 'Snel', de 'mankpoot', 'Sweetie', enz.; die nemen het er goed van.

Alles wordt duurder in het land. Er is kennelijk een devaluatie van het geld. Een pompoen doet buiten 2 yen, sigaretten kosten per tien stuks op de zwarte markt buiten 5 yen. Dat is wat de Japanner ervoor

betaalt. Hier in het kamp worden ze voor 60 sen per stuk verkocht. In de grote steden schijnt een kaki (kesemek, een vrucht) Y 2,50 te kosten. Alle Japanners klagen erover dat ze, zelfs al hebben ze geld, er door de distributie niets voor kunnen kopen.

Onze tandarts, sergeant Stam, gaat geregeld naar een Japanse tandarts hier in de buurt; hij heeft reeds enige prothesen kunnen vervaardigen; aan materiaal kosten ze per stuk Y 15 à 20,—.

Brillen kunnen tegenwoordig tamelijk gemakkelijk worden verkregen. Een montuur kost Y 7,50; hele brillen Y 15 à 22,50, zijn dus betrekkelijk goedkoop.

Medicijnen zijn moeilijk te krijgen; Dagenan, jodium, jodiumverbindingen helemaal niet; aspirine, dermatol, bismut weinig; alcohol niet, vaseline niet meer. Verbandgaas: er moet per meter voor worden getekend, het wordt slechts in kleine hoeveelheden afgestaan, en het moet na gebruik weer worden ingeleverd. Pleister is niet te krijgen; we gebruiken isolatie-band.

We hadden uit Java een blik alcohol 96 procent meegenomen. Dit blik was met de overige geneesmiddelen achter slot en grendel gezet en het is daar verdwenen. We hadden sterke vermoedens dat de Japanse verplegers er af en toe wat van aftapten en voor eigen consumptie verdunden.

Twee weken geleden heb ik aan de Japanse luitenant gevraagd of er geld van ons naar familie mocht worden gedelegeerd. We hebben nu mededeling gekregen dat we een lijst moesten opmaken van mensen die dit willen, met opgave van redenen. Merkwaardigerwijs blijken er zeer weinig kampgenoten voor te vinden te zijn. We hebben uitvoerig aan de troep uitgelegd wat de voordelen zijn: gunstige valuta (de gulden is vermoedelijk meer waard dan de yen), verder als levensteken. Misschien is het binnenkort niet eens meer mogelijk. Als financiële hulp aan familie is een dergelijke delegatie natuurlijk alleen van belang voor degenen die grotere bedragen kunnen overmaken, en wie kan dat?

Er schijnen muziekinstrumenten voor krijgsgevangenen beschikbaar

te zijn. We hebben mogen opgeven wat voor instrument we nodig hebben.

Onder de kampgenoten bevindt zich Phil de Boers, beroepsviolist, die in Indië jarenlang met veel succes was opgetreden als 'Stehgeiger'. Hij had geen viool bij zich, maar speelde op een viool van een der kampgenoten. De Japanners lieten hem soms opdraven om op hun feestjes te spelen. Zij beloonden hem dan op een of andere manier, meestal met voedsel. Maar af en toe kwam hij er minder goed af, en moest hij zijn muzikale prestaties met slaag bekopen. Ik vroeg hem wat voor muziek van hem werd verlangd. Hij antwoordde dat het meestal ging om Japanse liederen, die ze hem voorzongen en die hij moest naspelen.

Eens hebben de Jappen ook mij opgecommandeerd om te komen vioolspelen. Ik kon mij er gelukkig van afmaken, zeggende dat Japanse muziek mij veel te moeilijk was, ik kon alleen Bach en Beethoven spelen. Men slikte dat, misschien als 'compliment' aan de Japanse muziek. Overigens was Beethoven een algemeen bekende naam in Japan, ook onder onze bewakers. Als ze Phil de Boers wilden hebben, riepen ze Beethovén, Beethovén!

Een andermaal, toen ik in de onderzoekkamer bezig was aan mijn viool-oefeningen, kwam een jonge Japanse soldaat binnen. Hij pakte de viool uit mijn handen, maar ik pakte haar terug, roepende: waifoe presento! (een 'geschenk van mijn vrouw', iets dat de Japanners respecteren).

Omstreeks deze tijd kreeg onze tolk luitenant Dissevelt van de Japanse commandant verlof om—onder geleide—naar Modji te gaan, en daar te zien wat er voor (door) ons kon worden aangekocht. In mijn herinnering is er niets van terechtgekomen. Maar ik had Dissevelt gevraagd zijn best te doen om voor mij een stel vioolsnaren te kopen. Toen hij in het kamp terugkwam, overhandigde hij mij een metalen E-snaar in een papieren zakje waarop gedrukt stond: Hak-kert, Rotterdam!

Voor de komende Kerstviering stelt de Japanner vele zaken ter beschik-

king: extra-voedsel, versiering. Er zijn 12 kisten van het Rode Kruis aangekomen die de Japanners voorlopig zelf hebben opgeslagen.

20 nov.

Phil de Boers, kampnr. 281, heeft een ongeluk in de mijn gehad, waarbij zijn linker arm is gebroken, de bovenarm op één plaats, de onderarm op meer plaatsen, zowel de radius [spaaakbeen] als de ulna [ellepijp]. Hij is naar het Japanse hospitaal vervoerd waar er zogenaamd werd gespalkt. De fractuur van de humerus [opperarmbeen] hebben ze daar blijkbaar niet ontdekt, want alleen de onderarm was gespalkt; de bovenarm was tegen het lichaam gebonden, maar stond gedisloqueerd. De onderarm was tussen twee houten spalkjes vastgebonden, die zonder te zijn omwonden, tegen de huid aandrukten; zo werd hij naar het kamp teruggestuurd. Wij hebben uit draadspalken een steunspalk gemaakt, zodat ook enige trek aan boven- en onderarm kon worden uitgeoefend.

1 dec.

Landstormsoldaat J. W. Paardekooper, kampnr. 487, heeft vannacht in de mijn een stop uit een luchtleiding tegen zijn rechteroog gekregen. Bloeding in de bulbus [oogbol]. Geen lichtperceptie meer (7 jan. 1945: oog bezig te schrompelen).

Gemiddeld gewicht groep A: 56,1 kg (— 0,1).

Gemiddeld gewicht groep B: 60,1 kg (— 0,5).

2 dec.

Morgen zullen 27 man, die zich als timmerman hebben opgegeven, naar een ander kamp vertrekken. Ze moeten al hun dekens, ook die in particulier bezit, hier achterlaten. Voor hen in de plaats komen anderen.

Een der vertrekkenden ging naar het Japanse kantoor en vroeg zijn ring en zijn vulpen terug, die hij enige tijd geleden had moeten inleveren. De ring kreeg hij terug, de vulpen werd op de grond gegooid en vertrappt, de stukken werden in de kachel gesmeten.

De notenbalktrekker, bestaande uit vijf naast elkaar geplaatste en aan de rand toegeslepen Indische dubbeltjes, die langs een met inkt bevochtigd propje watten strijken en op het papier de vijf lijnen van een notenbalk afdrukken.

Naar aanleiding van de vele mishandelingen in de mijn heb ik een klacht ingediend bij de Japanse commandant. Ik noemde de namen van de vier ergste beulen; er werd direct naar de mijn opgebeld; de vier zijn verdwenen, waarschijnlijk overgeplaatst.

We zijn druk aan het voorbereiden van het Kerstfeest. Ik leid koor-repetities, er zijn tekeningen voor versiering gemaakt.

Behalve een koor van ongeveer 20 man was er ook een mannenkwartet gevormd uit de officieren: Dissevelt, Schinkel, Rees en mijzelf als bas. De muziek haalde ik uit een bundel Valeriusliederen, die ik vierstemmig zette. Ook de bekende Kerstliederen heb ik vierstemmig bewerkt. Muziekpapier maakte ik zelf. Ik had een herstellende patiënt (die lichte werkjes in de polikliniek deed en een buitengewone handigheid bezat) gevraagd, een soort rol-trekpen te maken uit vijf toegeslepen Indische dubbeltjes die gecentreerd tegen elkaar werden geplakt, verbonden door een asje, gevat in een beugel. Er was een propje in inkt gedrenkte watten aangebracht waarlangs de rolletjes draaiden en zo met inkt werden bevochtigd. Ik bezit het apparaatje nog steeds (1985); het werkt nog goed.

Vandaag is voor het eerst de grote kolenkachel in de onderzoekkamer aangemaakt. Tot nu toe mocht er slechts tijdens het ziekenrapport een kolenvuurtje in een oud petroleumblik branden.

Eergisteren is soldaat Doppert, kampnr. 248, door een Japanse wacht rokend op een verboden plaats aangetroffen. Hij werd afgeranseld en in het Japanse wachtlokaal in de houding bij een gloeiende kachel geplaatst. Indien hij even opzij bewoog, werd hij weer geslagen. Resultaat: 2e en 3e graads verbranding van de zijkant van het rechter onderbeen; opname in ons hospitaal (waar hij tot 1 februari 1945 heeft gelegen).

3 dec.

Vanochtend zijn de 27 mannen vertrokken. Vanmiddag zijn 27 nieuwelingen aangekomen uit kamp Fukuoka 1. Ze zien er voor een deel vrij zwak uit. Vaandrig L.A. Mulder (die ik op de KMA in Bandoeng als

patiënt heb behandeld) is hierbij. Ze hebben op een vliegveld gewerkt. Deze groep duid ik bij toekomstige wegingen aan met de letter C.

5 dec.

Vandaag zitten we een jaar in dit kamp.

8 dec.

Twee arrestanten die gestolen hebben en door de Jap zijn betrapt, worden momenteel op middeleeuwse wijze in de wacht bewerkt. Hun gezicht werd met as ingesmeerd, en er werd met gloeiende stukjes hout in de huid gebrand. Hun pijngeschreeuw is op afstand te horen.

Een gewone straf is ook het laten knielen met in de knieholte een stok, waarop af en toe wordt getrapt.

6 dec.

Om 6 u. overleden sergeant 1e klasse M. Mauwer, algemeen stamboek-nr. 204296, kampnr. 52, aan hartverlamming ten gevolge van uitputting (19e sterfgeval).

9 dec.

Fuselier W.A. Görlitz, kampnr. 494, is beklemd geraakt in de mijn. Hij werd met een ernstige bekkenfractuur en inwendige bloeding in het Japanse hospitaal opgenomen. Daar kreeg hij een bloedtransfusie, afkomstig van onze eigen mensen. Na de eerste shock was er een aanmerkelijke verbetering. Stam als verpleger daar achtergelaten.

Aangezien ik bij alle kampbewoners de bloedgroep had bepaald, was er weinig vóóronderzoek nodig om een donor uit te kiezen. Bovendien verkeerden wij destijds nog in het begin van de ontwikkeling der wetenschap betreffende de bloedgroepen. Groep O werd beschouwd als 'universeel donor' en we zochten de donor dus meestal onder de O-mensen. Wel had ik in deze tijd van algemene ondervoeding grote scrupules bij het aanwijzen van een donor. Wij waren allen ondervoed, de een meer dan de ander. Relatief in goede conditie ver-

Doorlopend nummer	Namen, voornamen, bijnamen, landaard, beroep, godsdienst en leeftijd	Geboorte- en laatste woonplaats, dan wel plaats van herkomst	Dagtekening der opmerking in de gevangenis of overtrekking tot de categorie der veroordeelden handtekening van het Hoofd der gevangenis	Vonnis of arrest krachtens vertooning waarvan tot opnemning als veroordeelde is overgegaan	Aard en duur der straf
1	Vers 112	T. H. - 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht
2	Williams, J.	1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht
3	plaatje 101a	1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht	11-11-1122 - 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht, 1122 Dordrecht
4	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
5	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
6	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
7	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
8	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
9	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
10	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
11	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
12	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
13	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
14	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
15	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
16	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
17	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
18	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
19	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			
20	+	Overleden 7-2-45 om 17.15 u. in Fukuoka, Japan, aan Oorlogse honger (R. Amulog)			

Een bladzijde uit het 'Tjima-register', waarin persoonlijke gegevens van de kampbewoners werden genoteerd. De kruisen geven sterfgevallen aan. Aan de kolomkoppen herkent men het gevangenisregister.

keerde het keukenpersoneel, begrijpelijk, want de dienst was er minder zwaar, en er viel daar altijd wel wat af dat genuttigd kon worden. Als er een donor nodig was, werd die dan ook meestal daar gevonden.

11 dec.

Bij de Japanse 'verplegers' geroepen, ditmaal voor onderzoek van 'Flippie' [een Japanner] die zich weer eens ziek voelt zonder dat hem wat mankeert. Na het onderzoek kreeg ik een volle kop aangelengde alcohol (gelijke delen alcohol 96 procent en thee). Ik dronk één kop, de verplegers twee. Dit was nu eens alcohol afkomstig uit het Japanse hospitaal, zodat ik met genoeg revanche nam voor alle alcohol die zij van ons hadden opgedronken.

Op last van de Jap is Phil de Boers heden naar het Japanse hospitaal getransporteerd. Men wil daar de humerus operatief fixeren.

Met de kachel in de onderzoekkamer hebben we moeilijkheden. De 'grammofoonplaat' (een Japans soldaat) ontdekte dat onze schoorsteen rookte, en dat mag niet. De kachel moest dus uit. Daarna konden we hem weer aanmaken, maar we moesten stoken met van de grond opgeraapte kolen.

12 dec.

Stam bericht dat hij vannacht van 'steekmans' een geweldige afromming heeft gekregen, zonder begrijpelijke reden.

13 dec.

Vandaag kreeg brigadier Zuilenberg, kampnr. 192, stokslagen, omdat hij groente had weggenomen en opgegeten. Onderluitenant De Haas (een oudere, reeds grijzende, brave man) kreeg opdracht, hem de stokslagen toe te dienen. Aangezien hij niet hard genoeg sloeg naar de zin van de Jap, moest de toban (loopjongen) Peters hem die stokslagen geven, en aangezien Peters niet hard genoeg sloeg, kreeg hij zelf slagen van de Jap. Intussen is Zuilenberg vreselijk afgetuigd door de Jap zelf.

We zijn heden verrast met een grote zending mikans (mandarijntjes), 12 per man, verstrekt door de Jap.

Het aantal zieken neemt voortdurend toe. Het kamphospitaal ligt vol, nu beginnen de barakzieken zich te vermeerderen. Er zijn veel patiënten met buikklachten, influenza, opgezwollen benen. Enige gevallen van aanhoudende koorts, lijkend op tyfus. Laboratorium-onderzoek niet mogelijk. Symptomen: sterk schommelende temperatuur gedurende ongeveer 12 dagen, dan in drie dagen ontkoortsing. Lichte diarree, dun, geel, zonder bloed of slijm. De tong lijkt op tyfus-tong. Sensorium intact. Huid was-achtig, mogelijk door bijkomstige oorzaken: licht huid-oedeem? Geen roseolae (rose huidvlekjes) te zien. Milt niet palpabel. Lever geen bijzonderheden. Verminderde eetlust. Pols bij één patiënt dicroot, bij allen relatieve bradycardie. Alle patiënten waren een maand geleden tegen tyfus-paratyfus gevaccineerd. Naar verhouding tot de langdurige koorts zijn de patiënten weinig ziek. Momenteel als patiënten luitenant Buyten, Henskes, Dijkman, Stufkens.

14 dec.

Kenmerkend voor de gebrekkige middelen waarmee we moeten werken: na een jaar verblijf hebben we nog geen behoorlijke steekpan, en geen stilletje. We hebben een stilletje geconstrueerd: een plank met een gat erin, en eronder een omgekeerde helm. Een glazen urinaal dat we hadden, is stuk, wordt niet vervangen. De patiënten urineren in lege melkblikken. Nu zijn we bezig, houten bakken met 'gebietst' cement te bekleden om ze als po te gebruiken.

17 dec.

Om 19.45 u. overleden Eur. fuselier W. A. Görlitz, algemeen stamboeknr. 90947, kampnr. 494, aan de gevolgen van het ongeluk, beschreven op 9 december (fractuur van het os ilium en os ischium links; inwendige bloeding. Bloed uit de anus. Herhaaldelijk bloedtransfusie gehad. Necrose en demarcatie van perineum (20e sterfgeval).

18 dec.

De uitvaart van Görlitz ging gepaard met veel Japans vertoon. Het

lichaam opgebaard, onze jongens in carré, Japanse autoriteiten en soldaten. De Japanse autoriteiten kwamen een voor een een buiging maken. Reden: de dood is het gevolg van een mijnongeluk. Dat schijnt niet te mogen. Vandaar ook dat ze in het Japanse hospitaal zo veel moeite hebben gedaan om G. te redden. Het was evenwel een zo primitieve beweging en de behandeling was zo onkundig dat er niet veel succes te behalen viel. Rondom de patiënt, toen hij nog leefde en een flinke shock had, tien gillende verpleegsters en oppassers. Morfine mocht niet worden gegeven, ondanks de afen toe hevige pijn, omdat er 'Herzschwäche' was. (G. klaagde over pijn in de borst, waarschijnlijk direct gevolg van de klap.) Zeer gebrekkige bloedtransfusie. Hard bed, geen windkussens. Bed te klein voor een Europeaan van gemiddelde lengte (1,76 m). Centrale verwarming aanwezig, maar in de ziekenzaal een ontbrekende ruit, en een niet sluitende deur.

Heden 450 grote dozen van het Amerikaanse Rode Kruis aangekomen, waarvan 127 voor ons kamp bestemd. Grote vreugde! Als er maar niet te veel aan sommige vingers blijft hangen, zoals van de zending vorig jaar. We gebruiken momenteel per dag in de ziekenzaal één blik DOMO-melk en een blik vlees of vis. Waarschijnlijk kunnen we nu twee blikken DOMO per dag gaan verstrekken.

20 dec.

De Japanse luitenant wil vandaag plotseling alle krijgsgevangenen zelf wegen. Hij begrijpt niet, dat ondanks de grotere porties rijst de gewichten blijven dalen. Hij denkt vermoedelijk dat wij verkeerde uitkomsten van de wegingen opgeven. Ben benieuwd naar het resultaat. Reeds is gebleken dat van de 8 aanwezige officieren één gelijk in gewicht is gebleven, van de overigen zijn de gewichten 1-3 kg gedaald (resultaat van 'kaikon'-werk zonder dat de voeding vermeerderd wordt).

Uitkomsten van de wegingen: groep A: 55,6 kg (-0,5), groep B: 58,95 kg (-1,15), groep C: 55,5 kg. Totaal gemiddeld gewicht: 56,24 kg.

21 dec.

Heden om 13.30 u. in mijn 2 ten gevolge van een aanrijding door een kolenkar plotseling overleden landstormsoldaat 2e klas A.P. Impal, algemeen stamboeknr. 59199, kampnr. 357. Doodsoorzaak: contusio cerebri en fractura capitis (21e sterfgeval).

22 dec.

Heden uitvaart van Impal met dezelfde ceremonie als bij Görlitz (zie 18 dec.).

23 dec.

Door de Jap kleine ijzeren koolpotten verstrekt ter verwarming van de ziekenzalen; ook eierkolen om ze te stoken.

Heden drie patiënten voor operatie hemorroïden naar het Japanse hospitaal.

24 dec.

Vannacht om 01 u. plotseling overleden C. W. van den Vrijhoef, brigadier M.L., algemeen stamboeknr. 97536, kampnr. 42; vermoedelijke doodsoorzaak: hartstilstand ten gevolge van uitputting. De patiënt had diarree, was de vorige avond nog op rapport gebracht wegens het uitwassen van zijn bevulde broek in de badkamer. Uitwendige schouwing: magere man, geen verwondingen, ogen dicht. Geen tekenen van doodstrijd. Geen vergif op hem gevonden (22e sterfgeval).

Hedenmiddag om 16.30 u. overleden Robin Olive, landstormsoldaat, algemeen stamboeknr. 97405, kampnr. 526, aan pneumonia crouposa dextra (23e sterfgeval).

25 dec.

Kerstmis. Allen hebben vrij. De werkers uit mijn 2 komen echter pas om 9 u. thuis. Er is overvloedig eten, gevarieerd. Veel Rode-Kruisvoedsel. In totaal zijn hier 127 + 124 dozen van het Amerikaanse Rode Kruis ontvangen. Kerkdienst geleid door soldaat J. Oosterhoff (van be-

roep MULO-onderwijzer). 's Avonds grote maaltijd. Kerstliederen door het koor en door het officierenkwartet. Rei van Vondel uit de Gijsbrecht: 'O, Kerstnacht, schoner dan de dagen'. Kerstverhaal door mij geschreven 't Licht dat ontsteekt' (door Oosterhoff voorgelezen). Toespraak van mij: 'Wij zijn een grote familie geworden, ik voel mij pater familias. Er zijn ondeugende kinderen die ik gestraft heb, en goed oppassenden die ik geprezen heb. Toch vormen we één familie. Laten we dat beseffen en voor elkaar wat meer over hebben.' Iedereen tevreden en gesticht.

Er waren vele patiënten in het kamphospitaal en vele kwartierzieken op de barakken die niet bij het feest aanwezig konden zijn. Wij zorgden ervoor dat zij hun deel van het lekkers kregen. Bovendien gingen wij met het officierenkwartet overal langs en zongen onze liederen. Er was veel ontroering, niet alleen onder de patiënten, ook onder ons, zangers.

26 dec.

Iedereen weer aan het werk.

Merkwaardig in dit kolenland: geen kolen beschikbaar. Wij krijgen alleen kolengruis voor de kachels, de keuken, het badhuis. We laten in de weggegooide as naar niet opgebrande kolen zoeken.

Er zijn weer veranderingen op komst in de samenstelling van het personeel voor de keuken en voor het badhuis. De Jappen houden van veranderingen. Elk ogenblik kunnen ze met een nieuw plan komen; dat beschouwen ze als blijk van initiatief. Als alles geregeld zijn gang gaat, is er voor hun gevoel iets mis.

Heden om 16.15 u. plotseling in de ziekenzaal gestorven Johan Cornelis Noordhoorn, landstormsoldaat tweede klasse, algemeen stamboeknr. 17397, kampnr. 60. Hij was een chronische amoebenlijder, maakte het echter de laatste tijd vrij goed, hoewel hij erg mager was. Hij stond op om naar het privaat te gaan en zakte dood in elkaar: hartstilstand ten gevolge van doorstane uitputting en zwaktetoestand (24e sterfgeval).

Enige tijd geleden een fles met 1000 tabletten Parke Davis sulfadiazine bij 'Boris' op tafel zien staan. Zeer in mijn schik, ze zijn kennelijk voor ons bedoeld, en Boris is de slechtste niet. Ik had reeds 28 tabletten ontvangen voor Olive (die inmiddels is overleden, zie 24 dec.).

Overigens is het merkwaardig dat deze medicijnen die van het Rode Kruis afkomstig zijn, niet zonder meer aan ons worden overhandigd. Toch zijn we er in dit opzicht niet slecht aan toe. De 27 op 3 december aangekomen gevangenen vertellen dat in hun vorige kamp (600 gevangenen, 2 Nederlandse doktoren: De Wijn en Ensing, 1 Engelse, 1 Amerikaanse arts) voor elk tablet aspirine eerst verlot aan de Japanse dokter moest worden gevraagd.

27 dec.

Luitenant Dissevelt, die de Rode-Kruisartikelen beheert, heeft een plan ontworpen, waardoor het mogelijk wordt, om de andere dag iets te verstrekken aan het hele kamp, bovendien aan het ziekenhuis per dag 3 blikken KLIM-melk à 450 gram en 1 blikje vlees of zalm.

Dit plan zou bij uitvoering een zegen hebben betekend voor onze ondervoede mensen. Het mislukte evenwel doordat de voorraad Rode-Kruisartikelen gelimiteerd was en niet regelmatig werd aangevuld.

1 jan.

Algemene rustdag. Verstrekking van Rode-Kruisartikelen. Gelukwensen. Middagbijeenkomst met familie-sfeer. Liederen, gedichten, toespraak.

Mijn plan is, op elke rustdag een dergelijke familie-bijeenkomst te beleggen, met een toespraak 'van hart tot hart'. Op Kerstmis was het: wij zijn in één jaar tot een grote familie gegroeid. Heden: wij zijn soldaten, omdat de Jap ons als zodanig gevangen houdt, en omdat dit onze plicht is tegenover het eigen land. Volgende keer: als soldaten hebben we discipline nodig.

De eerste januari is de verjaardag van alle Japanners. Individuele verjaardagen worden niet gevierd. Ze noemen die dag hun Christmas.

Alleen de Japanse keizer heeft een eigen verjaardag.

Luizenplaag, met name kleepluizen, zowel op de barakken als in de ziekenzaal. Ook in mijn kleren luizen aangetroffen. We hebben een primitieve stoominstallatie geconstrueerd op de kachel in de onderzoekkamer. Daarmee lukt het een stel kleren in een halfuur uit te stomen. We zullen trachten, de ziekenzaal systematisch te ontluizen.

We hadden een schema opgesteld. Elk halfuur verscheen er iemand ter ontluizing. Hij kleedde zich uit, waarna zijn kleding in het stoomapparaat werd gedaan; hij zelf bleef naakt bij de kachel zitten. Het werd al gauw een soort 'uitje', waarbij grappen werden gemaakt, en men zich even kon ontspannen. Bij het helpend personeel ontwikkelde zich een ware jachthartstocht.

Vele [loze] geruchten doen nog steeds de ronde en worden gaarne geloofd. Vaandrig Duque vertelde [als grap] aan iemand dat de Japanse commandant geen krentenbrood meer zou laten maken, omdat gebleken was, dat er in één brood één krent meer zat dan in een ander. Gevolg

was, dat in alle ernst enige personen gevraagd hebben, of we over dat bezwaar wilden heenstappen en alsjeblieft weer krentenbrood wilden laten maken.

Vandaag kreeg iedereen een stuk knoflook te eten, als genees- en voorbehoedmiddel tegen diarree. Volgens de Japanners zou er veel diarree zijn. Gisteren bleek mij bij navraag onder de kwartierzieken, dat er twee diarree-patiënten waren, in de ziekenzaal zes.

Zulke bevliegingen heeft de Jap meer gehad. Vorig jaar moest iedereen na thuiskomst uit de mijn met een permangaanoplossing gorgelen. Er werd een cementen bak voor gemaakt, die echter van meet af aan lekte (en nu nog met zijn opschrift voor het badhuis staat te pronken). Het gorgelen is niet langer dan drie dagen voortgezet; toen was de belangstelling verdwenen.

Evenzo is een jaar geleden vitamine aan de troep verstrekt, waarvoor er drie kisten met 'Apeze'-tabletten binnenkwamen. Iedereen kreeg per dag 2 tabletten (terwijl de normale dosis was 20 tabletten). Wij hebben toen heel wat gesmokkeld ten einde aan enkele patiënten die het werkelijk nodig hadden, de volle dosis te kunnen geven. Deze tabletten zijn waarschijnlijk gelijk aan de bekende Wakamoto-tabletten, bevatten vitamine B (1? 2?). Toen de tabletten op waren, verdween ook de Japanse belangstelling ervoor.

Later kwamen hier Rode-Kruismedicamenten aan met o.a. Multivitaminen, waarin de vitamines A, B₁, B₂, C en D, en waarvan per dag slechts 2 nodig waren.

De stoofjes voor de ziekenzaal branden niet, want er zijn geen eierkolen meer. Regelmatig aanvullen schijnen de Japanners niet te kunnen (of te willen). Onze mensen denken allen eender over de Japanse werkmethode; het is hollen of stilstaan (meer stilstaan dan hollen). Als ze werken, gaat het met een reuze vaart en enthousiasme, en dan zijn ze niet bij te houden. Maar dadelijk daarop verslappen ze plotseling en gaan ze liggen slapen. Als men in de mijn rondkijkt, ziet men overal slapende Jappen. Met als gevolg dat ook onze mensen – althans in sommige afdelingen – uren kunnen slapen.

Ik heb me afgevraagd of het temperament van de Japanners mischien onder invloed staat van het weer hier. Beide zijn grillig. Soms zijn Jappen heel beleefd en vriendelijk; na een ogenblik ziedend van drift, en dan kunnen ze iemand een ongeluk slaan. En het weer: het ene ogenblik prachtige zonneschijn; pal daarop stormwind en hagel.

Sinds 1 januari aanmerkelijke verkorting van de arbeidsduur in de mijn. De dagploeg gaat om 8 u. uit en is om 17 à 18 u. weer thuis. De nachtploeg overeenkomstig. Het schijnt dat er van boven af gemerkt is dat onze gewichten nog steeds afnemen.

5 jan.

Plotseling weer weging door de Japanse commandant.

Gemiddeld gewicht groep A: 55,8 kg (+ 0,2).

Gemiddeld gewicht groep B: 58,8 kg (- 0,15).

Gemiddeld gewicht groep C: 55 kg (- 0,5).

Gemiddeld gewicht ABC: 56,25 kg (+ 0,02).

[Een opmerking:] Gewone honden [bij ons in Indië en Nederland] defaeceren, en daarna trappen ze met hun achterpoten zand over de faeces heen [indien er zand ligt; maar ook op een stenen ondergrond trappen ze met de achterpoten achteruit, waarbij deze beweging dus gereduceerd wordt tot een gebaar]. Japanse honden [althans de honden die ik in Japan gezien heb] doen niets van dit alles; ze defaeceren en lopen weg.

7 jan.

Stam is terug uit het Japanse hospitaal, is vervangen door Lantzius. Het gaat goed met Phil de Boers.

Toen hij later terugkwam in het kamp bleek evenwel dat de fractuurstukken in abnormale stand aaneengegroeid waren. Gelukkig kon hij na de oorlog in Australië door een orthopedisch chirurg worden geopereerd, waarbij de beenstukken in de linker arm werden gebroken en opnieuw werden gezet, zodanig, dat hij zijn beroep van violist kon hervatten.

Op 1 januari werden de Nederlandse officieren bij de Japanse commandant geroepen; we kregen bier in kopjes, en zeewier en gedroogde inktvis plus gezouten viskuit.

Later werden we nogmaals onthaald door Takaki, die bij 'Boris' zat te pimpelen. Alweer alle officieren (en apothekersassistent Morin) binnengeroepen en onthaald, ditmaal op saké. Allen moesten drinken uit een zelfde klein metalen kommetje dat één slok bevatte. Takaki zat in kimono met gekruiste benen op een divantafel, tegenover 'Boris', met de saké in een Japans vaasje tussen hen in. Hoeveel beter staat hun de kimono dan het westerse uniform.

8 jan.

'U maakt de ellende in de mijn niet zelf mee. U kunt er zich geen idee van vormen!' hoor ik telkens. Inderdaad, en ik prijs mij gelukkig met mijn bevoorrechte positie. De arbeid die ik verricht, vergt geen calorieën, en ik ben slechts weinig vermagerd. Wel heb ik lichte beriberi met wat oedeem van de onderbenen.

Anderzijds is het gelukkig dat ik nog normaal kan oordelen, terwijl het oordeel van de meesten door de ellende vertroebeld is. Als kampcommandant is het nodig met gezond verstand te oordelen. Hij moet de mensen kunnen begrijpen; hij moet de Rode-Kruisartikelen eerlijk kunnen verdelen; in mijn geval moet ik bovendien als arts de mensen een optimale medische behandeling kunnen geven.

9 jan.

Er is een inspectie op komst. Er worden grafieken gemaakt, het kamp wordt gereinigd, er heerst algemene bedrijvigheid. Op ziekenzaal 2 worden de tbc-patiënten geïsoleerd. De gang is versperd; de andere patiënten moeten voortaan door de buitenlucht (ook bij regen en hagel) naar het privaat. Voor de tbc-patiënten is een privaat afgesloten. Ook zij moeten daarheen door weer en wind, via hun raam.

Diep in de mijn vindt er contact plaats tussen Jappen en onze mensen. Een sergeant van ons, die enig Japans verstaat, heeft er herhaal-

delijk bijeenkomsten met een oudere Japanse vrouw die daar werkt. Af en toe brengt zij hem voedsel, bv. bonen, die dan verpakt zijn in een (Japanse) krant. De sergeant neemt de krant mee naar het kamp, ergens weggestopt, bv. in zijn schoenen, en brengt hem naar luitenant Dissevelt. Deze gaat zitten lezen, terwijl om hem heen enkele officieren op de uitkijk zitten. De Jappen denken dat Dissevelt alleen maar Japans kan spreken, ze weten niet dat hij het ook kan lezen! Via dergelijke binnengesmokkelde stukken krant krijgen we enig nieuws te horen, in het bijzonder dat er grote zeeslagen worden geleverd waarbij de Amerikanen worden verslagen, eerst ver weg, dan steeds dichterbij Japan. Luitenant Rees stelde een kaart samen van het Pacific-gebied, waarop hij aantekende waar een slag had plaatsgevonden. De kaart werd verborgen gehouden onder de rieten vloerbedekking (tatami).

Dit dagboek had ik steeds open en bloot op tafel laten liggen in de onderzoekkamer, samen met het ziekenregister. Vaak had ik er een stapeltje boeken bij liggen. Toch heb ik het één keer laten wegstoppen, toen geruchten over grondige inspecties de ronde deden. Na een paar dagen durfde ik het weer op zijn gewone plaats te laten liggen.

Iets dergelijks heeft zich voorgedaan met betrekking tot mijn leerboek Hebreeuws. Dissevelt zei op een dag dat hij een gesprek had gehad met de Japanse commandant, die tegen hem had opgemerkt dat hij heel goed wist dat ik een jood was en dat ik een Hebreeuws boek bezat. Toen heb ik dit leerboek eveneens enige tijd laten wegstoppen, en het later, toen er na enige tijd geen ongunstig teken was geweest, weer op mijn stapeltje gelegd.

Beleefdheden en attenties worden tussen de kampgenoten niet meer gepleegd. Wel is het nog steeds 'meneer' zus of zo, ook onder soldaten van gelijke rang.

Voor beroepsmilitairen zou dit ongewoon zijn; er waren bij ons echter vele gemilitariseerde burgers die al een zekere positie in de maatschappij hadden bereikt, met titels en universitaire graden.

Maar elkander respecteren, denken aan de belangen van een ander, dat komt weinig of niet meer voor. Men denkt alleen aan zichzelf. Men luistert alleen naar zichzelf. Tijdens consultatieve gesprekken met mij luistert men maar half naar mijn raad, en is die al spoedig vergeten. Men interrompeert op onbeleefde manier om vragen te stellen die niets met het onderwerp van gesprek te maken hebben, maar meestal een of ander baatzuchtig verzoek inhouden. Ik probeer hier iets aan te doen, houd o.a. strikt de hand aan het kloppen op de deur voordat men bij mij binnenkomt.

De officiële rijstporties per man zijn thans als volgt: zieken 300 gram, binnenwerkers 570, werkers in de buitenmijn 705, in de benedenmijn 805 gram.

14 jan.

De verwachte inspectie heeft gisteren plaatsgehad en is kalm verlopen. Daags tevoren is er een vóór-inspectie geweest. Sergeant Jasuda had bedreigd, dat als de barakken niet netjes zouden zijn, hij alle dekens en overjassen zou afnemen en dat we een week in de kou zouden zitten.

Gisteren liet de Japanse commandant weten dat iedereen 's morgens en 's avonds de rug en borst moest afwrijven en tweemaal per dag moest gorgelen met koud water. De officieren zouden voor de uitvoering van deze order verantwoordelijk worden gesteld. De Japanse bewakers zouden het controleren. Hedenochtend is de komedie begonnen. De officieren haastten zich onmiddellijk na de tenko-bel naar de barakken om te waarschuwen als er een Jap aankwam.

Hagedoorn heeft kinderen, maar geen foto's. Nu komt hij elke dag bij Vink, die wél foto's heeft, met het verzoek zijn foto's te mogen zien. Mijn eerste impuls was, ook mijn foto's te laten zien, om H. een plezier te doen. Maar ik kon er toch niet toe komen, had het gevoel dan iets intiems prijs te geven.

'Fernandel' is een verlegen type Japanner, die door zijn ondergeschikten voor de gek wordt gehouden. Dit wrekt zich nu. Hij heeft

zich plotseling ontpopt als verificateur. Hij controleert alles, ook zijn ondergeschikten. Natuurlijk blijkt dat er (ook in de boeken) geknoeid is. Merkwaardig gevolg is, dat de kampbewoners plotseling van alles veel meer krijgen: visjes, vet, groente, miso (soort bonensoep).

18 jan.

Gemiddeld gewicht groep A: 55,4 kg (− 0,4).

Gemiddeld gewicht groep B: 58,3 kg (− 0,5).

Gemiddeld gewicht groep C: 54,2 kg (− 0,8).

Gemiddeld gewicht ABC: 55,8 kg (− 0,46).

20 jan.

Kort geleden enige balen Rode-Kruiskleding ontvangen, welke heden uitgedeeld. Zeer summiere verstrekkingen, bv. per man één trui of één borstrok of één pyjamabroek. Verdeling door loting bepaald, terwijl iedereen slechts dat ontvangt wat hij nog niet heeft.

Sinds gisteren heeft 'Fernandel' het hospitaal grotere porties rijst toegewezen. Maar 'Koka' weigert het meerdere in beras (= ongekookte rijst) aan de keuken te verstrekken, zodat het van de algemene pot af zou moeten, hetgeen niet mogelijk is.

21 jan.

Overleden om 7.55 u. Camil Achil Bulckaën, landstorm-sergeant eerste klasse infanterie, algemeen stamboeknr. 223202, kampnr. 149, aan hartzwakte door langdurige ziekte (herpes zoster, gevolgd door multiple abcessen van beide onderbenen, en dysenterie) (25e sterfgeval).

22 jan.

Heden getekend voor de ontvangst van '574 cartons (4 parcels each) food parcels; 9 bales men's woolen clothes; 5 bales men's overcoats'.

Vandaag zijn er 9 zakken eierkolen voor de ziekenzaal gefourageerd; daarvan ging één naar 'Fernandel', drie gingen naar 'Focking', vijf naar 'Sweet'.

Besprekingen tussen 'Fernandel' en luitenant Dissevelt, voor het verstrekken van meer Rode-Kruisvoedsel.

24 jan.

Er zijn Japanse sokken voor ons aangekomen, voor ieder één paar. Hoe gaat echter de uitdeling? Iedereen die een stel sokken inlevert, krijgt een paar nieuwe. Aangezien niet iedereen oude sokken heeft, zullen er dus sokken overblijven, en dus hebben de Japanners alvast hun eigen (kantoor-)mensen bedacht met 8 paar per man.

Japanse sokken hebben geen hiel. Voordeel: er zijn geen verschillende maten nodig. Ook gaan ze langer mee, want de sokken kunnen worden gedraaid, zodat het hele oppervlak als loopvlak dienst doet.

Japanners eten ontzaglijk snel, ze zijn in vijf minuten klaar. Ze zwelgen alles snel naar binnen (ook in het Japanse hospitaal, volgens Stam).

Heden kreeg P. opdracht van 'Sweet' om Schravendijk, de kippenhoeder, ergens heen te sturen, intussen een kip de nek om te draaien, in een Rode-Kruisdoos te doen, en aan hem (Sweet) te brengen; hetgeen gebeurd is. 's Avonds werd door luitenant Rees aan 'Sweet' die zelf officier van de week is, gemeld dat op het kippentenko één ontbrak.

Sinds enige tijd doe ik aan verjaardagen. Ik heb een lijst laten maken bij wijze van een kalender, met achter elke datum vermeld de namen van degenen die op die dag jarig zijn. Deze worden dan na het ochtendappél bij mij verwacht; ze krijgen een kleinigheid (Amerikaanse sigaretten, chocolade, uit de Rode-Kruispakketten) alsmede een gelukwens met een handdruk. Men stelt dit erg op prijs. Ik heb vaak een emotionele reactie waargenomen.

25 jan.

Heden 5 kisten toilet-artikelen van het Rode Kruis aangekomen, welke [bij uitzondering] onmiddellijk door de Jap werden uitgedeeld. Er was niet genoeg voor iedereen. Dus kregen alleen die krijgsgevangenen iets, die in de mijn 'goed hadden gewerkt'. De uitdeling ging zeer ongeregeld, zodat de 'heren' het nodige in de wacht konden slepen. 'Focking' kreeg

een naaizakje en een tandenborstel als aandeel; hij smeet beide met een gebaar van minachting in de kachel.

Langzamerhand was het mijn gewoonte geworden, na afloop van het ochtendappél de troep kort toe te spreken, hetzij om de mensen wat op te beuren, hetzij om te waarschuwen, bv. voor bepaalde kwalen. Er waren enkele uitgehongerden onder de mensen, die men dagelijks kon zien zwerven over het kampterrein, op zoek naar wat eetbaars. Ik had herhaaldelijk waargenomen dat iemand met zijn vingers in een vuilnishoop dook en iets naar zijn mond bracht. De spraakmakende gemeente vond er al spoedig een naam voor: mestkevers. Bij mijn toespraken waarschuwde ik de mensen voor dergelijke uitwassen. Ik kon aantonen dat juist de 'mestkevers' een kwade kans liepen, en dat verscheidene hunner ernstig ziek waren geworden of zelfs waren overleden.

Overigens bleek dat de Jap zich afvroeg wat ik aan de mensen te zeggen had. Zij droegen sergeant Peters op, te onthouden wat ik zei, en dat aan hen over te brengen. Peters, die een paar woorden Japans sprak, en juist in die periode door mij wegens zwakte was thuisgehouden, vertelde mij wat hij de Japanners had meegedeeld; ik zou gezegd hebben dat men goed moest werken, en dat men ontzag moest hebben voor de Japanse keizer.

26 jan.

Razzia door de Jap om 'drukkers' [mensen die zich aan het mijnwerk onttrokken] op te sporen. Dissevelt en ik werden gedurende twee uren op het Japanse kantoor gehouden, alwaar wij getuige waren van stokslagen en andere 'straffen'. Als gevolg van de razzia werd een nieuwe regeling voor de zieken opgesteld; deze moeten nu zelf op kantoor komen om vrij te vragen.

31 jan.

Verjaardag van prinses Beatrix. Toespraak op ochtendappél. Gestraften voor vandaag vrijgesteld. Extra sigaretten van het Rode Kruis uitgedeeld.

Van af heden komen er elke tien dagen 30 pakken van het Amerikaanse Rode Kruis, dat is $2\frac{1}{2}$ maal zoveel als tot dusverre. Per dag gaan nu zes blikken melk naar het hospitaal, plus 10 flesjes van de boerderij, dat is in totaal 23,5 liter melk. In verband met deze vermeerdering van belangrijke voedingsmiddelen zullen we gedurende februari als proef aan de gestraften de eiwitten en vetten toestaan en hun alleen zoetheid en sigaretten onthouden.

Gisteren zijn alle 26 influenza-patiënten naar de nieuwe barak 2 overgeplaatst. Gisterenochtend kregen wij bovendien de opdracht dat officieren en verplegend personeel naar de nieuwe barak 2 moesten verhuizen, en dat de influenza-patiënten tijdelijk op onze barak zouden worden ondergebracht. Gelukkig heb ik dit kunnen afwenden. Er is sinds drie dagen een influenza-epidemie, tot dusverre niet ernstig. Het hospitaal is echter vol, zodat de patiënten op hun barak moeten blijven liggen. Derhalve zijn deze patiënten door de Japanse luitenant op de nieuwe barak geïsoleerd.

4 febr.

Om 7 u. overleden Gasper Raible, soldaat eerste klasse, algemeen stamboeknr. 97081, kampnr. 194, aan hartzwakte ten gevolge van enteritis acuta plus abces linker onderbeen, en uitputting (26e sterfgeval).

5 febr.

Om 16.10 u. overleden Lucas Doornbos, marinier eerste klasse, algemeen stamboeknr. 3661/M, kampnr. 462, aan inanitie na chronische enteritis (27e sterfgeval).

6 febr.

Om 11.15 u. overleden Johannes Pieter Smits, landstormsoldaat 2e klasse infanterie, algemeen stamboeknr. 58704, kampnr. 355, aan bronchopneumonie (28e sterfgeval).

7 febr.

Om 17.15 u. overleden Johannes Bernardus Croese, sergeant eerste klasse infanterie, algemeen stamboeknr. 2824/R, kampnr. 51, aan kroepuze pneumonie (29e sterfgeval).

De influenza-epidemie neemt af. Er zijn thans verscheidene patiënten met pneumonie; sulfadiazine werkt uitstekend. Het hospitaal is overvol. We verstrekken momenteel 9 blikken melk plus 3½ liter verse melk per dag. Ongeveer twintig mensen krijgen een liter melk per dag!

Gisteren is een Japanse eerste luitenant aangekomen, die volgens gerucht onze nieuwe kampcommandant wordt.

9 febr.

Overleden om 21.15 u. Willem Frederik Brugman, landstormsoldaat infanterie, algemeen stamboeknr. 77796, kampnr. 119, aan plotselinge hartzwakte na uitputting door ondervoeding (30e sterfgeval).

11 febr.

Overleden om 5.30 u. Hendrik Rant, landstormsoldaat, algemeen stamboeknr. 25802, kampnr. 513, aan hartstilstand tijdens acute bronchitis (31e sterfgeval).

Gisteren werd ik ontboden bij de nieuwe Japanse commandant, een 'Lebemann' op leeftijd. Heeft meer pose dan zijn voorganger; spreekt behalve Japans enkele woorden Engels.

14 febr.

De nieuwe Japanse commandant treedt rustig op, zelfverzekerd, rechtvaardig, mild. De voortekenen zijn goed. De Jappen vliegen voor hem. Er mag niet meer geslagen worden, anders dan op zijn bevel. Onze keuken krijgt meer van alles.

15 febr.

Overleden om 3.45 u. Johan Pieter Jan van Dormolen, landstormsol-

daat infanterie, algemeen stamboeknr. 236209, kampnr. 490, aan kroepuze pneumonie plus exsudatieve pleuritis sinistra (32e sterfgeval).

Overleden om 7.30 u. Jan van der Schuit, sergeant eerste klasse artillerie, algemeen stamboeknr. 91553, kampnr. 140, aan uitputting (sterke vermagering) plus abces van de rechter gluteus (33e sterfgeval).

De reactie van de nieuwe Japanse commandant op deze sterfgevallen is, dat we tweemaal zo veel Rode-Kruisartikelen krijgen, met dagelijkse vleesporties van ongeveer 100 gram.

Achteraf beschouwd moet er een gemeenschappelijke oorzaak zijn geweest voor de sterfte van 8 patiënten in een tijdsbestek van elf dagen (4-15 februari). Tóch influenza-epidemie?

Door de vele sterfgevallen kwam ik in nauwer contact met het overlijdensproces. De meeste artsen zijn bij het sterven van hun patiënten niet persoonlijk aanwezig. Zelfs als wachtdokter in de militaire hospitalen op Java had ik het sterven zelf vrijwel nooit meegeemaakt en stierven patiënten eigenlijk alleen in tegenwoordigheid van verplegend personeel en, soms, bloedverwanten. Hier in het kamp was het anders: in de meeste gevallen was ik zelf aanwezig, samen met de verplegers Stam en Doup. Ik leerde – net als vele geroutineerde verpleegsters – de naderende dood herkennen.

[Uit mijn privé-dagboek] Stam en ik stonden onlangs aan het sterfbed van een jonge kerel, die zich tijdens zijn leven in dit kamp als een schooier had gedragen en zijn kampgenoten door zijn diefstallen veel schade had berokkend. Ik zei: wie zal straks om hem treuren? – Hij lag reeds in coma, sinds enige uren sub finem vitae. De ademhaling ging steeds slechter en het longoedeem werd steeds sterker. Een halfuur later deed hij zijn laatste ademteug, waarna zijn kin omlaag zakte. Ik stond nog even in gedachten en ook Stam verroerde zich niet. Dan deed ik mijn plicht en drukte de jongen zacht de ogen toe. En uit ieder oog welde een halve traan.

20 febr.

Inspectie van de Japanse kolonel, hoofd van alle krijgsgevangenen-

Twee bladzijden uit het dagboek-journaal, open-
geslagen op de periode van 7 tot 23 augustus 1945.

kampen. Zeer goed resultaat. De kolonel is o.a. op de boerderij geweest, naar men zegt om die te inspecteren, in verband met de aangekondigde komst van 150 officieren van verschillende nationaliteiten die in ons kamp zullen worden ondergebracht en op de boerderij zullen worden tewerkgesteld.

De nieuwe Japanse commandant handhaaft een strenge tucht. De zindelijkheid is sterk verbeterd. Roken mag alleen op bepaalde uren, waarvoor de bel wordt geluid. Reveille om 5.15 u. Appél om 5.30 en 20 u.

27 febr.

Mededeling van de Japanse commandant dat we per maand twee telegrammen via het Rode Kruis aan familie mogen verzenden. Tien woorden; de kosten bedragen Y 25,—, te betalen door de geadresseerde.

Deze mededeling viel natuurlijk in goede aarde. Velen hebben van de gelegenheid gebruik gemaakt om iets van zich te laten horen. Het is mij echter niet bekend of er ook maar één van deze telegrammen is ontvangen, en dus ook niet of ze wel zijn verzonden.

Alle werkers van mijn 5 zijn overgeplaatst naar mijn 8, behalve de bovenwerkers, die blijven bij mijn 5.

Sinds het optreden van de nieuwe Japanse commandant wordt er in mijn 8 niet meer geslagen; in mijn 2 nog wel. Betreurenswaardig gevolg is, dat onze jongens een arrogante houding aannemen, hetgeen aan de Japanse commandant werd gerapporteerd. Ik heb op appél gewaarschuwd; we moeten alles doen om de goede wil van de commandant niet te verspelen.

Sinds het optreden van de nieuwe Japanse commandant ontvangt een ieder vier sigaretten per dag, en een heel stuk zeep. Vroeger kregen alleen de werkers in de beneden-mijn zeep.

1 maart

Grote geruchten dringen van buiten tot ons door. Officieel nieuws krijgen we niet. Van de grote strijd in de Pacific merken we (officieel) niets.

Voor ons is het een belangrijke gebeurtenis dat 'Prikmans' overgeplaatst is, men zegt naar het front.

3 maart

De elektrische centrale van de mijn heeft vandaag stilgestaan, naar men zegt omdat er geen kolen (!) waren.

Heden zes kisten Rode-Kruismedicijnen ontvangen, waarbij veel waardevols. Echter ook plasma en andere zaken die wij hier niet kunnen toepassen.

De Japanse commandant verstaat vijf woorden Engels, ik versta tien woorden Japans. Geholpen door gebaren voeren wij hele gesprekken.

De commandant heeft mij 'verantwoordelijk' gesteld voor de patiënten; ze mogen niet dood gaan. Ik heb de commandant gezegd dat ik vaak, om tot een betere diagnose te komen, mijn medische boeken nasla en daarin studeer. 'Niet doen' zegt de Japanner, 'boeken lezen is niet goed; de mensen beter maken, dat moet U doen.'

Er hebben zich vele (ongeveer twintig) gevallen voorgedaan van ribaandoeningen, waarvan 10 à 15 zetelen in het kraakbeen van de rechter ribbenboog. Palpatorisch niets te merken. Geen fractuur te voelen. Eén patiënt (Eigenhuizen) is in het Japanse hospitaal geröntgend, zonder dat men een fractuur kon ontdekken. De patiënten hebben pijn bij het ademen en hoesten; ze kunnen niet op de zieke zijde liggen. Er is sterke drukpijn en vrij duidelijke opdrukpijn. De aandoening gaat bijna steeds gepaard met hoesten; meestal gaat het hoesten vooraf aan de pijn. Aan de longen percutorisch en auscultatorisch meestal geen abnormale bevindingen. Twee patiënten (Brauckmann en Holtzapfel) hebben de pijn gedurende een verblijf in ons hospitaal gekregen; de pijn begon plotseling. Deze patiënten hadden een chronische bronchitis resp. subacute bronchopneumonie. Is het een 'kampverschijnsel'? Ligt het aan de voeding? Tekort aan eiwit? Aan vitamine? Is het anatomisch substraat een subfractuur van een ribkraakbeen, ofwel een aandoening van de diafragmapijlers of van de aanhechting van andere hoestspieren die door overstraining een analoge verandering ondergaan als de tennisarm?

Deze aandoening had al eerder mijn belangstelling gehad. In 1941 was ik leraar en behandelend arts aan de KMA in Bandoeng (opleiding beroepsofficieren) en bij het CORO (corps opleiding reserve-officieren), en had daar enige gevallen te zien gekregen die leken op hetgeen ik nu hier waarnam. Maar in Bandoeng begon de pijn meestal na een trauma, zoals een stomp met een afgedekte bajonet tijdens het bajonet-schermen. Ik had een paar van die patiënten naar het Militair Hospitaal te Tjimahi verwezen, waar ze röntgenologisch werden onderzocht. Ook daar werden geen afwijkingen gezien. Het klinisch verloop was telkens hetzelfde: drie weken op, drie weken af, dus eerst gedurende drie weken toenemende pijn, daarna geleidelijke afnemende, ook weer in een tijdsverloop van drie weken.

Veel later, in 1952, verscheen in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde een artikel van W.H.D. de Haas, getiteld 'De ziekte van Tietze', waarin hij patiënten beschreef met een aandoening die veel leek op hetgeen ik in Bandoeng en in het Fukuoka-kamp had waargenomen.

Heden 50 nieuwe boeken van de YMCA ontvangen, waaronder vele van recente datum.

De ontvangen boeken werden gevoegd bij de reeds aanwezige kleine bibliotheek die ik op mijn kamer in beheer had. Er werd weinig gebruik van gemaakt, ook niet door de patiënten. Onder de officieren was er wél belangstelling, begrijpelijk, die hoefden niet naar de mijn, en waren weinig ziek.

Sinds drie weken verstrekken we per dag 13 blikken melk, waarvan 3 aan zwakken en aan lopende patiënten.

7 maart

We hebben in februari van het Rode Kruis gebruikt: meat 332,5 kg, fish 75,9 kg, butter 162,9 kg, cheese 72,9 kg, paté 63,5 kg, pork loaf 19 kg.

Als men kennis neemt van deze hoeveelheden, zou men er zich over kunnen verbazen dat het lichaamsgewicht steeds bleef afnemen, dat

er zo veel zieken waren, en dat er zo velen stierven. Toch was er wel enige invloed te constateren van de ruimere voedingsporties. Het gemiddelde gewicht steeg enigszins (zie 10 maart). Anderzijds kon men aan een daling of stijging van het lichaamsgewicht geen rechtstreekse conclusies verbinden over de voedingstoestand. Velen hadden immers oedeem, dat het ware lichaamsgewicht maskeerde.

Er is momenteel een epidemie van neuritische klachten: 'pijnlijke ongevoeligheid' van handen, voeten, neus, oren; voorts haaruitval, ataxie, duizelingen, verminderde visus, kortademigheid, snelle vermoeibaarheid.

Door de grote hoeveelheid sulfapreparaten zijn we in staat, allerlei chronische darmaandoeningen te bestrijden, met veel succes.

10 maart

Gemiddeld gewicht groep A: 56,76 kg (+ 1,30).

Gemiddeld gewicht groep B: 59,21 kg (+ 0,71).

Gemiddeld gewicht groep C: 55,17 kg (+ 0,87).

Gemiddeld gewicht ABC: 57,15 kg (+ 1,19).

Heden zijn er vele nieuwe krijgsgevangenen aangekomen, waarbij voornamelijk oudere officieren (Engelsen, Amerikanen, Australiërs, Nederlanders; bij de laatste groep ook enkele burgers). Oude bekenden: overste Drost, overste De Waal, kapitein Sjoers, kapitein Yoe. Ze komen van Formosa. Er zijn ook artsen bij, twee Britse (een majoor-chirurg, een kapitein-algemeen medicus) en drie Amerikaanse.

11 maart

De nieuw aangekomen officieren vormen een aparte groep, onder overste Drost. De minderen komen onder mij. De indruk die wij van de nieuwelingen hebben, is die van een ongedisciplineerde groep, vooral het Engelse gedeelte. Zij brachten ongeveer tien zieken mee, van wie één zeer ernstig, die heden is overleden.

Overleden om 16.30 u. bombardier Reginald J. Trew, Regt. Nr. 758266, kampnr. 715, aan hartinsufficiëntie (34e sterfgeval).

Gemiddeld gewicht groep D (de nieuwe groep officieren): 58,85 kg; groep E (de nieuwe groep minderen): 54,93 kg.

13 maart

Onder de nieuwe groep veel diarree (enteritis? dysenterie?) en kouvattingen. Barak 4 ontruimd, zaal 2 over naar barak 4. Zaal 2 wordt thans gebruikt als isolatiebarak voor de enteritis-patiënten. Het aantal verminderde snel: op 10 maart waren er 87, op 11 maart 28, op 12 maart één. Het waren nieuwe, matig ernstige gevallen; de lichtste werden lopend behandeld. Allen kregen sulfaguanidine 2 à 4 gram per dag, gedurende drie dagen.

We ontvangen tegenwoordig als groente alleen lobak (ramenas) en een soort zeewier dat er uitziet als zwarte macaroni. De Jap vindt het buitengewoon slecht (waarschijnlijk omdat het niet zo stinkt als die waaraan zij gewend zijn. Dat is evenwel ook de reden waarom het voor ons nog te slikken is).

Er loopt tegenwoordig in het kamp een Jap rond met een rechte neus, die lijkt op een Indische jongen, helemaal geen Japans gezicht heeft. Men zegt dat hij Hollands verstaat en dat hij gezien is in het uniform van de kenpei (het Japanse leger). Hij blijkt in ieder geval een beetje Engels te spreken, zoals ik zelf heb gehoord.

De Japanse commandant heeft bekend gemaakt dat gevallen van slaan bij hem moeten worden gerapporteerd. Eén geval is al in behandeling.

19 maart

Overleden om 5.15 u. Albert E. Bartholomew, gunner, Regt. Nr. 791382, kampnr. 773, aan hartinsufficiëntie ten gevolge van beriberi (35e sterfgeval). Deze man werd bij aankomst van de nieuwe groep op 10 maart direct in ons hospitaal opgenomen wegens beriberi; hij had zeer sterk oedeem, een zwakke pols, onduidelijke, lallende spraak.

20 maart

Overleden om 1 u. soldaat Louis Henry Jan van Ligten, algemeen stamboeknr. 33710, kampnr. 235, aan encephalitis (traumatica?) (36e sterfgeval). De patiënt is bokser geweest, zou toen van karakter veranderd zijn. Hier in het kamp viel hij steeds op door zijn eigenaardige houding, lijkend op die bij postencefalitisch parkinsonisme: starende blik, glimmend gezicht, propulsie. Hij werd 17 maart in zwaar somnolente toestand opgenomen, raakte langzamerhand in steeds dieper coma, met Kussmaul-ademhaling, wijde pupil rechts, nauwe pupil links, hoofd steeds naar rechts buigend. (Centraal?) braken. Tonische spierkrampen; incontinentie; langzaam stijgende temperatuur.

Sinds vier dagen is er herhaaldelijk luchtalarm; soms zijn er bominslagen te horen, zowel overdag als 's nachts. De Japanners zijn zenuwachtig. Gelukkig mogen we binnen blijven. Eénmaal zijn de nieuwe officieren in de schacht van mijn 8 gestopt, ze hebben daar vijf uren in de kou gezeten, met als gevolg vele kouvattingen. Gisteren zijn zij (na mijn verzoek) binnengebleven.

21 maart

Overleden om 22 u. Gerardus Adolf Cornelis Vliegendhart, sergeant eerste klasse artillerie, algemeen stamboeknr. 84205, kampnr. 255, aan phthisis (open longtuberculose) (37e sterfgeval).

11 april

Gemiddeld gewicht groep A: 56,9 kg (+ 0,14).
Gemiddeld gewicht groep B: 58,77 kg (- 0,44).
Gemiddeld gewicht groep C: 55,37 kg (+ 0,2).
Gemiddeld gewicht ABC: 57,15 kg (onveranderd).
Gemiddeld gewicht groep D: 57,8 kg (- 1,05).
Gemiddeld gewicht groep E: 53,43 kg (- 1,5).

12 april

Overleden om 7.05 u. captain Robert W. Hunt, Regt. Nr. 69467, regular

officer, kampnr. 619, aan uremie ten gevolge van prostatitis en cystitis (38e sterfgeval).

Enige dagen geleden wisseling kampcommando. De oude commandant moge voortleven onder de naam Tehumok (= waarschuwing), aangezien hij die altijd moest uitspreken op tenko. Hij heeft het kamp veel goed gedaan. De nieuwe is tweede luitenant; hij doet zich tot dusverre niet gelden, de onderofficieren hebben weer het hoogste woord. De discipline gaat achteruit. Er wordt weer veel en hard geslagen.

15 april

Overleden om 11.40 u. Augustinus Doppert, landstormsoldaat tweede klasse infanterie, algemeen stamboeknr. 60701, kampnr. 248, aan encephalo-meningitis na parotitis (epidemica?) (39e sterfgeval).

16 april

Tijdens een gesprek met een Brits (Schots) officier in ons kamp bleek dat hij geen enkele verjaardag van de Engelse koninklijke familie kon reproduceren, wel de begintdata van deerstalking (hertejacht) enz. Deze officier maakt er zich bezorgd over, dat hij misschien wel met een kaal hoofd naar huis zal moeten terugkeren.

23 april

Overleden om 8 u. Michael L. Anderson, captain 155th (LY) Fd. Rgt. R.A. (11th div.), Regt. Nr. 129328, kampnr. 624, aan endocarditis na bronchopneumonie na icterus, enteritis, bronchitis subacuta (40e sterfgeval). In de nalatenschap van deze overledene troffen wij twee 'boeken' aan, volgeschreven met recepten van broodbereiding.

25 april

Van de nieuw aangekomen officieren (groep D) heden 102 vertrokken, waarbij alle Nederlandse officieren, alsmede de Amerikaanse en de Australische; van de Britse alleen die van af de rang van captain en hoger.

De Rode-Kruisgoederen die ons door de Jap waren toegestaan, zijn op. Het voedsel is dus weer even slecht als tevoren. Bovendien is de meelvoorraad op, en 28 april zal de laatste broodverstrekking zijn. Het wordt nu weer rijst met gort. Alleen in de groente is verbetering gekomen, er is weer vrij veel groen in de sajoer (groentegerecht), na maanden van enkel lobak (ramenas).

2 mei

Overleden om 23.25 u. George K. Ellis, L/Bombardier, Regt. Nr. 988020 Field Reg. R.A. (11th Indian Div.), kampnr. 723, aan beriberi plus enteritis subacuta (41e sterfgeval).

4 mei

Uit populair-medische werkjes heb ik enig nieuws kunnen halen met betrekking tot de sulfapreparaten, en wel uit *Miracles of Military Medicine* (door Albert Q. Maisel). De laatste medische publikatie waarover ik beschik is een exemplaar van de JAMA [*Journal of the American Medical Association*] van 1941. Ik had evenwel het geluk een *Neurology* van Wechsler van 1943 cadeau te krijgen van collega Pugh, die met de groep officieren hier was aangekomen en inmiddels weer is vertrokken.

10 mei

Gemiddeld gewicht groep A: 56,3 kg (− 0,6).
Gemiddeld gewicht groep B: 57,45 kg (− 1,32).
Gemiddeld gewicht groep C: 54,28 kg (− 1,09).
Gemiddeld gewicht groep D: 55,7 kg (− 2,1).
Gemiddeld gewicht groep E: 52,05 kg (− 1,38).
Gemiddeld gewicht ABC: 56,42 kg (− 0,73).
Gemiddeld gewicht DE: 53,31 kg (− 2,8).
Algemeen gemiddelde 55,62 kg.

Twee dagen geleden is er wederom een nieuwe Japanse commandant gearriveerd, een eerste luitenant (met de manieren van een sergeant) plus een Japanse tolk die wat Engels spreekt en waarschijnlijk aan tuberculose lijdt.

Er zijn veel patiënten met hemorroiden. Ik behandel ze nu maar conservatief. Want verscheidene zijn al door dokter Suzuki geopereerd, telkens met slecht verloop. Steeds waren er nabloedingen, soms infecties. Oorzaak van de frequentie van hemorroiden? Misschien het hurken op de privaten, misschien de vermagering, de inspanning. Er zijn ook verscheidene patiënten met hernia (liesbreuk); oorzaak daarvan is kennelijk vermagering.

20 mei

De Engelse officieren worden tamelijk ruw behandeld. Ze krijgen dagelijks 'lessen', dat wil zeggen verplichte arbeid, of anders slechts 390 gram rijst per dag. Ze worden telkens geslagen, ook door de senés (jongens die als bewaker optreden).

Inmiddels waren er weer Rode-Kruispakketten gearriveerd. Ze waren in de kamer naast de onderzoekkamer opgestapeld, zijn nu verhuisd naar het kantoor van de Japanse commandant. We hebben toestemming om alle aan bederf onderhevige artikelen eruit te halen en uit te delen. Hiervan wordt echter een (on)behoorlijke schatting door de Jap gegeven. Getuigen hebben gezien dat de korporaal in zijn eten spam [vlees in blik] had (dus uit de zogenaamd bewaarde blikjes). Verder moesten gisteren 20 wikkels van Amerikaanse sigaretten worden verbrand, in opdracht van het Japanse kantoorpersoneel; de sigaretten zelf waren verdwenen.

De kamer naast onze onderzoekkamer is kantoor van de Japanse tolk geworden.

Er is vele malen luchtalarm geweest, en van ver komend het geluid van bominslagen, vaak enige malen per dag.

Tegenwoordig staan maar vijf van onze Nederlandse officieren op appél; drie moeten op bevel van 'Sweet' gedurende appéltijd patrouilleren, om de senés te controleren(!) die zich herhaaldelijk aan onze eigendommen hebben vergrepen. Er zijn nu dan ook minder gevallen van vermissing.

28 mei

Onderhoud met de Japanse tolk: 1 over de gewichtsvermindering van iedereen; hij zei binnenkort een vermeerdering van het rantsoen te verwachten; 2 de Engelse officieren mogen ieder een radiobericht van 200 woorden verzenden, de Nederlanders niet. Na mijn mededeling dat wij nog geen enkel bericht van onze familie hadden ontvangen, zegde hij ons hetzelfde toe als de Engelsen.

1 juni

Veel slaag. Onderluitenant De Vente is enige malen bewusteloos geslagen en in een cel gestopt, wegens gebruik van een zelf geconstrueerde elektrische aansteker (die hij op het elektrische net aansloot). Alle Nederlandse officieren werden bij de Japanse wacht ontboden en kregen een slag met een lange stok op het achterwerk. We werden wild aangeblaft. Intussen lag De Vente half naakt op de weg vlak bij ons, bewusteloos; enige Japanners hielden kooltjes vuur tegen zijn voetzolen, om na te gaan of de bewusteloosheid voorgewend was. De Vente werd twee dagen opgesloten en kwam als een wrak weer tevoorschijn. Hij vertelde dat hij nog enige malen was afgeranseld en daarbij bewusteloos was geraakt. Men had hem een emmer stinkend water over het lichaam gegooid en hem gedwongen er ook van te drinken.

Het kamp kreeg opdracht alle sigaretten in te leveren, met verbod van roken gedurende een week (later tot een dag gereduceerd).

Van Vleuten is gedurende drie dagen door de Jap opgesloten, moest al die tijd in de houding blijven staan, kreeg geen eten en al die tijd één glas water. Reden: inbraak in de Japanse groentegoedang (voorraadkamer).

3 juni

King's Birthday gevierd met korte toespraak na het ochtendappél en veel Rode-Kruisverstrekking.

De Japanse tolk is een potentaatje. Hij slaat luitenant Rees herhaaldelijk wegens vermeende brutaliteit en onvoldoende werk.

Tien dagen geleden waren alle kampbewoners gevaccineerd tegen tyfus-paratyfus (eerste injectie); heden tweede injectie.

Vanmorgen toespraak van de Japanse tolk tot het hele kamp. Iedereen mag een briefkaart schrijven van 40 woorden. Degenen die hun best hebben gedaan bij het werk, mogen, indien urgent, een telegram van tien woorden verzenden (alles ter beoordeling van de tolk).

5 juni

Overleden om 17.30 u. Jacobus Henricus Wilhelmus Blewanus, sergeant-majoor infanterie, algemeen stamboeknr. 87909, kampnr. 423, aan uremie ten gevolge van nierinsufficiëntie (chronische nephritis?) (42e sterfgeval).

11 juni

Overleden om 11.05 u. Pieter Alexander Kops, militiesoldaat tweede klasse artillerie, algemeen stamboeknr. 5315, kampnr. 315, aan phthisis pulmonum (43e sterfgeval).

Eergisteren heeft een Japans soldaat een aantal Engelse officieren zwaar afgeranseld, omdat hij, toen hij langs hun barak liep, niet behoorlijk werd gegroet. Het is speciaal deze soldaat die met wellust de Engelse officieren afranselt. Elke avond kiest hij een andere kamer van hun barak uit en slaat er ongelooflijk op, met de geweerkolf of met een bamboe. Als gevolg hiervan is Ratcliffe opgenomen met een lichte commotio cerebri en lamgeslagen benen, terwijl twee anderen (Hancock en Fortt) barakziek zijn, eveneens wegens opgezwollen, lamgeslagen benen.

Het eten is weer zeer slecht. Japanse schoolkinderen hebben volgens zeggen groente voor ons krijgsgevangenen verzameld. Resultaat: uitgekookte grassteeltjes.

13 juni

Gemiddeld gewicht groep A: 56,7 kg (+ 0,4).

Gemiddeld gewicht groep B: 58,3 kg (+ 0,85).

Gemiddeld gewicht groep C: 54,5 kg (+ 0,22).

Gemiddeld gewicht groep D: 56,9 kg (+ 1,2).

Gemiddeld gewicht groep E: 53,7 kg (+ 1,65).

Gemiddeld gewicht ABC: 56,99 kg (+ 0,57).

Gemiddeld gewicht DE: 53,85 kg (+ 0,54).

Gemiddeld gewicht ABCDE: 56,13 kg (+ 0,51).

Mogelijke factoren voor deze gewichtstoename: 1 de zomer; 2 minder hard werk in de mijn; 3 bonen en mosselen in het eten.

Achteraf beschouwd lijken de gewichtsschommelingen mij meer toe te schrijven aan toeneming en vermindering van getint vocht, dus oedeem.

Cooke vertelt zijn ervaringen: hij werkt in de bovenmijn met een oude Jap en een oude vrouw, heeft licht werk. De Jappen klagen steen en been. Ze brengen soms eten mee, in ruil voor kleren. Ze hebben hem een geit voor Y 300 aangeboden, die hij niet kon en wilde kopen. Ze zetten grote ogen op toen hij hun vertelde dat zo'n geit op Java nog niet 1 yen kostte.

20 juni

Honderd man nieuw aangekomen uit kamp Fukuoka 1. Hierbij 13 Engelse officieren, en 10 van de manschappen die behoorden tot de 27 die als 'timmerman' op 3 dec. 1944 uit ons kamp waren vertrokken. Er zijn 39 Amerikanen bij, 19 Nederlanders, 19 Engelse minderen, 10 Australiërs, 2 met een geamputeerd onderbeen, enige kreupelen door slecht genezen fracturen; velen met deficiënties (enteritis - pellagra - beriberi). Deze groep zal ik met de letter F aanduiden: F1 = officieren; F2 = de overigen.

Gemiddeld gewicht F1: 62,97 kg; F2: 56,98 kg, F1 + F2: 57,77 kg.

De nieuw aangekomen gevangenen werden natuurlijk bijgeschreven op de verjaardagkalender. Ik stond na drie maanden wel even te kijken toen het bleek dat alle tien Australiërs binnen dit ene kwartaal 'jarig' waren geweest.

In kamp Fukuoka 1 zitten de artsen De Wijn en Ensing. Eerstge-

noemde heeft aan de vertrekkenden een aan mij gerichte brief meegegeven, omdat men op de een of andere manier te weten was gekomen dat ons kamp het eindpunt zou zijn. De Wijn had duidelijk ondanks alle ellende zijn geestige instelling behouden, blijkend uit zijn brief op een stukje WC-papier van 10 bij 7 cm (dat ik nog bezit en hier letterlijk weergeef:)

Beste Hilfman, Pauw e.a. Fukuoka 20-6-45
Brenger dezes is zo vriendelijk enige boodschappen over te brengen. Groeten van Ensing en mijzelf, beiden zijn 'fat-up' wat betreft ons POW-schap.

Ik heb de schuiftafel van je microscoop meegegeven, mogelijk is deze welkom. Ik heb ook je bloedtelkamer, dewelke ik niet durf mee te geven voor het geval hij after all toch niet terechtkomt waar we veronderstellen dat deze berichtgever terechtkomt.

Enkele cijfers van rantsoenen en doden zijn mogelijk interessant als vergelijkingsmateriaal. Ons kamp is steeds tamelijk redelijk geweest wat betreft de working parties: grondwerk en opruimingswerk etc. op vliegvelden. Alleen onze eerste 9 maanden waren in een staalfabriek.

Baalde zit in kamp 3 (Modji), de rest weet ik niet. Wij zitten hier in een natuurkamp te midden van dennen. Ideaal in de zomer. Verrekte koud in de winter. Volop zieken en droevige medicijnvoorziening. Plenty vlooiën en luizen. Slechte bad- en wasgelegenheid. However, won't go on for ever. Beste groeten, J.F. de Wijn.

Op overeenkomstige snippers papier had De Wijn de beknopte gegevens vermeld van zes patiënten die met de groep mee vertrokken, alsmede een lijst van 21 in zijn kamp overledenen.

22 juni

Overleden om 13.30 u. Johan Albert Huppen, militiesoldaat, algemeen stamboeknr. 53021, kampnr. 358, aan acute encephalitis (44e sterfgeval).

26 juni

Nieuw aangekomen 45 officieren (44 Engelsen, 1 Canadees), afkomstig van het eiland Shikoku. Aan te duiden als groep G; gemiddeld gewicht 57,97 kg.

8 juli

Onderhoud met de Japanse tolk over de slechte toestand van de mensen in dit kamp. Er zijn steeds meer gevallen van verregaande zwakte; desondanks vrij zwaar werk, nu ook voor de officieren, en veel te weinig voedsel, zowel kwalitatief als kwantitatief. Het komt neer op 400 gram rijst per dag plus toeslag in meel of rijst, al naar gelang het werk. Als groente: bamboe of een koolblaadje in water. Geen zout. Ik waarschuwde voor mogelijke catastrofe. Als er geen verbetering komt in het voedsel zullen we binnenkort massa's sterfgevallen krijgen.

10 juli

De tolk liet mij roepen en deelde mij het antwoord van de Japanse commandant mee: in deze kritieke tijd mogen krijgsgevangenen niet mopperen over eten. Evenwel zal binnen een paar dagen verbetering komen (de gewone belofte). Ik moet zorgen dat er geen mensen meer ziek worden, ik moet over de barakken rondgaan en daar de zieken behandelen, zorgen dat de mensen niet met blote buik slapen en daardoor ziek worden. (Overigens zijn er geen zieken op de barakken, want ze worden allen ondanks ziekte aan het werk gezet.)

19 juli

Gemiddeld gewicht groep A: 54,98 kg (− 1,72).

Gemiddeld gewicht groep B: 56,42 kg (− 1,88).

Gemiddeld gewicht groep C: 52,44 kg (− 2,06).

Gemiddeld gewicht groep D: 54,81 kg (− 2,09).

Gemiddeld gewicht groep E: 50,45 kg (− 3,25).

Gemiddeld gewicht groep F1: 58,66 kg (− 4,31).

Gemiddeld gewicht groep F2: 53,0 kg (− 3,98).

Gemiddeld gewicht groep G: 55,3 kg (-2,67).

Gemiddeld gewicht ABC: 55,11 kg (-1,88).

Gemiddeld gewicht DE: 51,81 kg (-1,96).

Gemiddeld gewicht ABCDE: 54,23 kg (-1,9).

Gemiddeld gewicht F1 + F2: 53,73 kg (-4,03).

Gemiddeld gewicht A t.m. G: 54,23 kg (-2,22).

Momenteel zijn in het kamp aanwezig:

Nederlanders 8 officieren, 15 burgers, 473 minderen,

Engelsen 107 officieren, 136 minderen,

Amerikanen 15 burgers, 28 minderen,

Australiërs 10 minderen,

Canadezen 1 officier.

23 juli

Inspectie van de Japanse kolonel uit Fukuoka. De Japanse kamp-commandant heeft bedreigd het roken te verbieden, en de eerstvolgende vrije dag te laten werken, indien de kamers op de barakken er niet goed zouden uitzien.

Komisch interval: de varkens die de Japanse commandant er op na houdt, worden steeds magerder. Dat komt, zegt iemand, omdat krijgsgevangenen het voer van de varkens opeten. Neen, zegt D., was het maar waar dat we zulk voer konden krijgen!

Het eten is inderdaad sinds enige weken zeer slecht (zie 8 juli). Sinds enige weken krijgen we ook niet eens meer 'groente'. Gelukkig is er sinds drie dagen iets verbetering: sojabonen door de rijst gemengd.

26 juli

Vertrokken uit het kamp, de kampgenoten nr. 45, 53, 110, 422, 440, 441, 442, 509, 514, 515 (10 personen).

29 juli

Overleden om 6.30 u. Nicolaas Langhout, gepensioneerd infanterist eerste klasse, algemeen stamboeknr. 78158, kampnr. 121, aan hart-

zwakte ten gevolge van uitputting en pleuritis sicca (45e sterfgeval). De Japanse korporaal weigerde de Nederlandse vlag af te geven om er de kist van de overledene mee te bedekken. Deze vlag was hier in het kamp samengesteld, en werd gebruikt o.a. bij elke uitvaart. Ongeveer twee maanden geleden werd bevolen de vlag op het Japanse kantoor in te leveren; indien nodig mochten wij erom vragen. Inderdaad werd hij ons afgegeven, o.a. bij de uitvaart van Huppen. Dit is de eerste keer dat hij ons werd geweigerd.

30 juli

Een ruim drie uur durend onderhoud gehad met de Japanse tolk. Hij wilde mijn conclusie weten over de kabinetswisseling in Engeland, waarbij Labour aan de regering kwam. Overigens produceerde hij niets dan algemeenheden, in vage, grote woorden.

Toen ik hem antwoordde dat ik geen mening kon hebben, omdat wij immers geen berichten binnenkregen, werd hij kwaad en nam zelfs een dreigende houding aan. Het was evenwel een armzalige vertoning van zijn kant, een figuur van een scharminkel, met een veel te breed, slobberig uniform, maar met een vervaarlijk uitzien Japans zwaard, dat hij bijna nooit aflegde.

4 aug.

De Japanse dokter en de Japanse commandant hebben samen 47 patiënten uit ons hospitaal 'ontslagen' zonder onderzoek, en praktisch zonder op mijn diagnose te letten. Ze hebben de ziekenzalen 2 en 3 'leeggepuurged'. Het betreft allemaal zwakke mensen, die of niet genezen zijn van een ziekte, of geen uitzicht hebben op beterschap (zoals De Haas: buiktumor; Sherwood: polyneuritis, uiterst zwak; Wright: vel over been, weegt 33 kg).

In de laatste tijd herhaaldelijk opgemerkt dat de meeste hulpvaardigheid ten opzichte van anderen te vinden is bij de 'schooiers' van het kamp (v. B., B., v. V., H., J., K., enz.). Als een zieke moet worden geholpen, stellen zij zich prompt beschikbaar.

5 aug.

Bij de Japanse tolk mijn ongerustheid uitgesproken over het lot van de voortijdig ontslagen patiënten. Hij gaf mij volkomen gelijk (zijn gewone taktiek!) en was van mening dat de Japanse dokter te veel door de Japanse commandant werd beïnvloed. Resultaat van het onderhoud: nihil.

Deze Japanse commandant beschouwt ons als lucht. Hij heeft nog nooit iemand te woord gestaan. Wing commander Matthews, colonel Petrie en ik hebben alle drie een onderhoud met hem aangevraagd. Geen ja en geen neen. Wing commander Matthews heeft een brief geschreven over het vele slaan door iedere Jap, meestal om onbekende redenen. Ook hierop is geen reactie gekomen.

Even vóórdat de wing commander over het slaan had geschreven, had de Japanse tolk aan luitenant Dissevelt verteld dat de commandant de eerstvolgende tijd een politiek zou volgen van 'de roede en de zweep'.

De Jappen zijn hypocrieten. Letterlijk alles wat ze aan idealen van de tinnen blazen, verkrachten zij bij hun eigen handelen. Eerlijkheid! Rechtvaardigheid! Samenwerking! Ze bestelen ons en elkaar. Het is eigenlijk gemakkelijk te zien hoe ze bij ons komen bedelen om allerlei, vooral om sigaretten. Wij krijgen momenteel maar twee sigaretten per man per dag.

Gisteren heeft een van de 'jongetjes', die als opzichter bij een groep binnenwerkers was aangesteld, deze op een rij gezet, alle zakken doorzocht, alle sigaretten afgenomen, en gedreigd dat hij met een paar van zijn vrienden degene zou komen afranselen die het waagde hierover wat te zeggen.

Sinds een dag of zeven zitten Haagen en Jansen in een cel wegens diefstal van Japanse goederen. Ze worden daar uitgehongerd en krijgen een minimum aan drinken. Ze hebben al die tijd twee kleine porties rijst gehad en per dag een kommetje water. Bovendien worden ze telkens afgeranseld. Haagen zou volgens zeggen zijn eigen urine drinken.

Vree vertelt zijn ervaringen: er wordt in mijn 8 bijna niet meer gewerkt. Zowel de Jappen als de Koreanen vertikken het. Er is bijna geen

toezien personeel meer. Vannacht heeft de ploeg maar drie kwartier gewerkt. De Jappen die de hefbomen bedienen, zaten te dobbelen. Toen zij van hun chef een standje kregen, namen ze hun zaken op en gingen heen, en de chef moest toen zelf verder de hefbomen bedienen. Overigens kwam er al gauw kortsluiting, zodat het werk in het geheel geen voortgang meer kon vinden.

Langzamerhand zijn er al ongeveer 60 gevallen van 'spontane ribfractuur'. Nu ook een geval van X-benen. De patiënt (Newby, 28 jaar) zegt dat ze in één maand zo zijn geworden.

Een patiënt met duidelijke iridocyclitis (Buitendijk), die ik met koorts-injecties behandel, moest op last van de Japanse dokter naar de oogspecialist van het Japanse hospitaal. Hij kwam terug met de mededeling dat het conjunctivitis was. Hij is niet verder dan de korporaal gekomen, heeft geen oogarts gezien.

[N.B. Op 6 aug. is de atoombom op Hiroshima gevallen. Wij hebben er niets van gemerkt.]

8 aug.

Gisteren zijn alle Engelse officieren door een Japanner in voorligsteun gelegd en afgeranseld. Reden: de wing commander was naar de Japanse commandant gegaan (eerste keer dat dit was gelukt) om op de gebrekige voeding te wijzen.

Gisterenavond is door de Japanse tolk aan alle 'vertegenwoordigers' van nationaliteiten een brief aan de Britse regering ter tekening voorgelegd, waarin wordt aangeraden een wapenstilstand te sluiten. Aanvankelijk werd dit door allen geweigerd. Toen kwam er een bevel om het te doen, terwijl de korporaal die de Engelse officieren had afgeranseld, hun meedeelde, dat elke keer het niet-opvolgen van een bevel op deze wijze zou worden gestraft. Desondanks ben ik naar de Japanse tolk gegaan en heb gezegd dat ik niet zou tekenen. Hij antwoordde: als je niet vrijwillig tekent, zal ik je niet dwingen, maar dan zal het leven in dit kamp wel onaangenaam voor je worden.

Morgen (rustdag) zullen we maar twee maaltijden krijgen: een brood van 180 gram en 180 gram rijst.

Drie jaar geleden werden er veel weddenschappen gesloten over de duur van de oorlog, en dan was er altijd sprake van 'nog slechts drie, vier, enz. maanden'. Nu, tegen het werkelijke einde, hoort men daar niets meer van.

Er wordt weer veel geslagen: als je in het badhuis zingt of fluit (dit mag ook elders niet), als je een knoop los hebt, als je met de handen in de zij of over elkaar of op de rug staat, als je buiten de vastgestelde uren rookt, als je rookt zonder asbak met water erbij, als je liggende rookt, enz. enz. We horen voortdurend de bamboestokken kraken bij het neerkomen op de slachtoffers. Men houdt zich goed en kreunt weinig, terwijl er hard wordt geslagen.

Bij een air raid zijn ongeveer twee honderd Amerikaanse viermotorige vliegtuigen hoog overgevlogen, in parade-formatie! Het leken glazen libellen. Er was zowat geen afweer. De Jappen van ons kamp kijken hun ogen uit. Men zegt dat de Japanse commandant als een kleine jongen enthousiast stond te roepen: kijk daar eens, en kijk daar, en daar komen er nog veel meer!

Het wordt tijd voor het einde. Een derde winter hier doorgebracht zou een werkelijke catastrofe worden.

9 aug.

Gemiddelde gewichten:

A 55,27 kg (+ 0,29).

B 57,16 kg (+ 0,75) A + B + C 55,48 kg (+ 0,37).

C 52,84 kg (+ 0,4).

D 54,45 kg (- 0,36).

E 50,78 kg (+ 0,3) D + E 52,0 kg (+ 0,11).

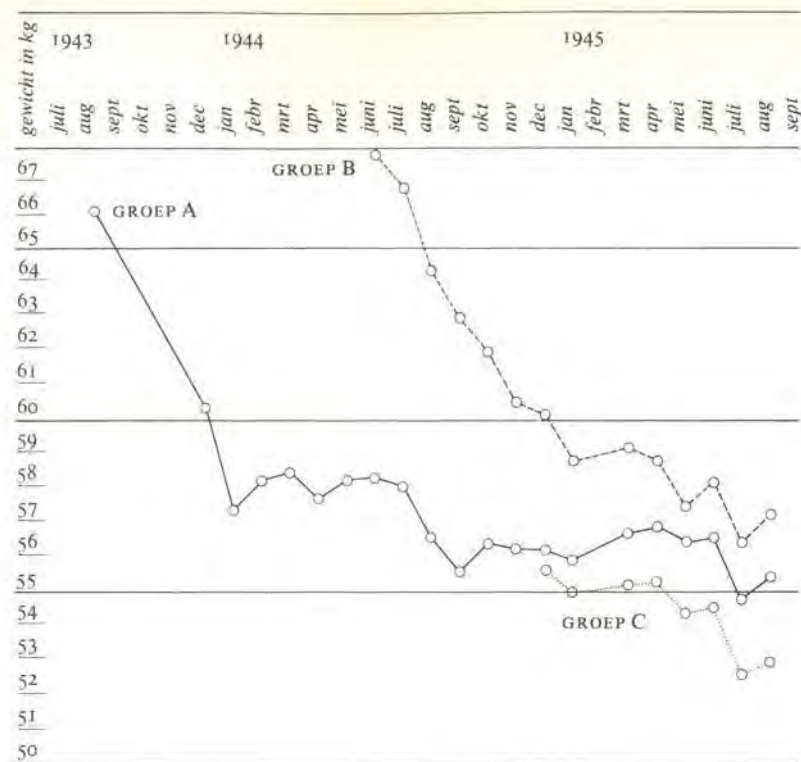
F1 58,37 kg (- 0,29).

F2 53,92 kg (+ 0,92) F1 + F2 54,52 kg (+ 0,79).

G 54,55 kg (- 0,75).

ABCDE 54,51 kg (+ 0,28).

ABCDEFG 54,51 kg (+ 0,28).

De gemiddelde lichaamsgewichten van de groepen A, B en C.

[N.B. Op 9 augustus is de atoombom op Nagasaki gevallen. Wij hebben er niets van gemerkt.]

14 aug.

Steeds frequenter luchtbombardementen, alle op afstand.

15 aug.

Vreemde stemming. Sinds 9 u. stilte in de lucht. Om 12 u. een rede van 'Tinus Heipaal', en door de radio het volkslied. Geheimzinnig gedoe van de Jappen. Deze kunnen toch hun mond niet houden en verklappen dat er 'zenso-wari' [einde vijandelijkheden] is. Luitenant Dissevelt riep mij uit de onderzoekkamer en vertelde het nieuws. Er werd ons niets officieel meegedeeld, integendeel, er doen allerlei geruchten de ronde. Maar de indicaties stapelen zich op. De mijnploegen en de boerderijploegen zijn eerder naar huis gestuurd. In de mijn is door verschillende Jappen het nieuws aan onze mensen verteld. Alle gestraften zijn vrijgelaten uit de 'esau' [gestraftenverblijf].

16 aug.

Er wordt niet meer gewerkt.

17 aug.

De tien kampgenoten die op 26 juli waren vertrokken, zijn weer terug. Ze hebben aan een soort artillerieplaats ondergronds moeten werken, hebben het goed gehad, hadden contact met krijgsgevangenen uit verschillende kampen. Er doen vele berichten en geruchten de ronde. Baalde zou zijn overleden. Een schip met personeel van het Militair Hospitaal te Tjimahi (Java) zou gezonken zijn. Weinig controleerbaar.

De houding van de meeste Japanners is grondig gewijzigd. Ze zijn beleefd geworden en kruiperig. De commandant, die ons zo honds heeft behandeld, is zelfs vriendelijk geworden.

Iedere Japanner vertelt zijn eigen verhaal om te verklaren waarom we niet meer werken. Een Japanse sergeant (pas bevorderd) heeft het

over een epidemie hier in de buurt, om welke reden alle mensen moeten binnenblijven. De verhalen kloppen niet met elkaar.

Het gerucht over een epidemie werd later bevestigd door dokter Suzuki, die dacht dat er een tyfus-epidemie onder de bevolking in het gebied rondom Nagasaki heerste. Hij nam mij eens mee naar het Japanse hospitaal, waar ik een aantal doodzieke mensen te zien kreeg, bijna comateus, in een soort 'status typhosus'. Ik herinner mij een oud vrouwtje dat er geheel apathisch bij neerlag. Noch Suzuki noch ik begrepen iets van het ziektebeeld. Pas veel later las ik over radio-actieve besmetting en de gevolgen daarvan.

De Japanse commandant heeft de Rode-Kruisvoorraad vrijgegeven; we hebben deze bij ons in de barak opgestapeld. Per man uitgedeeld: 1 blik KLIM-melk, 3½ blikjes boter, 1 blik jam, 3 pakjes kauwgom. Via de keuken wordt tweemaal daags vlees of vis verstrekt, ca. 160 gram per man per dag.

19 aug.

Een Japans vliegtuig heeft bulletins uitgestrooid. Kort daarop werd ik bij de Japanse tolk geroepen die mij in het gezicht sloeg en mij op barse toon toesprak. Reden: ik had hem niet genoeg blikjes Rode-Kruisboter gebracht, had voet bij stuk gehouden, en geweigerd, hem meer te geven. Tijdens dit gesprek kwam 'Boris' in een vaart van kantoor af lopen en zei iets tegen de tolk. Deze veerde op, sloeg met een vuist in de palm van de hand en zei: goed zo, de oorlog is weer aan de gang, tot het bittere einde! – Kort daarop werd order gegeven dat iedereen in werktenu op de appélplaats voor het badhuis moest aantreden, zowel de officieren als de overigen. Na twee uur 'werken' mochten wij weer inrukken. Algemene depressie! In de ziekenzalen wanhoopscènes. Daarna drong langzamerhand tot de mensen door dat hier iets niet klopte: geen sirenes, geen luchtactiviteit. De houding van de Japanse soldaten en 'goons' was té vriendelijk. Het geheel moet een diabolisch spel zijn geweest, waarschijnlijk van de 'kaalkop-sergeant'.

Het werk dat 's middags is verricht, bestond uit het aanleggen van

schuilloopgraven voor de krijgsgevangenen en het veranderen van enige machinegeweerstenen in schuilloopgraven.

Vermoedelijk heeft de Jap in alle haast zodanige veranderingen laten aanbrengen, dat het er op leek alsof er voldoende maatregelen waren getroffen om de krijgsgevangenen bij eventuele luchtaanval te beschermen.

De hoofdharen mogen voortaan lang gedragen worden. De rooktijden zijn afgeschaft.

20 aug.

Er wordt nog steeds geslagen door Japanse soldaten. Onder de slachtoffers zijn ook Engelse officieren (o.a. major Graham).

22 aug.

Vertegenwoordigers van de vijf aanwezige nationaliteiten (Engelsen, Amerikanen, Nederlanders, Australiërs, Canadees) zijn bij de Japanse commandant ontboden. Deze verklaarde ons dat de vijandelijkheden zijn gestaakt, en dat wij binnenkort zouden repatriëren. Daarna volgde een algemeen appél, waar hij een boodschap van het hoofdkwartier Fukuoka voorlas, met dezelfde inhoud.

Na afloop gingen we met z'n vijven weer naar de Japanse commandant, en vroegen om 1 ophouden met slaan (toegezegd); 2 appél om 6.30 u. in plaats van om 5.30 u. (toegezegd); 3 meer voedsel (de commandant zou zijn best doen; vruchten zouden niet te krijgen zijn).

De Japanse commandant deelde mede dat een troep van 200 Japanse soldaten ons bewaakte tegen eventuele vijandelijkheden van de bevolking.

Op het eerstvolgende appél werd ons door de Japanse sergeant medegedeeld: 1 dat er geen appél meer zou zijn; barakcommandanten kunnen rapport uitbrengen bij luitenant Dissevelt; 2 groeten is niet meer verplicht, behalve voor Japanse officieren; 3 er mag muziek worden gemaakt, mits niet al te luid.

	1943 1944											1945									
	dec	jan	febr	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	jan	febr	mrt	apr	mei	juni	juli	aug
Nederlanders (KNIL, beroeps en gemilitariseerd)	2	5	3		1	5				1	1		6	1	8	2	1		3	1	
Engelsen																2	2	1		1	
totaal 46 personen																					

46 sterfgevallen in kamp Fukuoka 9.

23 aug.

Overleden om 7 u. George Wheeler, gunner, Regt. Nr. 790021, kamp-nr. 804, aan beriberi plus pleuritis exsudativa (46e sterfgeval).

Op rapport bij de Japanse commandant vroegen en verkregen wij toestemming voor het houden van godsdienstoefeningen en het zingen van onze volksliederen.

24 aug.

Op rapport bij de Japanse commandant de volgende punten overeengekomen: 1 Driemaal per dag verstrekking van groente. 2 De letters PW worden op de daken aangebracht, bestemd voor geallieerde vliegtuigen die morgen waarschijnlijk zullen overvliegen en mogelijk contact met ons willen maken. 3 Geptesteerd tegen het nog voortdurend slaan. Toegezegd dat er niet meer geslagen zal worden. In geval van overtreding moet een van onze eigen officieren worden gewaarschuwd, die zelf voor bestraffing zal zorgen. 4 Japanse bewakers krijgen een armband, waarop de letters POW. 5 We kunnen souvenirs kopen, voor veel geld: waaiers, poppen, porselein, kimono's, lakwerk. 6 Bij voldoende animo kunnen foto's van ons worden gemaakt. 7 Ons spaargeld zal worden uitbetaald, tevens Rode-Kruisgeld.

Via de barakcommandanten liet ik bekend maken dat alles wat uit vliegtuigen zou worden neergelaten, ongeschonden bij mij moest worden gebracht.

25 aug.

Rapport bij de Japanse commandant, waarbij het volgende werd bepaald: 1 Er mag gedurende een uur tijdens het diner in de eetzaal muziek worden gemaakt, mits zonder meezingen en ander lawaai. 2 Een radio kan niet ter beschikking worden gesteld. 3 Thee is niet aanwezig, groente niet (meer) voorradig. 4 Morgen worden de 'goons' (jongens) door Japanse soldaten vervangen, die alleen dienen om ons tegen de bevolking te beschermen. Wij moeten binnen het kamp zelf de orde bewaren.

Achteraf is gebleken dat de 'bevolking' in het geheel niet zo vijandig tegenover ons stond. Dit was trouwens ook vroeger de werkers op de boerderij herhaaldelijk opgevallen.

5 Lezingen niet toegestaan. 6 Gelegenheid tot verkoop van kostbaarheden aan de Japanse commandant. 7 Mijnerzijds mededeling omtrent instelling van een MP (militaire politie). Deze zal patrouilleren van 5 tot 22 u. en kenbaar zijn aan een armband waarop MP staat. 8 Toestemming om 'glazen' te slaan op de bel. 9 De werkgelden van de mijnen tot 15 augustus zullen alsnog worden uitbetaald. 10 We ontvangen nieuwe kledij van de Japanners.

26 aug.

Rapport bij de Japanse commandant: Een dezer dagen zal een vertegenwoordiger van onze landen hier in het kamp komen kijken (niet verschenen). Miso [bonensoep], soja, zout, waszeep zullen worden verstrekt. Een E.-Katholiek priester zal voor een bezoek worden aangezocht.

28 aug.

Hevige storm, waardoor een deel van de schutting is omgewaaid. Er

heerst onrust onder de kampgenoten: waarom zien we niets opdagen?

Op rapport bij de Japanse commandant wordt meegedeeld dat morgen vier vertegenwoordigers van het Rode Kruis ons kamp zullen bezoeken.

Ik verzocht nogmaals om voedsel en sigaretten, bovendien om toestemming voor een concert van 19 tot 22 uur.

De laatste dagen is luitenant Rees voortdurend aan het typen van lijsten. Typisch Japans: ze geven een opdracht, Rees werkt twee dagen, heeft de lijsten af, en dan moet alles over. Dit herhaalt zich na twee dagen, en nogmaals. Het blijkt dat de Japanse sergeant-majoor zijn opdracht eenvoudig niet begrijpt, desondanks zelf een opdracht geeft, die natuurlijk niet het gewenste resultaat oplevert. Op zijn aandringen is Rees tot vannacht twee uur blijven typen. Toen verscheen de Japanse sergeant-majoor op het ogenblik dat Rees de laatste naam overtikte en vroeg één copie extra! Hij begrijpt niet dat dit niet mogelijk is zonder dat alles opnieuw wordt overgetypt.

29 aug.

Heden is een bezoek aan dit kamp gebracht door de vier aangekondigde gedelegeerden van het Rode Kruis: Angst, gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis; Blaile van de Zwitserse legatie; Necker van de Zweedse legatie; Miyazaki van de Zwitserse legatie. Verder was aanwezig de Japanse kolonel, commandant van de krijgsgevangenenkampen met gevolg.

Wij waren verbaasd over de dikke, plumpe gestalten van de bezoekers, en verwonderden ons erover dat zij zo luchtig gekleed waren zonder het koud te hebben. Zij van hun kant begrepen niet dat wij – in augustus – in 'winterjassen' rondliepen, omdat wij het wél koud hadden.

De heren kregen eerst een lunch aangeboden, waarbij allerlei lekkers werd opgediend, maar tot onze verontwaardiging niemand van ons kamp was uitgenodigd. Daar zaten de Jappen te schransen van ons voedsel dat door onze keuken was toe bereid. Na afloop kregen we

evenwel genoegdoening, toen vertegenwoordigers van de in het kamp aanwezige nationaliteiten om een onderhoud werd verzocht. Daarbij vernamen wij het volgende:

1 Voedsel. De dagporties rijst worden verhoogd tot 710 gram. Voedsel en sigaretten zullen door de lucht worden aangevoerd; andere wegen zijn niet te gebruiken. De gedelegeerden zullen hierover contact maken met de Amerikaanse troepen die op 3 september zullen landen in Kagoshima. Vliegtuigen stijgen thans nog op van het eiland Okinawa, kunnen elke dag verwacht worden om voedsel te 'droppen'.

2 Sigaretten. Op 31 augustus zullen door het Japanse kantoor per man 25 stuks worden uitgedeeld, het kan niet eerder. Ook door de lucht zullen sigaretten worden aangevoerd. Wij hebben sterk aangedrongen op sigaretten, er bestaat een zucht hiernaar.

3 Vertrek van de kampbewoners zal over 2 à 3 weken plaatsvinden. Op 3 september zal dit vertrek eveneens worden besproken. De evacuatie zal waarschijnlijk plaatsvinden via Nagasaki; ze zal gaan per trein direct naar een schip, aangezien Nagasaki verwoest is en wij daar niet kunnen overnachten. De betrokken regeringen hebben omgeroepen dat de evacuatie van ex-krijgsgevangenen nummer één staat op de lijst van plannen die ten uitvoer zullen worden gebracht. De zieken gaan eerst, misschien per vliegtuig.

4 Het kamp zal waarschijnlijk in zijn geheel op één boot worden geëvacueerd en naar Manila worden gebracht; vandaar zullen de nationaliteiten naar hun eigen landen worden gezonden.

5 De keizer van Japan heeft de overgave van Japan op 15 augustus bekend gemaakt; de geallieerden hebben twee Japanse afgevaardigden naar Manila ontboden die daar orders zullen ontvangen.

6 De wapenstilstand zal op 1 september aan boord van een Amerikaans oorlogsschip in de baai van Tokio worden getekend.

7 10 yen = 1 Amerikaanse dollar. In Japan is de valuta echter anders. De spaargelden die aan ons zullen worden uitbetaald, zullen misschien in andere valuta worden gewisseld, misschien onderweg op de boot. [Ik ben nog steeds in het bezit van wat Japans bankpapier, in totaal Y 1391,30, intussen waardeloos geworden.]

8 Geallieerde luchttroepen zijn waarschijnlijk gisteren geland in de Tokio- en Yokohama-area.

9 De Nederlanders in Japan hebben bijna geen van allen post ontvangen.

10 Onze behandeling door de Japanners in dit kamp is naar voren gebracht, in het bijzonder het slaan, de voeding, de daling der lichaamsgewichten.

11 Brieven naar huis. Iedereen wordt aangeraden, een brief klaar te hebben om die direct bij aankomst in Manila te verzenden.

12 Een lijst van de ex-krijgsgevangenen zal via de radio naar de verschillende landen worden omgeroepen.

13 De Koningin bevindt zich in Nederland.

14 Op Java is alles rustig. Burgers worden er direct vrijgelaten; het bestuur zal door de Japanse troepen rechtstreeks aan de geallieerden worden overgedragen, zodra deze daar geland zijn.

30 aug.

Heden zijn door een vliegtuig (een B29) ongeveer 45 parachutes boven ons afgeworpen, waarin ongeveer 200 pakken (kisten) neerkwamen, met veel voedsel en sigaretten. Van verscheidene parachutes raakte de lading los, zodat deze in vrije val naar beneden kwam, op vele plaatsen dwars door een dak sloeg. Merkwaardigerwijs deed zich hierbij slechts één ongeval voor (hoofdwond, niet ernstig). Iedereen zeer tevreden, ook over de attentie 'from Jimmie to Margaret', geschilderd op het vliegtuig. De neus van het vliegtuig droeg de kleuren rood-wit-blauw. Er werd ook enig nieuws afgeworpen, enkele kranten van 15, 17, 18 augustus, en tijdschriften.

Leeuwenburg heeft de radio beneden uit het Japanse kantoor weggehaald en in barak 9 opgesteld; hij vangt daar het nieuws op. Hij heeft tegen de Japanse sergeant-majoor gezegd, dat de wing commander hem dit had gelast. De Japanner heeft geen bezwaar gemaakt.

31 aug.

Koninginnedag gevierd met parade in compagnies-formatie. Toespraak van mij, daarna gelukwensen uitgesproken door wing commander Matthews. Om 16 u. thee met alle Nederlandse officieren, onderluitenanten en vaandrags.

Rapport bij de Japanse commandant; 1 De lokale Japanse tolk zal te onzer beschikking worden gesteld. 2 De as van onze overledenen is bewaard in de tempel Onoura Kogyosho, Niko no nokotsudo, Miyatamachi, Kyushu. 3 De mijndirectie wil aan alle officieren een kimono als 'souvenir' aanbieden. 4 De Japanse commandant wil ons drieën (wing commander Matthews, pilot officer Hallam en mij) een souvenir aanbieden: een waaier met een afbeelding van een beroemde tempel. 5 Huishoudelijke zaken: De afgeworpen artikelen worden met grote snelheid verdeeld. Vele luxe-eetwaren in blik, zeer welkom. Toch zouden pakketten met vlees enz. beter zijn geweest.

2 sept.

Bezoek aan het kamp door een Japanse kolonel, commandant van een Japanse eenheid hier in de buurt, plus twee majoors plus twee andere officieren. Bijeenkomst in het kantoor van de Japanse commandant, met alle vertegenwoordigers van onze nationaliteiten. Mededeling ontvangen dat heden het verdrag zou worden getekend, dat wij daarna in plaats van krijgsgevangenen weer vrije mensen zouden zijn.

Na vertrek van het 'hoge' gezelschap volgde een algemeen appél, waarbij de Japanse commandant een order voorlas, inhoudend dat wij nu vrij waren.

Daarna volgde een conferentie in het kantoor van de Japanse kampcommandant, waarbij deze ons zijn zetel aanbood, zelf aan de andere kant van de tafel ging zitten en het volgende meedeelde:

1 Alle Japanners verlaten het kamp. Het Japanse soldatenverblijf komt leeg en staat ter beschikking. De keukenbeheerder ('Koka') verdwijnt, evenzo de verpleger (Modjida). Het Japanse kantoor komt geheel te onzer beschikking. In het grote kantoorlokaal zullen drie Japan-

ners van 8 tot 17 u. aanwezig zijn voor contact en uitvoering van onze wensen.

2 Het beheer van het kamp wordt aan ons overgedragen. Fourageren geschiedt door Japanners, tot aan de poort.

3 Uitreiking van blauwe en rode 'patjes' (versierselen) voor subalterne en hoofdofficieren, zulks ter herkenning door de Japanners, die ons moeten salueren.

4 Er worden zes Japanse geweren plus bajonetten plus korte sabels door ons overgenomen.

Vervolgens werd door mij met de wing commander afgesproken dat het commando van het Engelse gedeelte door de wing commander zal worden gevoerd, terwijl dat van het Nederlandse gedeelte bij mij blijft.

Voor het Nederlandse gedeelte werden door mij aangewezen de officieren Dissevelt als adjudant, De Vries voor de inwendige dienst, Horst-huis voor de militaire politie, Rees voor liaison (met de Japanners), Schinkel voor beheer van de keuken.

3 sept.

Ongekende rust in het kamp. Wat een gevoel van opluchting als ik het betrekken van de wacht door onze eigen mensen bekijk.

5 sept.

Bezoek van drie officieren en anderen uit kampen in de omgeving, o.a. collega Van der Meer, captain Williams. Wijzelf hebben tot nu toe ons kamp niet verlaten, waren dus zeer verbaasd over deze vrijheid van beweging. Zij hebben in hun kamp al driemaal 'droppings' gehad door vliegtuigen.

6 sept.

Een auto gecharterd voor de wing commander. Hij ging naar het kamp van captain Williams om daar overtollige goederen op te halen. Hij kwam terug met o.a. overalls, ondergoed, schoenen.

7 sept.

In het kamp ontstaat enige onrust. De mensen willen naar buiten. Sommigen willen de Amerikanen tegemoetgaan. Anderen gaan op bezoek in andere kampen, en blijven daar. De onrust is verklaarbaar: wij horen maar niets, en er komen geen 'droppings'.

Aan de luitenants Horsthuis en Schinkel opgedragen, contact te zoeken met de landingstroepen, om de toestand hier te verbeteren.

Van de boerderij een koe cadeau gekregen, en geslacht.

9 sept.

De wing commander op reis naar verschillende kampen, voor voeding. Enige vrachtauto's binnengekomen met Amerikaans voedsel.

Het uitzwermen uit de kampen houdt aan, ondanks de via de radio ontvangen order dat iedereen in zijn kamp moet blijven.

De mijndirectie heeft aan iedere officier een fles bier geschonken; daarenboven nog een fles voor iedere kampbewoner. Gevolg: gezang en vrolijkheid 's avonds.

10 sept.

De luitenants Horsthuis en Schinkel zijn terug. Zij zijn in contact geweest met Amerikaanse luchttroepen (in Kagoshima) en met Rode-Kruisgedelegeerden (in Fukuoka).

11 sept.

Vijftig Engelse officieren naar Fukuoka vertrokken onder leiding van colonel Petrie, die in Fukuoka is achtergebleven om de evacuatie te regelen.

14 sept.

Vijf en vijftig patiënten (zittend vervoer) zijn per trein naar Fukuoka vertrokken, en van Fukuoka verder per C47-transportvliegtuig vervoerd naar het eiland Okinawa. Ik bracht ze weg tot het vliegveld. In Fukuoka een gesprek gehad met vertegenwoordigers van het Rode

Kruis en 'protesting powers' die op 29 augustus ons kamp hadden bezocht.

15 sept.

Tien ernstige patiënten ('stretcher cases') afgevoerd, per truck naar de trein, tweemaal overstappen (overladen), daarna per truck naar het vliegveld. Op advies van mr. Angst, en met de verzekering van de piloot van het vliegtuig dat hij mij de volgende dag terug zou brengen, stapte ik mee in het vliegtuig, waarin, naar mij bleek, ook vijf brancardpatiënten van collega Van Engelenburg vervoerd werden.

Om 16.47 u. opgestegen van vliegveld Fukuoka, om 20.13 u. geland op Okinawa. De reis werd door de patiënten goed doorstaan, met name was er geen benauwdheid bij de longpatiënten.

Boven Nagasaki vliegend, maakte de piloot ons opmerkzaam op de verwoestingen die daar door de atoombom waren aangericht. Deze maakten aanvankelijk geen indruk op mij; men kon geen ruïnes zien, het verwoeste deel had alleen een andere kleur dan de omgeving. Maar plotseling viel mij op, dat van de heuvelrug die Nagasaki hoefijzervormig omgeeft, de naar de stad toegekeerde hellingen helemaal bruin waren, waartegen de groene kleur op de naar buiten gekeerde hellingen duidelijk afstak.

Hartelijke ontvangst op Okinawa. Scherp contrast: genoeg beschikbare ambulance-auto's, schitterend verend, 4 brancards in één auto. Ontvangst in de dispensary bij het vliegveld, door een Amerikaanse arts plus verpleegsters en verplegers. De brancardpatiënten werden naar een hospitaal vervoerd. Luitenant Beecroft (die voor hulp mee was gekomen uit ons kamp) en ik konden een bed krijgen in de dispensary.

16 sept.

Tyfoon! Geen vliegtuigen in de lucht. Verscheidene aan de grond verankerde vliegtuigen vernield, en een ware ravage onder de voor anker liggende schepen. Er gaan nu geen vliegtuigen meer van Okinawa naar

Fukuoka, wel – volgens zeggen – vanaf het eiland Iwo Jima. Voorlopig waren we evenwel gedwongen ter plaatse het einde van de storm af te wachten.

Dit was voor mij een grote tegenvaller. Ik was met gemengde gevoelens in het vliegtuig gestapt en had erop gerekend, na 24 uur weer op mijn post in het kamp terug te zijn. Ik nam mij voor, alles op alles te zetten om naar het kamp terug te keren.

17 sept.

Geen transport. De storm iets minder hevig. De tent van de dispensary evenwel omgeblazen. Onderdak gekregen in een 'zaal' (een tent, lijkende op onze 'tenten Van Vliet') van een veldhospitaal, met model-bedden (Kero-type).

Treffend is de gastvrijheid en behulpzaamheid van de Amerikanen. Meerijden in jeeps is heel gewoon. We werden volledig nieuw aangekleed door individuele officieren. We hoefden maar te vragen en kregen van alles.

Na enig heen- en weerrijden kwamen we in contact met de dienst die het vertrek van vliegtuigen regelde, en we werden geaccepteerd voor vertrek morgenochtend naar Iwo Jima.

Bij dit rondtoeren zagen we twee grote vliegvelden die daar door de Amerikanen zijn aangelegd. Het wegstelsel, zeer uitgebreid, met moderne, brede wegen, is met negering van de bestaande Japanse, in ongelooflijk korte tijd door de Amerikanen aangelegd met behulp van moderne wegenmachines. Het aantal vliegtuigen, van allerlei type, is ongelooflijk.

18 sept.

Om 9.37 u. vertrek van Okinawa in een C47. Aankomst op Iwo Jima om 9.46 u., dus slechts 9 minuten vliegen. Wij trachtten terstond vervoer naar Japan te vinden, maar het bleek dat naar de stad Fukuoka sinds de tyfoon in het geheel niet meer werd gevlogen, alleen naar Kanoya, een vliegveld helemaal in het zuiden van het eiland Kyushu,

waar de Amerikanen geland zijn. Tenslotte afgesproken voor vertrek morgenochtend.

Kennis gemaakt met enige zeer gastvrije piloten en de dag en de eropvolgende nacht bij twee hunner in een tent doorgebracht. 's Avonds op bezoek bij vijf artsen van de vliegtuiggroep. Ook deze overstelpten mij met cadeaus, zodat ik tenslotte mijn handen omhoog hield en vroeg om mij alsjeblieft niets meer te geven.

Herhaaldelijk drong men er bij mij op aan, het plan op te geven om terug te gaan naar Japan. Wat hebt U daar te zoeken? U bent nu in de vrijheid! Het kostte mij moeite, hun uit te leggen dat ik mijn belofte om naar het kamp terug te keren gestand moest doen, vooral omdat zich in het kamp al het geval had voorgedaan van twee officieren die vertrokken waren om contact met de bevrijders te leggen, en niet naar het kamp waren teruggekeerd. De mensen in het kamp beschouwden hen als deserteurs.

Het eiland Iwo Jima bestaat uit een klein vlak, met één excentrisch gelegen vulkaantop. Het is vanuit de lucht in zijn geheel te overzien. Ook op Iwo Jima had de tyfoon gewoed en vele tenten onklaar gemaakt.

Het voedsel van de Amerikanen, zowel officieren als minderen, is zeer luxueus, althans naar onze kamp-maatstaven. Het bestaat voornamelijk uit eiwitten en vetten. Voorts zijn er altijd vruchten, uit blik of vers, altijd een volle mok (ca. 700 ml) drinken, meestal koffie, of gekoelde vruchtensappen (tomato juice, synthetisch citroensap, orange juice).

Door de tyfoon was de veldkeuken op Iwo Jima onklaar geraakt en kon geen lunch leveren. De piloten, onze gastheren, verontschuldigden zich dat ze ons 'slechts' wat voedsel uit blik konden aanbieden. Op een ogenblik 's middags, we zaten te praten in de tent, hoorden we een 'yell': 'ice cream!'. We kregen een etenspannetje in de handen geduwd en hielden met onze gastheren mee naar een hoek van de 'straat'; daar stond een grote 'container' waaruit ice cream werd opgeschept. Iedereen kreeg in zijn pannetje een reuze lik roomijs. We keerden terug naar de tent en zaten van het lekkers langzaam te genieten. Ik maakte daarbij de opmerking dat dit het eerste ijs was dat ik sinds 1942 had geproefd.

Doodse stilte; waarop een der piloten zei 'fancy boys, no ice cream!' Het was even alsof de ellende van het krijgsgevangenschap nu pas tot ze doordrong.

Er werd veel gepraat over de evacuatie van de ex-krijgsgevangenen uit Kyushu. Er was kritiek op lt.col. Martin, die met de evacuatie belast was (naderhand bleek dit niet juist te zijn, waarschijnlijk een fantasie van col. Petrie), terwijl er maar niets gebeurde, behalve nu en dan wat afvoer van enige tientallen patiënten per vliegtuig.

19 sept.

Vertrek van Iwo Jima om 9.15 u. in een amfibie-vliegtuig (PBM?). Aankomst te Kanoya om ca. 11 uur. Daar kreeg ik al dadelijk te horen dat er geen vliegtuigen naar Fukuoka gingen. Door de tyfoon waren 30 vliegtuigen op het vliegveld vernield, ter waarde van ca. 5 miljoen dollar.

Ontmoeting met lt.col. Martin; hij zei dat de evacuatie van alle ex-krijgsgevangenen in een paar dagen voltooid zou zijn.

De adjudant, lt.col. McGowan, adviseerde mij, als ik desondanks naar het kamp wilde terugkeren, per trein te gaan; hij reed mij in een jeep naar het station om het vertrekuur te weten te komen.

Na de avondmaaltijd werd ik voor de nacht ondergebracht in de voormalige club van Japanse officieren, een stenen gebouw met zalen, badkamers, slaapkamers waarin drie bedden (met klamboe's).

's Avonds nog een ontmoeting gehad met luitenant Struyk, van de 'recovery commission'.

20 sept.

Vertrek per trein uit Kanoya om 6.09 u. Vele malen moeten overstappen.

De treinreis van Kanoya naar Fukuoka is een verhaal op zichzelf. In normale tijden duurt zo'n reis een paar uur, nu echter meer dan 24 uur. Het was een echte boemeltrein die bij elk plaatsje stopte, soms kort, soms lang. Toen ik in Kanoya het perron opliep—in een slobbe-

rig Amerikaans uniform, zonder wapen, zonder distinctieven—kwam de stationschef naar mij toe, buigend en grijnzend. Hij zou mij een plaats aanwijzen, joeg daartoe alle mensen uit een coupé weg, die ik in mijn eentje zou mogen bezetten. Ik had natuurlijk veel bekijks, er waren vooral veel oudere, wat sjofel uitziende mensen op de been. Ik zocht een paar zielige figuren uit en nodigde hen uit, in 'mijn' coupé plaats te nemen, hetgeen zij met veel buigingen en glimlachjes deden. Soms stopten wij voor een wat langere tijd op een station, en dan herhaalde zich het hele ceremonieel.

Op zeker moment voelde ik de behoefte om mij te scheren. Ik ging naar de stationschef en gebaarde langs mijn kin. Hij begreep, bracht mij naar zijn kantoor, waar ik voor een wasbak met spiegel plaatsnam. Ik had scheergerei bij mij (cadeau van de piloten) en ging toilet maken, terwijl intussen tegen alle ruiten gezichten werden gedrukt van mensen die dat wilden zien.

21 sept.

Aankomst te Fukuoka om 8.30 u. Naar het Hakata-hotel, waar col. Petrie zich had geïnstalleerd (tenminste, dat dacht ik). Vernomen dat deze al vertrokken was. Ontmoeting met de Amerikaanse luitenant Hunner van de 'recovery commission'. Deze deelde mij mede dat ons kamp eergisteren al was geëvacueerd!!

Ik besloot te trachten zo snel mogelijk onze kampgenoten in te halen. Volgens mededeling zouden zij per schip vanuit Nagasaki vertrekken. Ik haastte mij naar het station en kon reeds om 9.15 u. een trein pakken naar Nagasaki, waar ik om ca. 16 u. aankwam. Van het station naar het 'Custom House' maakte ik de rit per auto-truck door het verwoeste gedeelte van de stad. Vanaf de grond gezien maken de verwoestingen veel meer indruk dan uit de lucht. Mijlen ver ligt alles plat. Een enkele fabrieksschoorsteen staat overeind, maar vertoont een barst op 3 meter hoogte. Enkele betonnen muren staan gebarsten, vooroverhellend. Geraamten van ijzeren stutten, helemaal verbogen. Overal Japanners, zoekend in de puinhopen, een troosteloos gezicht.

In het Custom House formaliteiten; daarna 'processing': douche, desinfectie, bestuiving met DDT-poeder, zowel het lichaam als de bagage. Oude kleren moet ik achterlaten, er worden nieuwe verstrekt.

Ontmoeting met majoor Boot, die mij meedeelde dat ons kamp eergisteren door Nagasaki is gekomen. Hij herinnerde zich de namen Pauw, Dissevelt.

Aan de kade lag de escorte aircraft-carrier Chenanga, waarop ik embarkeerde en een plaats kreeg in een officierenhut.

22 sept.

Vertrek van het schip om 10 u., voorafgegaan door een torpedoboot. Aan boord van de Chenanga bevinden zich ongeveer 800 man, onder wie tot mijn verrassing collega Van der Meer. Samen uit, samen thuis!

23 sept.

Aankomst op de rede van Okinawa; voorlopig nog niet gedebarkeerd, er zou geen plaats zijn om allen te bergen.

24 sept.

Om 16 u. gedebarkeerd. Twee uur op de kade gewacht, voordat er trucks arriveerden die ons naar een tentenkamp vervoerden. Het was intussen donker geworden, de weg was lang; we kwamen pas om 22 u. in een tentenkamp aan, waar begonnen werd met registratie. Van der Meer had pech, hij viel in een kuil, werd wegens vermoedelijke beenbreuk naar het hospitaal vervoerd.

Geen maaltijd, alleen een kop koffie in een Rode-Kruis tent. Informatie ingewonnen op het registratiekantoor. Alle namen nagegaan van de laatst aangekomenen. De namen van onze kampmensen waren hier niet bij. Men deelde mij mede dat een schip met ongeveer 600 ex-powers voorbij was gevaren, rechtstreeks naar Manila. Ik slaagde erin, dadelijk passage te bespreken op een vliegtuig, dat om 1 u. 's nachts zou vertrekken. Toen ik op het vliegveld aankwam, bleek er weer (te) veel wind te waaien, en naderhand viel er een zware regen, met als gevolg dat het vertrek werd uitgesteld.

25 sept.

Vertrokken om 7.30 u. in een B24, een viermotorige bommenwerper. Aankomst op een vliegveld bij Manila om 13 u. Wachten, onbekend waarop. Gloeiende zonneschijn, veel stof. Per truck naar een Rode-Kruis stand, alwaar koekjes en limonade. (Ik had sinds gisteren 12 u. niet gegeten, bovendien 's nachts niet geslapen.) Om 16 u. weer vertrokken in een C47, en om 16.45 u. aangekomen op een ander vliegveld bij Manila. Van daar per truck naar een tentenkamp (29th Replacement Depot, 62 Bat, 693 Company).

27 sept.

Begonnen aan de 'processing': formulieren invullen, keuring, vaccinaties, uitbetaling van een voorschot door de Nederlandsch-Indische Handelsbank.

30 sept.

Kapitein Schoof aangeklampt inzake kamp 9 Fukuoka, waaruit nog steeds niemand is aangekomen. Advies: wachten. Twee brieven afgegeven die ik in Kanoya van lt.col. McGowan had gekregen voor wing commander Matthews en squadron leader Wright.

1 okt.

Begonnen met meehelpen in de dispensary, speciaal het vertalen van klachten in het Engels. Vriendelijke Amerikaanse doktoren.

2 okt.

Maaltijd in club Navy officers. We waren met z'n twaalf Nederlandse officieren van gezondheid, en werden ontvangen door artsen van de Navy. Na de maaltijd namen wij deel aan causerieën over penicilline (toen nog betrekkelijk nieuw voor mij) en chirurgische oorlogservaringen. Collega Vink vertelde over zijn ervaringen in Nagasaki, waar hij in een krijgsgevangenenkamp zat toen de atoombom viel.

3 okt.

Aankomst van onze kampgenoten. Gelukkig was er begrip voor mijn uiteenzetting betreffende mijn verlate terugkomst op een tijdstip toen zij al waren geëvacueerd.

Het was een geweldige opluchting voor mij toen ik Pauw, Dissevelt en enkele andere kampgenoten in vrijheid kon begroeten. Van de rest van het kamp heb ik niet veel meer gemerkt. De mensen waren over de vele tenten verdeeld en zijn niet meer als groep bij elkaar geweest. De realiteit had aan het 'verhaal' van de Japanse krijgsgevangenschap een ander slot gebreid dan een romanschrijver zou hebben bedacht.

Gelukkig hadden Pauw en de anderen mijn eigendommen uit het kamp kunnen meenemen, niet alleen mijn viool en mijn boeken, maar ook, bovenal, dit dagboek, alsmede het 'Tjimahi'-register met allerlei gegevens over de kampgenoten, zowel de nog levenden als de overledenen.

Op dit punt eindigt de geschiedenis van kamp Fukuoka 9, maar mijn eigen geschiedenis zette zich nog voort.

5 okt.

Verhuisd naar 5th Replacement Depot.

6 okt.

Het Wilhelmus mag hier niet worden gezongen (mededeling van dominee Hamel) omdat nationale gevoelens opgezwepen zouden kunnen worden.

Ik begreep dit niet en gaf dat ook te kennen. In ons kamp in Japan is het Wilhelmus herhaaldelijk gezongen zonder dat er iets 'opgezwepen' werd.

20 okt.

Sinds een week doe ik mee aan keuringen. We werken met twee ploegen van ca. 14 artsen.

Vertrek naar Batavia

23 okt. 1945

Vertrek, met 14 andere officieren van gezondheid, per C46, om 6.25 u. van het Nielson aerodrome bij Manila. Aankomst op het eiland Leyte om 8.20 u. en van daar vertrokken om 9.27 u.

Aankomst op de Pitoe-strip op het eiland Morotai, om 13 u., in stromende regen. Niemand om ons af te halen. Opgebeld, gewacht; uiteindelijk verscheen er een truck die ons naar de pasanggrahan [overheidslogement] van de NICA [Netherlands Indies Civil Administration] op Sabotai bracht.

25 okt.

Naar Daco, alwaar kennis gemaakt met collega Tjoa, Chinees arts, in Manila gestudeerd, in dienst van de NICA. Bezoek aan het vrouwenkamp aldaar. Onze groep artsen kon niet in zijn geheel vertrekken. We stelden bij loting de volgorde van vertrek vast. Twee gingen op 24 okt., negen op 26 okt., drie, waaronder ik, op 28 okt.

28 okt.

Vertrek van de Pitoe-strip om 5.30 u. Aankomst te Balikpapan (Borneo) om 11 u. Vele verwoestingen. Opschriften in het Engels, tegen de Nederlanders (afkomstig van de Japanners).

29 okt.

Vertrek van Balikpapan per B25 om 7.10 u. (Nederlands toestel nr. 264). Aankomst op vliegveld Tjililitan op Java om 11 u. Van daar weer opgestegen en geland op Kemajoran om 11.30 u.

[HIER EINDIGT MIJN DAGBOEK-JOURNAAL]

Nadat ik was ondergebracht in een kamer van het Militair Hospitaal te Weltevreden (Batavia) kon ik mij eindelijk aan mijn gezin gaan wijden. Mijn vrouw was met onze drie kinderen in verschillende vrouwenkampen geweest, zat nu in Adek, een kamp dat oorspronkelijk bedoeld was als onderdak voor Javaanse arbeiders. De eerste nacht bracht ik daar bij hen door.

Met veel moeite en overredingskracht lukte het mij, toestemming te krijgen om mijn gezin in een kamer van het Militair Hospitaal onder te brengen. Het was een kamer in de voormalige 'pestbarak'. Geen rustige woning. De pestbarak lag aan de achterzijde van het hospitaal, naar achteren begrensd door een kali (riviertje). Aan de overkant daarvan bevond zich een kampong, van waaruit herhaaldelijk werd geschoten. Onze kinderen wisten: als er geschoten wordt, moet je direct onder de vensterbank duiken.

In december werd ik aangewezen als arts bij het nieuw te vormen Militair Hoofdkwartier te Kuala Lumpur op Malakka, waar de uit Nederland komende troepen werden gelegerd, omdat ze niet op Java mochten landen. Mijn vrouw en kinderen zouden per m.s. *Nieuw-Amsterdam* naar Nederland mogen repatriëren. We ervoeren dit als een grote geruststelling: Indië was in gisting en dus onveilig. Na jaren oorlog eindelijk rust en veiligheid in Nederland!

Op het schip brak een mazelen-epidemie uit waaraan vele kinderen zijn bezweken. Onze kinderen bereikten Nederland doodziek, in de vrieskou. Mijn vrouw werd met de kinderen opgevangen door haar broer, reumatoloog te Amsterdam. Enkele dagen na aankomst stierven twee van onze kinderen.

Ik had mij te vroeg verheugd; ons gezin was de oorlog doorgekomen, maar werd door de naweeën van de oorlog toch nog getroffen.

Amstelveen, 10 september 1984